

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

**Proměna kvality poskytování sociálních služeb v organizaci Nové Zámky, p.o.
v souvislosti s požadavky na vzdělávání pracovníků v organizaci**

Rigorózní práce

Mgr. Andrea Navrátilová

Olomouc 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 10. 5. 2021

.....

podpis

Děkuji pracovníkům Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc, a pracovníkům Národního památkového ústavu, odborné pracoviště v Olomouci za jejich vstřícnost při poskytnutí materiálů a cenných rad.

Dále děkuji zaměstnancům organizace Nové Zámky – poskytovatel sociálních služeb, p.o. za předané zkušenosti.

Abstrakt

Cílem každého poskytovatele sociálních služeb, by mělo být poskytovat služby kvalitně. Co je však kvalita a kdo či co jí zaručuje? Dalo by se říci, že kvalita poskytování sociálních služeb je vymezena zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, kde je jasně uvedeno, co musí poskytovatel v rámci sociálních služeb zajistit. Každý však pojem „kvalita“, může vnímat jinak a od toho se pak odvíjí samotné fungování sociální služeb.

Při zamyšlení, co vše má vliv na kvalitu poskytovaných služeb, mne napadá mnoho faktorů. Ať je to místo, kde je služba poskytována, materiální a finanční podmínky, uživatelé, kterým je sociální služba poskytována, ale také lidé, kteří tuto službu zajišťují.

Organizace Nové Zámky – poskytovatel sociální služeb, p.o. patří k jednomu z nejstarších zařízení v Olomouckém kraji poskytující pobytové sociální služby. Dříve lovecký zámek Lichtenštejnů se v roce 1964 proměnil v Ústav sociální péče. Od té doby zde žijí lidé – uživatelé sociální služby.

Cílem rigorózní práce je vytvořit dokument shrnující nejen etnografický vývoj organizace zaměřený jak na cílovou skupinu uživatelů, tak poskytované sociální služby, ale také popsat, jaké jsou požadavky na vzdělání a další vzdělávání personálu, jež zajišťuje péči o uživatele sociálních služeb.

V současné době není známo, že by existoval dokument, který by shrnoval kompletní informace o fungování organizace Nové Zámky – poskytovatel sociálních služeb, p.o., proto by mohl následně tento dokument sloužit k dalšímu využití, nebo uložení do kronik organizace, jež za nedlouho projde procesem transformace sociální služeb.

Abstract

The aim of any social service provider should be to provide services with quality. But what is quality, and who or what guarantees it? It could be said that the quality of the provision of social services is defined by law No. 108/2006 Coll., on social services, where it is clearly stated what the provider must provide in the framework of social services. However, everyone can perceive the concept of „quality“ differently, and the very functioning of social services depends on this.

Many factors come to mind when considering what affects the quality of the services provided. Whether it is the place where the service is provided, the material and financial conditions, the users to whom the social service is provided, but also the people who provide the service.

The organization Nové Zámky – provider of social services, p.o. belongs to one of the oldest facilities in the Olomouc region providing residential social services. The formerly Lichtenstein hunting castle was turned into a social welfare institution in 1964. People have lived here ever since – users of the social service.

The purpose of the rigorous work is to create a document summarising not only the ethnographic development of the organisation, focused on both the target group of users and the social services provided, but also to describe what are the requirements for education and further training of the staff who provide care for users of social services.

There is currently no known document summarizing the complete information on the functioning of the organization Nové Zámky – a provider of social services, p.o. therefore this document could subsequently be used for further use, or put in the chronicles of the organization, which will shortly go through the process of transforming social services.

Obsah

Abstrakt.....	4
Úvod	9
1. Historie budovy zámku a vznik institucionálního zařízení v Nových Zámkách.....	11
2. Obecné ukotvení sociální práce před a v době vzniku ústavu, až po revoluční rok 1989	14
3. Institucionální péče o osoby s mentálním postižením od moderních dějin po současnost.....	19
3.1 Institucionální péče o osoby s mentálním postižením na území našeho státu	20
3.2 Institucionální péče v Nových Zámkách, p.o. v letech 1964 – 2006..	22
3.3 Zaměstnanci organizace Nové Zámky, p.o. v letech 1964 – 2006...	32
4. Právní ukotvení sociální sféry v naší zemi	40
4.1 Sociální právní normy od poválečného období do přijetí zákona č. 108/2006 Sb.	40
4.1.1 Kategorizace institucionální péče před vznikem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách	43
4.1.2 Rizika institucionální péče.....	44
4.2 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.....	46
4.2.1 Kategorizace sociálních služeb dle zákona č. 108/2006 Sb.....	47
4.2.2 Novely zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách..	49
4.3 Možnosti nových výhledů pro institucionální péči po roce 1989.....	50
4.3.1 Institucionální péče v organizaci Nové Zámky, p.o.	51
4.3.2 Humanizace poskytovaných sociálních služeb v Nových Zámkách, p.o. po roce 2006	53

4.3.3	Vývoj vztahu mezi uživateli a osobami poskytujícími péči a podporu v institucionálním zařízení po revolučním roce 1989	56
4.4.	Předpoklady a požadavky na pracovníky dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách	60
5.	Hodnota života osob s mentálním postižením žijících v institucionální péči	71
5.1	Dopad institucionální péče na kvalitu života	72
5.2	Současné trendy v poskytovaných sociálních službách	73
6.	Projekt nové budoucnosti organizace Nové Zámky, p.o.	82
6.1	Tvorba nového směru poskytování sociálních služeb organizace Nové Zámky, p.o.....	82
6.1.1	Cíle a zásady poskytovaných služeb v Nových Zámkách, p.o.	85
6.2	Stav organizace k 1. 1. 2021	95
6.3	Úhel pohledu pedagoga na vzdělanost sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách v soudobé společnosti	99
	Závěr.....	107
	Seznam použité literatury a dalších zdrojů:.....	109

Úvod

Pobytové sociální služby tvoří jednu z podob pomoci lidem v neblahé sociální situaci. Příčinou této podpory, kdy člověk není schopen sám, nebo za přispění svých blízkých si zabezpečit primární potřeby pro život, může být jak vysoký věk, tak nepříznivý zdravotní stav, postižení daného člověka či jiný důvod, který člověka odkazuje na pomoc druhých. Není-li z jakéhokoliv důvodu možné, aby tuto péči prováděla osoba blízká, pak je možnost zajistit potřebnou péči právě prostřednictvím sociální služeb. Ustanovení podmínek pro poskytnutí péče a podpory ze strany sociálních služeb vychází z platných právních norem, jež jsou projevem váženosti k rovnosti všech občanů.

Tato práce je věnována etnografickému vývoji jednoho ze zařízení poskytující sociální služby od roku 1964 v oblasti nynějšího Olomouckého kraje. Zabývá se nejen historií budovy zámku, kde jsou dodnes sociální služby poskytovány, ale také obecnému ukotvení sociální práce, jejímu vývoji během poskytování sociálních služeb s ohledem na společenskou situaci. To vše doplněné o legislativní změny v sociální sféře od doby počátku poskytování sociálních služeb v této organizaci až dodnes, s důrazem na personální zajištění poskytované péče.

Kvalitativní metoda etnografického vývoje se jevila jako nejefektivnější pro shrnutí dostupných informací z různých zdrojů o vývoji tohoto zařízení. Jelikož se jednalo o poměrně úzce zaměřenou oblast můžeme tento průzkum nazvat mikro-etnografií. Ta v tomto případě nabízí důkladné shrnutí dat o materiálních i nehmotných hodnotách vytvořených v rámci institucionálního zařízení pro mentálně postižené. Podklady pro tuto práci byly získány z dokumentů uložených v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc, v Národním památkovém ústavu, odborném pracovišti v Olomouci a také z výročních zpráv samotné organizace.

Dokumenty uložené na zmíněných místech, vyjma výročních zpráv, nejsou nijako číslovány. Data uschovaná v Zemském archivu a v Národním památkovém ústavu jsou pouze rozdělena do svazků dle různých časových rozmezí.

Jelikož v průběhu let docházelo ke změnám v „označování“ osob, jímž jsou poskytovány sociální služby (jako například svěřenec, chovanec, později klient

nebo uživatel) bude v této práci používáno pojmenování dle aktuální právní normy, která uvádí označení uživatel sociální služby.

V rámci zapojení organizace do projektu Deinstitutionalizace sociálních služeb za účelem sociálního začleňování, by mělo být zařízení transformováno a současné poskytování sociálních služeb ve velkokapacitních budovách by se mělo změnit na služby komunitního typu. Právě to byl jeden z důvodů zpracování této práce zaměřené na shrnutí dat o dlouholetém provozu organizace Nové Zámky – poskytovatel sociálních služeb, p.o. (dále jen Nové Zámky, p.o.) především v prostorách zámku, jež by měl být dle zveřejněného transformačního plánu opuštěn. Záměrem této práce je mj. poukázat na vývoj požadavků na pracovníky poskytující péči a podporu uživatelům v tomto pobytovém zařízení.

1. Historie budovy zámku a vznik institucionálního zařízení v Nových Zámkách

Z důvodu požáru archivu, kam byly přemístěny listiny objasňující historii zámku, není příliš dokumentů, ve kterých by byla zmíněna historie původně loveckého zámečku v obci Nové Zámky. První kapitola této práce tedy čerpá pouze ze dvou dostupných a ověřených zdrojů uložených v Národním památkovém ústavu. Jedná se o publikaci zpracovanou Národním památkovým ústavem Olomouc – Krajinná památková zóna Nové Zámky (2002) a dále Mladeč 650 let – Sborník příspěvků z historie a současnosti Mladče, Sobáčova a Nových Zámků (Melka, 2000).

Někdejší lichtenštejnský lovecký zámek Nové Zámky, jež je v evidenci Státního seznamu významných kulturních nemovitých památek se nachází v krajině Litovelského Pomoraví, nedaleko města Litovel.

Stavbu loveckého zámečku v místě dnešního zámku zrealizovali majitelé panství, páni z Boskovic, a to pravděpodobně v 16. století. Obraz prvotního loveckého zámečku není dnes znám. Ze zápisů uvedených v Městské knize litovelské je však zřejmé, že páni z Boskovic v témže století hostili na svém panství, obklopeným Doubravskými lesy, významné hosty té doby, jako např. císaře Maxmiliána II. Habsburského či císařské bratry Rudolfa a Matyáše. (Národní památkový ústav Olomouc, 2002)

V roce 1597, po úmrtí Jana Šembery Černoohorského a sňatku jeho dcery Anny Alžběty z Boskovic s knížetem z rodu Lichtenštejnů, se úsovské panství, pod které patřil i lovecký zámeček Nové Zámky, dostalo do vlastnictví právě zmíněného, v té době nejmocnějšího šlechtitelského rodu Moravy, knížat z Lichtenštejna a na Lednici.

Další zmínky o Nových Zámkách jsou známy až z roku 1690, kdy došlo k přebudování zámečku. *„Je zajímavé, že datování této přestavby se objevuje pouze ve starší vlastivědné literatuře (Wolný, Prokop, Pinkava, Hosák), ale v nejnovější publikaci, která čerpá z materiálu lichtenštejnských archivů ve Vídni a ve Vaduzu, je tato okolnost zmíněna povšechně pouhým konstatováním, že v 17. století na lichtenštejnském úsovském panství stál lovecký zámek.“* (Melka, 2000, s. 139)

Přestavbu zámku podnítl v té době vládnoucí kníže Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna. Úsovské panství po jeho úmrtí zdědila Marie Gabriela, jedna z jeho dcer, která se provdala za svého bratrance Josefa Adama z krumlovské lichtenštejnské větve. Ten, jako značný obdivovatel přírody, po předčasné smrti své manželky, převzal panství a v místě Nových Zámku často pobýval. Právě Josef Adam z Lichtenštejna v 30. letech 18. století s pomocí císařského dekorátéra Antonia Maria Beduzziho se zasloužil o přestavbu zámku ve stylu baroka.

V období tzv. sedmileté války zámek sloužil jako vojenská nemocnice pro vojáky. Je tedy možné se domnívat, že v této době došlo pro potřeby nemocnice k menším úpravám v prostorách zámku.

Za zmínku také stojí fakt, že na konci 18. století v oblasti panství Nových Zámků byl založen chov ušlechtilých koní, jež se brzy stal významným i za pomezí naší země.

V začátku 19. století byl zámek těžce zasažen požárem, a proto vládnoucí kníže Jan Josef z Lichtenštejna následně požádal o tvorbu návrhu na rekonstrukci zámku Josefa Hardtmuntha, dvorního architekta z Vídně. Tomu se zdařilo vskutku mimořádné dílo. Působivý zámek s antickými vzory v klasicistním slohu zasazený do rozlehlého zalesněného území Doubrava, kterou taktéž neminula změna. Místa uvnitř zámku byla po požáru obnovena a k prvotní ústřední zámecké stavbě přibyla z každého úbočí dvě mohutná obyvatelná křídla. Poprvé se také na budově zámku objevil architektonicky zasazený erb majitelů panství – knížat z Lichtenštejna. Současně došlo také ke korekci okolí zámku, o kterou se postaral projektant Bernhard Petri. Josef Hardtmunth navrhnul kolem zámku vybudovat rozlehlý anglický park se zvířaty a zvěří a také několik staveb, které dodnes existují. Jsou jimi Rytírna, Chrám přátelství Templ a obelisk Komín. O této rozsáhlé rekonstrukci se do současné doby podařilo dochovat jediný popis, a to v historickém díle G. Wolného z roku 1893.

Od roku 1845 využíval prostory zámku tzv. lesnický úřad pro lesy úsovské a zábřežské a následně, od roku 1850, začala novozámecké prostory užívat správa lichtenštejnského velkostatku, která spravovala všechn zděděný majetek po otci tehdejšího knížete. V průběhu 50. a 60. let 19. století došlo na zámku

k rekonstrukci střechy a drobným stolářským opravám v interiéru. Místnosti zámku sloužily v této době jako prostor k úřadování i k bydlení úředníků.

Jelikož o významnosti náboženství v oné době nelze pochybovat, na Nových Zámcích se nacházela i zámecká kaple, která prošla ve 20. letech 20. století nemalou rekonstrukcí. Investice to nebyla nijak rozmařilá, když se tehdejší princ Alois z Lichtenštejna rozhodl nechat opravit nejen interiér kaple, ale také pořídit nové vybavení včetně oltáře, neboť každý den v kapli probíhala mše a na nedělní či sváteční bohoslužby docházelo z okolí bezmála dvě stě lidí.

Poblíž zámku došlo v začátku 30. let 20. století k vystavění silniční cesty do nejbližšího města Litovle a na zámku opět pobývala správa lichtenštejnského statku.

Celá oblast úsovského panství patřila pánům z Lichtenštejna až do roku 1945. I přesto, že se Nové Zámky nikdy nestaly trvalým sídlem knížat, majitelé této rozsáhlé zámecké nemovitosti, zámeckého parku a tehdejšího hospodářského dvora využívali panství především k návštěvám a krátkodobým pobytům.

Po skončení válečného období až do roku 1964 sídlila v prostorách zámku armáda, které do nedávna patřily dřívější hospodářské budovy zámku.

Hlavní budova zámku byla od roku 1964 spravována Okresním národním výborem Olomouc. Ten objekt prostřednictvím půlmilionové investice přestavěl a od 1. 10. 1964 byl využíván jako Ústav sociální péče pro mladistvé chlapce.

2. Obecné ukotvení sociální práce před a v době vzniku ústavu, až po revoluční rok 1989

V roce 1945, s koncem 2. světové války, pokračovala republika až do začátku roku 1948 v sociální politice ve směru sociální spravedlnosti. Do té doby byla dle Košického vládního programu pomoc poskytována všem potřebným občanům. Avšak potom, co se v únoru 1948 ujala vlády v Československu komunistická strana a státní moc začal ovlivňovat Sovětský svaz, došlo v sociální oblasti k rázným změnám. Stát byl jediným činitelem sociální politiky. Proto mohla Komunistická strana Československa prohlašovat na svých setkáních, že problémy sociálního rázu s příchodem socialismu lze považovat za vyřízené. (Knausová, 2011)

Při vedení státu komunistickou stranou, která zavedla svůj systém, došlo nejen ke zrušení soukromého odvětví, ale také zestátnění zemědělství a nastolení ústředního plánování. (Šiklová, 2001)

V tomto období začalo docházet k obměnám sociální politiky a tím současně i sociální práce. Zestátněním jmění osob kooperujících s fašisty a vysídlení nejen lidí německé a maďarské národnosti vedlo ke zvýšení účasti vlivu státu na rozčlenění majetku a také zmenšení rozdílů v třídách obyvatelstva. Tímto došlo také ke snížení nejen počtu lidí v nouzi, ale také těch nejbohatších. (Matoušek, 2001)

Jak uvádí Potůček (1995), stát zakročil do veškerých činností sociální politiky, počínaje těmi, které spadají v občanské společnosti do kompetencí rodiny, obce, sociálním sdružením či nestátním organizacím. Rázem se z občanů stali neaktivní příjemci životních podmínek, o jejichž kvalitě nebylo možné jakkoliv zamýšlet. (Potůček, 1995)

V souvislosti s politickými změnami vkročila sociální práce opakovaně do totality a tím do ohrožení. Komunistická strana si sama vydefinovala současnosti se týkající úkoly komunistického vzdělávání. (Skalka, 1975)

Ze strany státu byly po válečném období budovány vyšší školy zdravotně-sociální, jež se zaměřovaly na zdravotní a vychovatelskou práci. Nařízením tehdejší hlavy státu vznikla v roce 1945 Vysoká škola politická a sociální, na která byla zřízena sociální fakulta. Škola však byla v začátku roku 1949 uzavřena.

Po zrušení domovského práva, jež stanovovalo povinnost obce postarat se o své obyvatele, převzal od poloviny 20. století péči o chudé Institut československého občanství. Tato pomoc již byla zajišťována ze zdrojů státu a tím také došlo k centralizaci a snížení poskytovatelů sociální péče. Došlo téměř k zániku nestátního neziskového sektoru, společně s církevními spolky, které do onoho času plnily v tomto poli působnosti svojí podstatou funkci. Jedinou poskytovanou službou byla ústavní péče a poradenství na terénní úrovni. (Pevná, Petrželka, 2014)

Za klamné stanovisko by se dalo považovat, že zavedením beztrždní společnosti dojde popořadě k odstranění nesnází v sociální oblasti, které s sebou bezpochyby přinášely dopady v různých směrech. V souvislosti s tímto nastavením se tehdejší držitelé moci domnívali, že dojde postupně k celkovému skonu sociální práce.

Zaměstnanci ve velkých podnicích mohli využívat jistou sociální podporu, a to formou odborové péče, nicméně přístup státu k ostatní sociální práci, např. podpora lidí se specifickými potřebami, udělal z uživatelů zejména nečinné příjemce služeb. Stát sice zajistil péči potřebným, avšak bez jakéhokoliv ohledu na individuální potřeby, vedení k samostatnosti či možnosti zapojit se do běžné společnosti. (Pevná a Petrželka, 2014)

Dle Kalinové (in Kodymová, 2013) se sociální politika měla schovat pod politiku hospodářskou a tím zarazit celý rozkvět sociální práce. Následně, anulováním sociálních klinik, došlo k zániku propracovaného vzdělávacího systému, který byl snížen na jedinou střední školu, jež měla být pro práci sociálních pracovníků uspokojivá. Komunistická strana totiž považovala vzniklé sociální problémy jako následek soukromého vlastnictví a volného trhu. (Kodymová, 2013)

Jak shledaly Novotná se Schimmerlingovou (in Kodymová, 1992), tehdejší vedení státu upravilo funkci sociálních pracovníků do takové míry, že i v oné době využívaný diagnostický a vzdělávací prvek zcela vymizel. V součinnosti s Výzkumným pedagogickým ústavem došlo k úpravě učebních plánů, které byly doplněny o odborný segment – spojitost praxe s teorií a také část politickou s důrazem na základní myšlenky Marxismu a Leninismu. (Kodymová, 2013)

Jenomže ve 2. polovině 60. let 20. století s úsilím o zavedení „socialismu s lidskou tvář“ vzniká zájem o znovuoobnovení a rozkvět sociální práce, a to nejen na úrovni praktické, ale i v rovině vzdělávání. Nejprve sociální pracovníci spolupracovali samostatně, krátce potom ve vzniklém sdružení Společnost sociálních pracovníků. A právě v tomto období došlo k otevření Ústavu sociální péče pro mladistvé chlapce v Nových Zámcích.

V době normalizace, v 70. letech uplynulého století, se opět veškeré činnosti sociální práce zásadně omezily. Společnost sociálních pracovníků byla ze strany Ministerstva vnitra považována za nepotřebnou, povýšeně vystupující organizaci, a proto po několika vyjednáváních společnost sama skončila svoji aktivitu, neboť by pravděpodobně dostala označení nežádoucí organizace, což by mohlo do budoucna zásadně ovlivnit celkový pohled na sociální práci. Někdejší členům se však zadařilo vyjednat Sekci sociálních pracovníků v rámci Spolku zdravotních sester pod záštitou České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně.

První změnou prosazenou ze strany Sekce sociálních pracovníků bylo zavedení nástavby pomaturitního studia zaměřeného na sociální práci. S ohledem však na klesající státní finance začalo docházet k tomu, že sociální práce byla z rukou státu předána podnikům, které měly samostatně zajistit sociální péči o své pracovníky, a to i z důvodu nedostatku sociálních pracovníků. Bylo tedy zřejmé, že kvalitní přípravy budoucích sociálních pracovníků nemůže být dosaženo jinak než nepřetržitým vzděláváním. Zástupci Sekce sociálních pracovníků se při častých debatách pokoušeli prosadit návrhy na zdokonalení teoretické i praktické přípravy budoucích pracovníků v sociální oblasti. S podporou odborných pracovníků s přesahem do obdobných povolání, zejména do oblasti zdravotnictví, byl zpracován koncept pro možné změny v pregraduálním i postgraduálním vzdělávání. Hlavními podněty bylo např. oživení režimu sociálních klinik a podpora praktické výuky, zajištění praxe pro absolventy pod vedením vzdělaného a praktickými zkušenostmi vybaveného odborníka. Dále také hodnotnější postgraduální studium s možností jazykové vybavenosti a podílení se na mezinárodních projektech. To by mohlo přinést zdokonalování výkonu praxe sociální práce a motivaci pro další studenty či zájemce o studium sociální práce. V neposlední řadě bylo jednou z důležitých rozvojových myšlenek vedení

pracovníků sociální práce k tvorbě odborných podkladů z praktické činnosti sociální práce, následné vyhodnocování statistik a předložení těchto materiálů odborné veřejnosti či tisku. Avšak i přes toto úsilí se „Sekci“ nepodařilo uplatnit v praxi možných inovací a rozšířit tak rozsah působnosti sociálních pracovníků. V druhé polovině let osmdesátých došlo k součinnosti několika institucí (Mezinárodní asociace organizací, Federální ministerstvo práce a sociálních věcí, Sekce sociálních pracovníků, Vyšší odborná škola) a právě tato spolupráce dovolila hostit v tehdejší Československu několik odborníků ze států západního bloku za účelem získání vědomostí a schopností ze sféry pregraduálního vzdělávání v oblasti sociální práce. Hlavním záměrem kooperace při tomto vzájemném výměnném pobytu byla motivace směřovaná k činnostem vedoucím k obnovení procesu učení v sociální práci na vysokých školách. Podařilo se vypracovat základní prvek pro rozšíření znalostí, získání nových vědomostí a podkladů pro obnovení fungující sociální práce ve státě. (Kodymová, 2013)

Nahlédneme-li obecně na sociální sféru v období konce 70. a průběhu 80. let, sociální zabezpečení bylo pod záštitou Ministerstva práce a sociálních věcí, z části také Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti. Veškeré zajištění sociální podpory ať už důchodového pojištění, či sociálních služeb nebo dávky byly řízeny tehdejší vládou. Nicméně zkušenosti z předešlých let vedly k uvědomění, že sociálními problémy je nutné se zabývat i v době socialismu. Díky tomu bylo možné postupně pracovat na revitalizaci jednotlivých činností sociální práce, a to ať už na sociálně-právních aktivitách při školách, postupnému prodlužování mateřské dovolené, rozšiřování péče o staré, kdy se začala zajišťovat péče formou sociálních služeb v domovech pro lidi v důchodovém věku, a zároveň se také začaly více do sociální práce zapojovat i odbory péče o dítě. Zkrátka sociální práce nebyla považována za vědecký obor, ale za nezbytnou činnost poskytovanou potřebným lidem a provázanou především s oblastí zdraví člověka. Dříve odmítaná sociální práce a s ní spojené poskytování služeb potřebným přestává být tolik tabu. Poskytování sociálních služeb v praxi je přesunuto na závody, které přizpůsobují pracovní podmínky lidem se sníženou pracovní způsobilostí, ženám s dětmi i matkám „samoživitelkám“. Péče je poskytována také lidem propuštěným z vězení i lidem romského etnika. (Matoušek, 2001)

Sice jsou uskutečňovány konference pojednávající o psychologických i psychoterapeutických tématech, probíhají jisté studie, nicméně zveřejnění výsledků je možné pouze cestou výzkumných zpráv při vzdělávacích institucích. Některá témata, jako např. prostituce, užívání drog, alkoholismus, nuzné podmínky pro životy romského obyvatelstva, ale i mentálně postižení lidí, přesto zůstávají cenzurována, neboť tehdejší vedení státu se obávalo, že výsledky bádání a následné zveřejnění informací by mohlo mít neblahý vliv na existenci tehdejšího člověka žijícího v socialismu. I přes přísnou cenzuru se však podařilo v některých samizdatech i tyto informace zveřejnit. Studium střední či vysoké školy zaměřené na sociální práci bylo v této době vyloučeno, a i přesto se sociální práce jako bagatelizovaná a odmítaná oblast svým způsobem vyvíjela. (Matoušek, 2001)

K hlavním a zásadním změnám v přístupu sociální práce a k přetvoření systému sociálních služeb došlo až v roce 1989, kdy s příchodem revoluce ve státě došlo také k vytvoření nových podmínek sociální práce a péče. (Pevná, Petrželka, 2014)

3. Institucionální péče o osoby s mentálním postižením od moderních dějin po současnost

Z hlediska minulosti lze období moderních dějin datovat k vypuknutí Velké francouzské revoluce ve Francii v roce 1789. Tato událost mimo jiné otevřela možnosti nekompromisním změnám i v oblasti péče o duševně nemocné.

V etapě časného novověku pouze nevelká část osob s mentálním postižením byla přesunuta do velkých špitálů, avšak většina byla stále přítomna uvnitř společnosti. A právě v počátku 18. století se dostalo změně v postoji společnosti k lidem s duševním onemocněním, kteří začali být popořadě odsunováni na okraj společenského dění. Dochází ke vzniku velkokapacitních institucí, kam jsou situováni společně s raněnými vojáky, chudými lidmi a kriminálníky také lidé s mentálním postižením, kteří jsou pracovníčně využíváni a se kterými je často nakládáno jako s vězni. (Matoušek, 1995)

Francouzský lékař a zakladatel psychiatrie Philippe Pinel (1745 – 1826) byl v roce 1793 pověřen realizací reformy péče o duševně choré, kteří byli od 17. století ve Francii umístěni ve sklepních prostorách, kde životní podmínky neodpovídaly sociálnímu žití ve státě. I přesto, že se P. Pinel zasadil např. o osvobození osob s mentálním postižením od pout nebo o lepší hygienické podmínky, úmrtnost chorých byla stále velmi vysoká. Ani touto cestou se nepodařilo ve společnosti zajistit úctu a respekt osobám s mentálním postižením a instituce proto zůstávaly nadále represivní. (Matoušek, 1995)

K rozdělení institucí dle specializace na nemocnice, léčebny, trestnice, polepšovny aj., dochází na počátku 19. století. K odklonu od represivního pojetí ústavní péče a zaměření se na potřeby osob s mentálním postižením spočívající především v ochraně před vnějším prostředím dochází na přelomu 19. a 20. století.

V nově vznikajících ústavech poskytujících organizovanou péči se osobám s mentálním postižením dostává nejen ošetrovatelské péče, ale také vzdělávacího a výchovného působení. (Matoušek, 1995)

3.1 Institucionální péče o osoby s mentálním postižením na území našeho státu

Prvním zařízením specializovaným na péči o mentálně postižené na území našeho státu lze považovat Ústav idiotů otevřený v červnu roku 1871 „Jednotou paní svaté Anny“ v Praze. (Herfort, 1932)

Se vznikem a rozvíjením této instituce je spojováno jméno lékaře a edukátora Karla Slavoje Amerlinga (1807 – 1884), který se v počátku ujal také řízení ústavu. (Herfort 1932)

Množství osob pobývajících v tomto ústavu se velmi rychle navyšovalo. Z počátečních šesti se počet dostal v roce 1910 už na sedmnáct, což však naplňovalo jen slabý podíl z těch, kteří ústavní specializovanou péče vyžadovali. (Fediuk, 1911)

Ústav idiotů od roku 1898 nese název Ernestinum jako pocta dlouholeté předsedkyni „Jednoty paní svaté Anny“ Ernestiny Auerspergové. Ernestinum bylo v roce 1920 z malého domku v Kateřinské ulici přestěhováno do zámku rodiny Kinských v Budeničkách u Zlonic. (Herfort, 1932)

Cílem Ernestina, které mělo po přestěhování necelých sto chovanců, nebylo jen ochránit mentálně postižené před okolní společností, nebo poskytnout ošetřovatelskou péči, ale také vzdělávat v rámci možností a schopností chovance tak, aby byli připraveni na život. Počet chovanců v ústavu v Budeničkách stále stoupal a řádové sestry byly od roku 1945 pověřeny výchovou a péčí o padesát slabomyslných dívek a padesát pět hochů. Velký důraz byl kladen na pracovní vyučování, a tzv. princip výchovných a pracovních činností. Chovanci pomáhali s rukodělnými činnostmi i v hospodářství. Převažuje péče zdravotní a sociální, kterou v ústavech vykonávali řádové a zdravotní sestry, lékaři a pracovní instruktoři. (Pipeková, 2006)

Základem myšlenek o výchovných a pracovních činnostech, jež byly praktikovány v Ernestinu od dob Amerlinga, byla v praxi především příprava chovanců do života. Postupy se vyznačovaly zejména praktikováním Komenského zásad, především zásady názornosti.

I přesto, že osoby s mentálním postižením byly prostřednictvím principů vedeny k přípravě na život, došlo k jejich izolaci, neboť všechny aktivity byly

uskutečňovány v prostorách ústavu oddělených od společnosti. Tato tendence byla udržována i nadále v době socialismu, kde základem sociální oblasti bylo zajistit základní životní nezbytnosti, a to bydlení a stravu. Specifickým požadavků byla věnována nulová pozornost.

Konkrétně se na území dnešního Olomouckého kraje v letech 1972 – 1990 nacházely pouze dva ústavy sociální péče pro mládež a jeden ústav sociální péče pro dospělé, kteří přesáhli věk dvaceti pěti let. Všechna zařízení byla krajského významu v hospodářské správě Okresního národního výboru podléhající Krajskému národnímu výboru. Jednalo se o Ústav sociální péče pro mládež v Nových Zámčích s kapacitou dvě stě lůžek, Ústav sociální péče pro mládež ve Šternberku s kapacitou dvě stě třicet dva lůžek a Ústav sociální péče pro dospělé ve Šternberku s kapacitou sedmdesát tři lůžek. Oba ústavy ve Šternberku byly spojeny jednou správou. Jde o současné zařízení Vincentinum – poskytovatel sociálních služeb Šternberk, p.o.. Následně, v roce 1978, došlo k budování Ústavu sociální péče pro mládež v Olomouci – Chválkovice s kapacitou dvaceti míst. Tato zařízení byla veškerým institucionálním zajištěním sociální péče v letech 1972 – 1990. (Zemský archiv, zpráva o sociální zabezpečení z let 1972 – 1990)

Úhly pohledu na osoby s mentálním postižením a na institucionální péči v současné společnosti se stále názorově rozdělují, nicméně tyto rozdílné postoje již nejsou tak striktní jako například ve svém vydaném díle uvádí J. Pipeková (2006). Ta se ve své publikaci zmiňuje o posunech zaznamenaných od přelomu let 1989 – 1990, kdy zásadní změny ve vedení státu měly dopad i na osoby s mentálním postižením, především v samotném poskytování péče, ale také ve speciálním školství. Ve společnosti začíná docházet k humanizaci, díky které je v sociální oblasti kladen důraz na integrovaný přístup a inovaci vzájemných vztahů v souladu se zaváděnými normami. Avšak s pádem minulého režimu a rozvíjejícím se polidšťováním začalo na veřejnosti docházet k zásadním projevům rozdílných názorů na institucionální péči. Neústupní oponenti usilující o likvidaci ústavů bez nahrazujícího reálného pojetí péče o mentálně postižené na jedné straně a idealisté nemající úplnou představu o skutečných podmínkách tehdejší institucionální péče a tím nenavrhuující změny na straně druhé. Z těchto dvou extrémních přístupů je tedy zřejmé, že společnost i na konci 20. století nadále

zápolí s pozůstalými představami šířícími se za minulého totalitního režimu. (srov. Pipeková, 2006)

3.2 Institucionální péče v Nových Zámcích, p.o. v letech 1964 – 2006

Počet ústavů na našem území se postupně zvyšoval. Nová zařízení vznikala zejména v budovách nevyužívaných zámků, či staveních na okraji měst a společnosti. Jednalo se zejména o budovy s velkou kapacitou, což zanedlouho vedlo k tomu, že ústavy byly přeplněné, docházelo ke kolektivní péči a tím ke ztrátě soukromí. A ani v Nových Zámcích, p.o. tomu nebylo jinak. V době po otevření ústavu v Nových Zámcích byla poloha instituce vnímána jako velmi vyhovující, neboť do značné vzdálenosti kolem celého zámku byly lesy. Dvě stě let stará budova bývalého zámku se sice nacházela na spojovací komunikaci Litovel – Mohelnice, ale jednalo se o samotu. Z odkazů dané doby je zřejmé, že v čase, kdy se zámek již stal domovem uživatelů bylo nutné ještě postupně doplňovat nábytek a různé další zařízení a v co nejkratší době provést rekonstrukci střechy, neboť původní břidlicová byla stářím značně narušená. Perspektivní program pro roky 1968 – 1980 taky upozorňoval na nutnou výměnu všech oken i okapových žlabů, poruchovost vybudovaného, ale naprosto nevyhovujícího a velmi nespolehlivého výtahu, který umožňoval snazší přepravu uživatelů, jež nebyly schopni chůze i rychlejší přepravu stravy. Z těchto informací je zřejmé, že i přesto, že se uživatelé do prostor bývalého zámku nastěhovali, prostory nebyly plně přizpůsobeny minimálně standardnímu bydlení a poskytování péče o postižené. (Zemský archiv, 1968 – 1980)

Dochovaná data sdělují, že v počátku vzniku založení byla instituce koncipována jako Ústav pro mladistvé chlapce ve věku od 15 let. Kapacita ústavu v tehdejší době činila dvě stě míst s normou 6m² pro jednoho uživatele. Perspektivní program pro léta 1968 – 1980 doporučoval v budoucnu řešit kapacitu úpravou ubytování řeholního personálu, který byl od počátku pověřen péčí o uživatele a který v té době zaplňoval čtyři místnosti, původně určené uživatelů. V případě, že by se podařilo úpravu provést, počítalo se s kapacitou ústavu pro dvě stě patnáct osob. (Zemský archiv, 1968 – 1980)

V naší republice jsou postupně obsazována místa v ústavech osobami s různými stupni mentálního postižení, které jsou rozdělené dle věku a pohlaví. Ústav v Nových Zámkách však byl již od počátku (říjen 1964) určen pouze pro mladistvé chlapce od 15 let. Rozvrstvení kapacity ústavu Nové Zámky se v tehdejší době rozdělovalo dle věku, a to od 12 do 25 let a nad 25 let. Původní prognózy byly takové, že poroste počet uživatelů do 25 let a v roce 1980 již bude ústav pečovat pouze o osoby s mentálním postižením do 25 let. Avšak již v letech 1973 – 1974 byla kapacita ústavu stále dvě stě uživatelů, z čehož ve věku do 15 let bylo pouze pět uživatelů, od 15 do 25 let sto třicet pět uživatelů a nad 25 let pobývalo v ústavu šedesát uživatelů. Někteří uživatelé byli propuštěni do rodiny a někteří zemřeli. Jak se později ukázalo, zdravotní stav většiny uživatelů se postupně zhoršoval a z důvodu nedostatku kapacit zařízení pro osoby starší 25 let bylo nutné upravit i věkovou hranici v ústavu Nové Zámky. Z textu tedy vyplývá, že posunování věkové hranice také souviselo s tehdejší režimovou stagnací řešit problémy sociálního rázu, tedy nezakládáním institucí pro osoby s mentálním postižením v takovém rozsahu, jak reálné okolnosti vyžadovaly. Také si lze povšimnout, jak je z dochovaných dokumentů zřejmé, že ústav byl sice určen pro chlapce od 15 let, nicméně od roku 1968 zde byli umístěni i chlapci od 12 let. (Zemský archiv, Perspektivní program pro léta 1968 – 1980)

Následně ve zprávě o sociálním zabezpečení v letech 1972 – 1990 krajský národní výbor považuje ústav v Nových Zámkách za moderní a plně vyhovující požadavkům ústavní péče a proto považuje za nutné zde zřídit alespoň osmdesát až sto nových míst pro duševně vadné dospělé občany a tím umožnit diferenciaci uživatelů v rámci jednoho ústavu. Nedochovalo by tak k tomu, že uživatelé, kteří dovrší 25 let jsou z důvodu uvolnění místa pro mladší uživatele většinou přemístováni do jiných ústavů po území celého státu, čímž jsou zpřetrhány sociální kontakty, které si uživatelé vybudovali a také by uživatelé přišli o možnost pracovní realizace, i když jen v prostředí ústavu. Pracovní rehabilitace v rámci ústavu Nové Zámky, při které docházelo k pěstování zeleniny, květin, ovoce či tvoření upomínkových předmětů apod. byla kladně hodnocena. Vývojový plán do roku 1990 byl tedy takový, že tehdejší ústav pro mladistvé chlapce bude v letech 1980 – 1985 nově ústavem s větší kapacitou pro děti a dospělé. Ve skutečnosti došlo k těmto změnám až po roce 1990.

Dle tehdejší diference duševních vad (MKN-8, 1968) převažovali od založení ústavu Nové Zámky uživatelé imbecilní chodící (šedesát pět osob, tj. 32,5 % z celku), u kterých byly předpoklady ke zlepšení jejich stavu i pracovních schopností. Další, část tvořili uživatelé chodící idiotičtí (čtyřicet šest osob, tj. 23 %), s kombinovanou vadou (čtyřicet sedm, tj. 23,5 %) a ostatní (čtyřicet dva osob, tj. 21 %). Složení však neodpovídalo tehdejšímu charakteru ústavu a vedení instituce si bylo vědomé, že zdravotní stav většiny uživatelů se bude pravděpodobně postupně zhoršovat. (Zemský archiv, 1968)

Od otevření ústavu v Nových Zámkách byla v prostorách zámku vybudována místnost určená k rehabilitaci, která byla denně svěřencům prováděna dle návrhů ústavního lékaře. Dle uvedených informací nebylo zařízení dostatečně vybaveno materiálními potřebami, jež by umožňovalo poskytovat péči v takovém rozsahu, jakou uživatelé potřebovali. Ve zprávě z roku 1972 bylo navrhováno v přilehlých prostorách zámku (mezi tehdejší vrátnicí a rehabilitační místností) zřídit bazén, který by zkvalitnil denně poskytovanou rehabilitaci nechodícím uživatelům. Z téže zprávy je zřejmé, že ostatní místnosti, jak ložnice uživatelů, tak prostory, kde probíhala edukační činnost, jsou zařizovány a postupně doplňovány z dostupných zdrojů ústavního rozpočtu. Bylo dbáno, aby uživatelé většinu části roku trávili v prostorách parku a zahrady, čímž docházelo také k posilování imunitního systému uživatelů. Proto bylo navrhováno svépomocné vybudování jednoduchého přístřešku v prostorách parku, kde by se mohli v případě nepříznivého počasí uživatelé zdržovat a tím nadále trávit většinu času na čerstvém vzduchu. V určených venkovních prostorách bylo doporučeno vybudovat taktéž svépomoci a s minimálními finančními náklady sportovní zařízení, tj. kluzavky, kolotoče, houpačky apod. V následujících 10 letech po otevření ústavu se podařilo svépomoci kromě téměř všeho výše uvedeného vybudovat také venkovní bazén s brouzdalištěm o rozloze 150m² a dva ohraničené prostory o rozloze 200 – 300m², čímž došlo k rozmístění uživatelů do větších prostor a lepšímu přehledu personálu nad svěřenými uživateli.

V době minulého režimu byla obecně výchova zaměřena především na všestranný rozvoj člověka jako objektivní nutnost budování komunismu. Edukace byla mimo vedení k sovětskému vlastenectví zaměřena zejména na rozvoj mravní, tělesné a pracovní výchovy. (T. A. Iljinová, 1972)

Jak již bylo zmíněno v kapitole výše, ani v případě výchovy uživatelů v institucionální péči tomu nebylo jinak.

Již Amerling v prvním otevřeném ústavu, Ernestinu, přikládal velký význam tělesné zdatnosti, ale také aktivitám rozvíjející manuální zručnost a řečové schopnosti uživatelů. To vše z důvodu, aby se uživatelé stali způsobilí vlastního příjmu. (Amerling, 1998)

Bylo je učeno pletení košíků, opravování běžných věcí v domácnosti, výrobě tkaných koberců a okrasných předmětů, ale především byli zapojováni do pomocných prací v hospodářství. Velké hospodářské prostory byly pro ústav v Nových Zámkách velkým přínosem. Stejně jako Amerling poukazuje na komplikace s obchodem manuálně tvořených výrobků uživatelů, tak i v Nových Zámkách se potýkali s problémem konkurence, jež nabízela lacinější produkty vyráběné v tehdejších fabrikách a tím cenově výhodnější ke koupi. (Amerling 1998; Feiduk, 1911)

V Nových Zámkách byla uživatelům v blízkosti hlavní budovy k dispozici zelinářsko-ovocnářská zahrada o rozloze šesti hektarů. Zde se uživatelé za pomoci instruktorů a řeholních sester, jež kromě péče byly pověřené také výchovou uživatelů, učili pěstování ovoce a zeleniny a chovu vepřového dobytka. Postupně došlo k vybudování moderního skleníku a pařenišť a také zasazení dalších ovocných stromů. To vše během let 1967 – 1972. Úroda zahrady v Nových Zámkách byla naprosto dostačující pro potřeby ústavu, a ještě bylo možné zbývající přebytky odprodat. Podobně tomu bylo i s chovem vepřů. Zvířata byla krmena odpady z kuchyně i zahrady a následný prodej vepřového masa byl pro ústav velmi rentabilní. Ostatní vzdělávací činnost zejména nechodících uživatelů byla prováděna v denních místnostech a v prostorách velkého sálu v zámku. (Zemský ústav, 1968 – 1972)

Neodmyslitelnou část v ústavu Nové Zámky zaujímal zdravotní péče. Od počátku zřízení ústavu byla k dispozici ošetrovna, která byla postupně doplňována potřebným zařízením jak pro lékaře v ústavu, tak i pro externí odborné lékaře, jež do ústavu pravidelně docházeli. V prostorách této ošetrovny bylo také zřízeno zubolékařské oddělení, které využíval lékař z Okresního ústavu národního zdraví v Litovli, jež do ústavu dojížděl jednou za čtrnáct dní. Z důvodu velmi špatného

stavu chrupu uživatelů však byl tento úvazek lékaře považován za nedostačující a častokrát připomínkovan.

I přesto, že dodržování hygienických norem v ústavu bylo ze strany vedení i krajského národního výboru hodnoceno zejména kladně, častokrát se v kolektivním zařízení vyskytlo infekční onemocnění. Z toho důvodu bylo v prostorách zámku vymezeno isolační oddělení se šesti lůžky, samostatnou koupelnou a sociálním zařízením. Postupem času byla na každém poschodí vybudována inspekční místnost pro zdravotní sestru. Dále docházelo v budově ústavu k přizpůsobování prostor pro potřeby jak uživatelů, tak pečujícího personálu. Například pro vozíčkáře nebyly upraveny dveře do ložnic, a sestry musely uživatele přenášet, stejně tak bylo nutné provést úpravy dveří do jídelny. Z počátku také nebylo vybudováno samostatné sociální zázemí pro personál, šatny, ani prostory pro uložení čistého či špinavého prádla. Je tedy zřejmé, že ústav se zásadně stavebně a materiálně vybavoval a přizpůsoboval již během poskytování institucionální péče.

Co však bylo moderně a vyhovujícím způsobem zajištěno primárně při otevření ústavu byla ústavní kuchyně. Toto oddělení mělo již od počátku své samostatné šatny, sprchy i sociální zařízení. Kuchyně však byla od hlavní budovy ústavu necelých dvě stě metrů a veškeré jídlo bylo uživatelům do prostor zámku denně dopravováno na benzínovém vozíku, který byl používán pro všechny další potřebné účely v ústavu, např. pro přepravu znečištěného prádla apod. Z hygienických důvodů bylo ze strany vedení organizace požádáno o zakoupení malotraktoru s vlečkou, jež by byl určen pouze k převážení stravy.

Jednou z dalších a neméně zásadních úprav, jež vyžadovala urgentní řešení byla požární opatření. Při uvádění ústavu do provozu nebylo v projekci dostatečně pamatováno na proti-požární opatření. Bylo tedy nutné vybudovat vodní hydranty v jednotlivých poschodích a také doplnit hasicí přístroje na chodby. Byla vytvořena požární hlídka a pravidelně v roční intervalech školená.

Z výše uvedeného vyplývajícího ze zpráv je naprosto zřejmé, že ústav byl sice v říjnu roku 1964 otevřen, ale nebyl zcela dostatečně vybaven potřebným materiálním zázemím pro personál, ani uživatele daného věku a mentálního stavu.

V letech 1972 – 1987 probíhaly ze strany zástupců národního výboru pravidelné revize, které byly povětšinou zaměřené na splňování hygienických

norem a zdravotní péče v ústavu Nové Zámky. Některé revize uskutečnil také pedagog Metodického střediska při Krajském národním výboru. Revize tohoto směru byly zaměřeny na výchovnou a vzdělávací činnost uživatelů a také na pracovníky v přímém kontaktu s uživateli. Důležité informace o vedení, hospodaření a péči o uživatele byly taktéž shrnuty v perspektivním programu pro léta 1968 – 1980. Z dochovaných zpráv je zřejmé, že pro tehdejšího zřizovatele (tj. stát) nebyly důležité metodické postupy edukační činnosti uživatelů. Podstatné byly jak pracovní výkony personálu, tak uživatelů, které byly zároveň zdrojem finanční podpory ústavu a tím docházelo k poklesu nutného dotování ústavu financemi ze strany státu.

Vývoj kapacitního obsazení ústavu uživatelů v poměru ošetřujícího personálu byl od jeho otevření (tj. od roku 1964) následující:

- Ústav byl otevřen s kapacitou sto devadesát lůžek jako pracovně výchovný s rozvrstvením uživatelů (podle stupně tehdejší oligofrenie): debilních 5 %, imbecilních 65 % a idiotických 30 %, z tohoto počtu těžkých ležících s idiocií 15 %. Zajištění pečovatelské činnosti bylo v té době na dvanáct uživatelů na jeden a půl úvazku zdravotnického pracovníka, jeden a půl úvazku vychovatele a jedna uklízečka. U imobilních uživatelů byl možný úvazek jedné zdravotnice na pět uživatelů. Nad sto padesát uživatelů byl možný jeden lékařský úvazek. Od otevření ústavu do konce roku (tj. během tří měsíců) bylo celkem přijato dvacet sedm uživatelů. Byl jmenován první vedoucí ústavu a vzhledem k politickým okolnostem bylo založeno Revoluční odborové hnutí (dále jen ROH).
- Ke konci roku 1965 byl stav uživatelů sto osmdesát sedm a v dalším roce již překročil kapacitu ústavu. Počet uživatelů ke konci roku 1966 byl sto devadesát tři uživatelů. Tedy již v první roce fungování ústavu došlo k naplnění jeho kapacity. Od roku 1968 byla navýšena kapacita ústavu ze sto devadesáti míst na dvě stě. I navýšená místa byla týž rok obsazena a po následujících čtyřicet let nedošlo k výrazným změnám v počtu osob s mentální postižením v ústavu Nové Zámky, který se nadále pohyboval okolo dvou set uživatelů.

Co však nebylo dostačující byl počet ošetřujícího personálu, kterého bylo v začátku roku 1966 na uvedený počet sto osmdesát sedm uživatelů pouze čtyřicet čtyři pracovníků, z toho dvacet čtyři zdravotnických pracovníků. Zásadní

problémem bylo odloučení pracoviště od města. Proto bylo ze strany vedení ústavu usilováno o zajištění hromadné dopravy v odpoledních, nočních a víkendových časech. Počet uživatelů v ústavu dosáhl v uvedeném roce počtu, který umožňuje úvazek ústavního lékaře, stomatologa a psychiatra. V tomto personálním obsazení, tj. na zhruba sto devadesát uživatelů čtyřicet čtyři pracovníků ústav fungoval až do roku 1968, kdy počet pracovníků stoupl na sedmdesát osm.

Ze zpráv je jasné, že péče o uživatele nebyla pro pracovníky jednoduchým úkolem, neboť stav většiny uživatelů se zhoršoval a také docházelo k agresivním projevům uživatelů nejen mezi sebou, ale také vůči personálu. Agresivní uživatelé již v té době bývali většinou hospitalizováni v psychiatrické léčebně ve Šternberku. Velký problém personálního obsazení také nastal v případě chřipkových epidemií, nebo jiných infekčních nemocí. V letech 1968 – 1976 se dle zpráv nejčastěji v ústavu vyskytovaly nemoci hepatitida, salmonellosa a schigella, a to v období jara a podzimu. U všech uživatelů byly pravidelně prováděny preventivní prohlídky, hodnoceny celkové stavy uživatelů a také snášenlivosti podávaných léků.

V následujících letech docházelo v ústavu k minimálnímu navyšování pracovních míst, např. v roce 1978 pečovalo osmdesát tři pracovníků o dvě stě čtyři chlapců v institucionální péči. Koncem roku 1978 a 1979 došlo k výměně všech výchovných pracovníků, jejichž hlavní pedagogická činnost byla zaměřena na plnění základních cílů a programů Mezinárodního roku dítěte. Dle možností uživatelů u nich byly rozvíjeny všechny složky komunistické výchovy. Ke změnách těchto pedagogických směrů došlo až po roce 1989, kdy nastaly zásadní politické události, jež ovlivnily veškeré dění na území našeho státu.

V následujících odstavcích bude ještě přiblíženo zaměření a fungování ústavu v letech 1964 – 1989:

- Po otevření ústavu začínají pracovníci sbírat první zkušenosti s ošetřováním a výchovou osob s mentálním postižením a společně začínají budovat vlastní hospodářství. Léčba pracovní terapií je realizována v prostorách výchovy, ale především však ve venkovních prostorách areálu ústavu. Pracovní výkony personálu s uživateli začaly zanedlouho vykazovat příznivé finanční výsledky při minimálním nákladu na materiální prostředky ústavu. Rostlinná výroba byla realizována ve skleníku, v pařeništích a na volném pozemku u skleníku,

v zahradě a v bažantnici. V živočišné výrobě hlavní podíl, jak již bylo výše uvedeno, připadal chovu vepřů a také včelaření. Zatímco výnosy v rostlinné výrobě nebyly ze začátku fungování ústavu nijak velké, protože příprava půdy, která ležela dlouhou dobu ladem potřebovala čas, než došlo k jejímu zúrodnění, chov vepřů byl pro ústav výnosným ihned po pár měsících. Uživatelé byli také vedeni v rámci pracovní rehabilitace ke sběru léčivých rostlin a k rukodělné činnosti. V roce 1968 byly utvořeny čtyři pracovní skupiny, které fungovaly pod vedením instruktorů. Pracovní skupiny byly v následujících letech rozšiřovány, v roce 1985 bylo v ústavu deset pracovních skupin. Za vykonanou práci byla uživatelům vyplácena peněžité odměny. Pro přiblížení představy je dále uveden příklad ziskovosti z chovu vepřů, chovu včel a prodeje upomínkových předmětů v roce 1968: čistý výnos z chovu vepřů činil v uvedeném roce 20.028 Kčs (Korun československých – měna tehdejší doby), výnos z chovu včel činil 1.703,60 Kčs a prodej upomínkových předmětů vytvořených uživateli činil 5.221 Kčs. Na základě těchto zisků a podpory státu také docházelo úměrně ke svépomocným činnostem na vylepšování prostředí ústavu (hřiště či koupaliště pro uživatele, ale také stavba vepřína či nákup materiálu na rukodělnou činnost uživatelů).

Z výše uvedeného se může zdát, že čas uživatelů byl naplněn pouze pracovními povinnostmi. Nebylo tomu však úplně tak. Pro uživatele byly uskutečňovány zájezdy a ozdravné pobyty po území celého státu, tehdejšího Československa. Nejčastěji do míst jako např. Olomouc, Jeseník, Babiččino údolí, Trenčanské Teplice, Luhačovice aj. Dále uživatelé navštěvovali filmová představení v kině v Litovli, byly pro ně pořádány loutkové estrády, táboračky se zpěvem i předčítání významných děl či poslech hudby. S ohledem na politickou situaci byli uživatelé zapojováni do různých svátečních akcí, např. oslavy 1. května, nebo Mezinárodního dne dětí. Byly pro ně pořádány různé kulturní a sportovní soutěže, kde se uživatelé z Nových Zámků, p.o. většinou umístili na předních příčkách. Uživatelé se také se svými rukodělnými pracemi účastnili různých prodejních akcí i soutěží často spojených s besídkami. V tehdejší době byl uživateli prezentovaný kulturní program ze strany veřejnosti kladně hodnocen. Vystoupení také probíhala před zahraničními hosty, kteří prostory zámku v letech 1970 – 1989 často navštěvovali. Jednalo se zejména o odbornou veřejnost, tj. lékaře, pedagogy i studenty.

V prostorách zámku se uskutečňovaly i odborné akce, jako např. 1. celostátní seminář rodičů postižených dětí v roce 1972, pediatrický seminář nebo výjezdní zasedání kolegia ministra práce a sociálních věcí ČSR. V době hlavních prázdnin v rámci krátkodobých brigád pracovaly v ústavu studentky Střední zdravotnické školy v Olomouci. Ústav byl navštěvován studenty speciální pedagogiky z Univerzity Palackého v Olomouci, i pedagogickými pracovníky se studenty defektologické fakulty V. I. Lenina z Moskvy, kteří ústav navštěvovali téměř každý rok do roku 1983. Ústav byl taktéž navštěvován zahraničními, sovětskými, německými, italskými i vietnamskými, delegacemi.

Činnost ústavu byla zásadně ovlivňována politickou situací ve státě. Tedy např. v lednu roku 1973 byla v ústavu založena za účasti sovětských hostů pobočka Svazu československého-sovětského přátelství (dále jen SČSP) i Základní organizace Komunistické strany Československa (dále jen ZO KSČ). Politickými záměry byla silně ovlivněna i pracovní činnost pracovníků v rámci ústavu. Zaměstnanci uzavírali závazky např. na počest 25. výročí osvobození vlastní Sovětskou armádou, ke 100. výročí narození V. I. Lenina, nebo také na počest 30. výročí Slovenského národního povstání. Uzavřené závazky byly vždy ze strany pracovníků splněny a v mnoha ukazatelích překročeny, jako např. brigádnické hodiny, sběry apod. Kolektiv instruktorů výchovy i zdravotní personál některých oddělení začal soutěžit o získání titulu Brigáda socialistické práce. Za odpracované hodiny byly pracovníci odměněni odznaky. Komplexní socialistickou racionalizací se kolektiv pracovníků snažil zabezpečit maximální úspory, což se v ústavu Nové Zámky dařilo velmi dobře. Výsledky vlastního hospodářství měly stabilně vzestupnou tendenci, což bylo projeveno narůstající příjmovou položkou v čistém výnosu. Uživatelé byli dle svých možností a schopností zapojováni do veškerých pracovních aktivit.

Z hospitačních zpráv z roku 1971 a 1974 ze strany pedagoga Metodického střediska krajského národního výboru je zřejmé, že již v uvedených letech ústav pracuje s plánováním. Byl zpracován celoroční plán výchovné práce, zájmové, kulturní a pracovní výchovné činnosti. Tento plán byl rozpracován na měsíční období a výchovní pracovníci z něj zpracovávají týdenní výchovné a pracovní přípravy. Plány a přípravy instruktorů byly sestaveny dle potřeb ročního období a byly pohotově upravovány dle počasí. Uživatelé byli rozděleni do skupin:

zahradní pracovní skupina, skleníková, stavební, hospodářská, pracovní skupina služeb, přípravná pracovní skupina, kde hlavní pracovní náplní byla výchova, vzdělávání, různé druhy ručních prací i lepení dých pro ÚP závody Velký Týnec, výchovná pracovní skupina a skupina „kolečkářů“, která nebyla pracovní ani výchovně vedena. V pracovních výchovných skupinách se uživatelé podíleli na činnostech kolem chodu zámku. Pomáhali v prádelně, kotelně, jídelně, kuchyni, při úklidu. Dále se podíleli na pomoci při práci na zahradě i v hospodářství, tedy v zelinářské a ovocnářské zahradě, ve skleníku, v parku i při chovu prasat. Zájmová činnost byla uskutečňována s uživateli, kteří nebyli schopni pracovních výkonů. Byla zaměřována na ruční práce, hudební a pěvecký kroužek, společenskou a občanskou výchovu, rozvoj řeči a myšlení, rytmiku a tělesnou výchovu i trivium.

V roce 1984 uplynulo dvacet let od uvedení ústavu do provozu a hospitační zpráva konstatuje, že kolektiv pracovníků, který o uživatele pečuje pracuje velmi dobře, o čemž svědčí nejen výsledky v socializačním procesu uživatelů, kdy řada z nich byla propuštěna a je schopna žít plnohodnotným životem mimo institucionální péči, ale i celkové výsledky v utváření osobnosti uživatelů.

Ke snížení počtu uživatelů došlo fyzicky ke konci roku 1994, kdy čtyřicet uživatelů odešlo do zrekonstruované nízkoprahové budovy bývalého kláštera v Litovli, a dále v roce 1996 odešlo dvanáct uživatelů do zařízení v Bílsku. Obě tyto budovy spadaly pod organizaci Nové Zámky, p.o.. Později, v roce 2012, došlo k rekonstrukci budovy vedle stavby bývalého kláštera v Litovli, kam byli přestěhováni uživatelé z Bílska a tato pobočka byla uzavřena. Od té doby sociální služby spadající pod organizaci Nové Zámky, byly poskytovány pouze na dvou místech, a to v Nových Zámkách a v Litovli. Uživatelé z Litovle měli možnost v místě bydliště využívat služby, jež město nabízelo. Přístupy ve výchovném a vzdělávacím, ale i v ošetrovatelském procesu byly vedeny ve stejném směru až do přelomu let 1989 a 1990. Poté začalo v souladu s politickými změnami a celkově přístupem k lidskému životu docházet k většímu ohledu na individuální potřeby jedince, což šlo ruku v ruce s nároky na odbornost personálu poskytujícího péči o osoby s mentálním postižením. Největších změn však bylo dosaženo až po roce 2007, kdy došlo k zavedení nové právní normy týkající se sociální sféry.

3.3 Zaměstnanci organizace Nové Zámky, p.o. v letech 1964 – 2006

Postupnou humanizací poskytované sociální péče byl čím dál více přikládán důraz chránění uživatelů, a to vše v souladu s důrazem na lidská práva a důstojný život člověka. Netrvalo dlouho a začalo docházet ze strany pracovníků v pomáhajících profesích k volání po novele zákonů pojednávajících o sociálních službách a sociální práci celkově.

Pojem „pomáhající profese“ je poměrně zažitý, avšak vysvětlitelný mnoha směry. Michalík (2011) jej vnímá takto: *„Můžeme říci, že obecně jde o profese, jež jsou orientovány na potřeby člověka, a jejich podstatným rysem je takové jednání vůči druhému člověku, které je zaměřeno na řešení jeho potřeb a poskytování podpory a pomoci. Podstatným znakem rovněž bývá zaměření na individuální potřeby jedince. ... pomoc a podpora člověku je hlavním cílem a zároveň i důvodem jejich existence.“* (Michalík, 2011, s. 14)

Kopřiva (2006, s. 14) nahlíží na pomáhající profese tak, že: *„...existuje řada povolání, jejichž hlavní náplní je pomáhat lidem: lékaři, zdravotní sestry, pedagogové, sociální pracovníci, pečovatelky psychologové...“* a podobný náhled má také Schmidbauer (2000), který podobně jako Kopřiva mezi pomáhající profese zahrnuje pedagogy, sociální pracovníky, vychovatele, psychology, logopedy, zdravotní personál, ale i sociology aj.

Hartl (2004) v psychologickém slovníku definuje pomáhající profesi jako *„souhrnný název pro veškeré profese, jejich teorie, výzkum a praxe se zaměřují na pomoc druhým, identifikaci a řešení jejich problémů a na získávání nových poznatků o člověku a jeho podmínkách k životu, tak aby pomoc mohla být účinnější; patří sem lékaři, zvl. psychiatři, psychologové, sociální pracovníci, speciální pedagogové; šířeji i fyzioterapeuti, balneologičtí pracovníci apod.“* (Hartl, 2004, s. 185)

Z uvedených definic, je tedy zřejmé, že pomáhající profese mají v každé společnosti nepostradatelné místo a sociální služby i lidé v nich pracující jsou jedním z nich. Nejedná se tedy o dobrovolnickou činnost, ale o jednu z nepřeborného množství profesí lidí, kteří se podílejí na ekonomice státu. Existují však mezi námi lidé, kteří nemohou z nějaké důvodu plnit ve společnosti ekonomické poslání, avšak poskytují nám jiné zkušenosti. Dotýkají se našich

etických hodnot. Akceptováním jejich existence a vytvářením důstojných podmínek pro život, které nebyly v minulých režimech vždy samozřejmostí, uznáváme lidskou důstojnost. Už jen pro tento důvod je nutné, aby o znevýhodněné osoby pečovali ti, kteří své povolání vykonávají s profesionalitou, odborností a zároveň s lidskostí.

V počátku vzniku ústavu v Nových zámčích byla péče poskytována civilními zaměstnanci a sestrami řádu Františka z Asisi, které tímto započaly získávání zkušeností s péčí o osoby s mentálním postižením.

Činnost ústavu byla řízena organizačním řádem vydaným 18. 9. 1964 a s tímto pracovním postupem byli všichni zaměstnanci seznámeni 6. 10. 1964 na první pracovní poradě. Následně, pro všechny pracovníky ústavu včetně řádových sester byl zpracován pracovní řád platný od 1. 7. 1967. (Zemský archiv, 1968 – 1974)

Zdravotnický personál byl již od počátku fungování ústavu dělen dle kvalifikace na střední zdravotnické pracovníce, rehabilitační pracovníce, pomocné sestry a sanitární pracovníce. Z dat uložených v Zemském archivu (z let 1968 – 1974) tvořilo personální zastoupení ústavu deset osob pro správní část, jeden ústavní lékař jehož úvazek se přizpůsoboval počtu uživatelů a většinou se pohyboval v půl až jeden úvazek, třicet jedna zdravotnických pracovníků, osm vychovatelů – instruktorů, ve stravovacím provozu bylo zaměstnáno šest pracovníků a dvacet jedna pracovníků zajišťovalo ostatní provoz. Z dochovaných zdrojů je také zřejmé že ne všichni zdravotnický personál byl zařazen dle kvalifikace, neboť musel vykonávat i jiné, nižší funkce, např. jako pomocné zdravotní pracovníce.

Jak již bylo zmíněno výše, uživatelé byli rozděleni do pracovních skupin, které měly na starost vychovatelé – instruktoři, jež v rámci jedné skupiny vychovávali a vzdělávali patnáct až dvacet uživatelů. V tomto případě o individuální práci s každým uživatelem a s ohledem na jeho specifika není vůbec možné uvažovat. Výchovní pracovníci, zejména řádové sestry, vedly zájmové kroužky s uživateli, jímž jejich handicap neumožňoval zařadit se do pracovních skupin.

Vedoucí výchovy, taktéž řádová sestra, jež měla na starosti vychovatele – instruktory i samotné vychovatelky, často připomínkovala nedostatek personálu

pro výchovu a vzdělávání uživatelů. Kupříkladu v roce 1974 bylo ustanoveno pět vychovatelů – instruktorů a šest vychovatelek pro zájmovou činnost, dále také osm civilních instruktorů a instruktorek pro pracovní výchovné skupiny.

V době otevření ústavu a v následujících letech byli uživatelé vedení kvalifikovanými osobami jak po stránce odborné, výchovné tak i zdravotní. Instruktoři byli lidé s praxí v oboru, tedy např. zeleninovou a ovocnářskou část měl na starost vyučený zahradník s dvouletou zahradnickou školou, provoz skleníku společně s uživateli zajišťovala absolventka střední zemědělské technické školy, stavebně údržbářskou skupinu vedl vyučený zedník, hospodářskou skupinu měl na starosti absolvent hospodářské školy. Pracovnice zařazené na pozici vychovatelky měly většinou zdravotnicko-pedagogickou přípravu a vedly kromě zájmových skupin také přípravné pracovní skupiny, kde byla prováděna převážně učebně výchovná činnost prokládaná drobnými pracemi v prostorách ústavu. Uživatelé byli vedeni k rozvoji poznávání, rozvoji řeči i pohybových činností, a to formou pestrých a účinných aktivit, které dokázaly uživatele zaujmout. Pracovníci se v rámci mimopracovní, zájmové a výchovné činnosti snažili rozvíjet uživatele po stránce taneční, pěvecké, hudební, tělovýchovné, rytmické i zájmově pracovní, a to např. výrobou náhrdelníků a náramků z ořechů, výrobou vyplétaných kabelek z viskocelu, vyšíváním deček, polštářů i ozdobných předmětů. Většina předmětů byla nabízena k prodeji. Z dokumentů o provozu ústavu v minulém režimu je možné se dočíst, že vychovatelky prováděly dokončovací práce na výrobcích místo uživatelů, aby výrobky byly na co nejlepší úrovni a prodatelné. Ze strany personálu byly pro uživatele pořádány různé akce, jako např. výlety, táboráky, karnevaly besídky apod. Veškerá nabízená činnost uživatelům byla v té době spíše na laické úrovni.

Věčným problémem bylo personální zajištění početné skupiny paraplegiků taktéž patnáct až dvacet uživatelů, z nichž většina byla schopna výchovy. O tyto osoby bylo v ústavu zdravotně postaráno, nicméně jinak bývali téměř celý den bez aktivní činnosti. Dostačující počet pracovníků byl např. ve správním vedení ústavu a stravovacím provozu. Činnost prádelny a úklid zajišťovali jak pomocní, tak odborní pracovníci. Zanedlouho po uvedení ústavu do provozu bylo kontrolou zjištěno, že personál pro údržbu budov je nedostačující, neboť údržbář vykonával současně i funkci řidiče. Také z důvodu značné rozsáhlosti elektrických spotřebičů

a zařízení bylo nutné přidělit jedno samotné pracovní místo pro údržbáře – elektrikáře, neboť nebylo s ohledem na bezpečnostní předpisy možné, aby údržbu prováděla osoba bez potřebné elektrikářské kvalifikace. Pracovní skupina pro provoz ústavu nepracovala jako celek, ale uživatelé byli rozdělení do jednotlivých provozů dle práce. Uživatelé zde pracovali pod vedením personálu z daného úseku. (Zemský archiv, 1968 – 1980)

Pracovní doba a rozsah prací odpovídal zdravotnickým pokynům lékaře a byl upravován dle zdravotních dispozic uživatelů. Obecně z dokumentů vyplývá, že vztah mezi instruktory a uživateli byl založen na důvěře a dobrém pochopení, čemuž lze přikládat také dobré pracovní výsledky.

Zamyslíme-li se nad tím, jaký čas strávíme pracovní činností, je nezbytné, aby nám tato činnost dávala smysl a ideálně jsme u ní zažívali radost. V době komunismu, kdy uživatelé byli v rámci ústavu zapojováni plně do pracovních povinností byl přístup k práci zcela jiný, než je tomu dnes. Každý člověk, byť jen trochu mohl, byl přiměn k práci, která byla považována za běžnou pro každého. Je však potřeba si uvědomit specifika osob s mentálním postižením. Mimo jiné k nim patří také rychlejší unavitelnost, neschopnost dlouhého soustředění apod. Většině uživatelů přinášela práce smysluplnou činnost, která zvyšovala kvalitu jejich života. Avšak je k zamyšlení, zda pracovní povinnosti byly skutečně přizpůsobovány individuálním schopnostem každého z nich. Ti, kdo mohli přístup a rozdělení pracovní povinnosti aspoň malou měrou ovlivnit, byli vychovatelé – instruktoři pracovních skupin. Ti, ať chtěli nebo ne, si s uživateli budovali jistý vztah. Obecně, každá spolupráce by měla být založena na principu rovnocennosti. Je otázkou, zda v době minulého režimu bylo možné tento princip uplatňovat, či zda instruktoři byli spíše vůči uživatelům v autoritativním postavení.

Pro pracovníky vyplývaly z pracovního řádu jisté povinnosti. Z celoročního pracovního a výchovného plánu museli jednotliví instruktoři a vychovatelé zpracovávat měsíční plány. Tyto plány však byly ze strany kontrolujícího orgánu (tehdy Okresní národní výbor Olomouc) hodnoceny jako pečlivé a promyšleně sestavené do týdenních rozborů činností jednotlivých skupin. V ústavu byl zaveden účelný režim dne. Pracovníci museli vést každodenní záznamy o činnostech jednotlivých uživatelů, které jim byly kontrolovány ze strany vedoucí

výchovy. Tuto funkci, jak již bylo zmíněno vykonávala řádová sestra, jež měla potřebné pedagogické vzdělání a praxi k výkonu této pracovní pozice.

Ve zprávách ze Zemského archivu je možné se často dočíst, že vedoucí výchovy, řádová sestra A. V., měla velmi dobrý přehled o pracovních, výchovných a zájmových činnostech v ústavu, udržovala stálý kontakt s vedením ústavu i se zdravotnickým úsekem. Měla kladný vztah k uživatelům i personálu ústavu. Svým dobrým chováním, životními zkušenostmi, pedagogickým vzděláním i osobním přístupem stmelovala kolektiv vychovatelů a instruktorů. I v oblasti administrativy byla pečlivá a byla instruktorům a vychovatelům vzorem. Vedoucí výchovy kromě vedení kolektivu zaměstnanců také sama vedla svoji zahradnickou skupinu a zájmové kroužky výtvarného charakteru. Vedoucí výchovy měla zájem o rozvíjení uživatelů a vytváření dobrých pracovních a materiálních podmínek pro personál pečující o uživatele, což je zřejmé i z požadavků na vedení ústavu. Celková spolupráce vedoucí pracovně výchovné sekce se zdravotnickým personálem, sociální pracovníci i hospodářkou ústavu byla taktéž na dobré úrovni. Možná právě pro kvalitní vedení byli výchovní pracovníci při kontrolách ze strany Okresního národního výboru Olomouc vesměs pozitivně hodnoceni za svědomitě provedenou práci, porozumění a lidský přístup k uživatelům a je zřejmé, že pozitivní vztahy na pracovišti vedli k dobrým výsledkům při práci s uživateli.

Ústav pro mladistvé v Nových Zámcích byl v dané době kvůli velkým prostorám zámku a jeho okolí, personálnímu obsazení a zejména díky širokému pracovnímu uplatnění uživatelů, stavěn mezi nejpřednější ve státě, a proto byl často navštěvován odbornou veřejností.

Ve výše zmíněných odstavcích se dotýkáme tématu, které není v dochovaných dokumentech o fungování ústavu příliš zpracované. Jde o odborný přístup k uživatelům ze strany personálu. Není pochyb, že i v době otevření ústavu bylo dbáno na kvalitu při poskytování institucionální péče. Úhel pohledu na samotný pojem kvalita se však s vývojem doby měnil.

Kvalita jako obecný pojem je poměrně obširný a těžko jej vystihnout tak, aby byl změřitelný. Dá se na něj nahlížet z různých hledisek. Nejčastěji pojem kvalita nalezneme v oborech, jež se zabývají životem, především lidským, ale je možné jej také nalézt v technický odvětvích, které mají dopad na životní prostředí. Mareš (2006) sice neuvádí ve své publikaci kvalitu v pedagogice, nicméně z jiných

zdrojů je naprosto jasné, že výchova a vzdělávání jsou neodmyslitelnou součástí ovlivňující kvalitu života člověka. (Mareš, 2006)

Je ale zřejmé, že dříve byl personál zejména pro výchovnou a pracovní činnost, tedy pro výchovu a vzdělávání uživatelů, zajištěn ze strany veřejnosti bez ohledu na odborné vzdělání sociálního či pedagogického směru. Je tedy patrné, že požadavky na personální obsazení míst dnešních aktivizačních pracovníků nebyly taky přísné a požadující odbornost jako je tomu dnes.

Od zřízení první školy po celé bádané období, se konaly velmi rozsáhlé debaty zaměřené na rozpětí a náplň studia na profesi sociálního pracovníka a jeho další vzdělávání. V převážné většině škol se činnost studentů v sociálně-zdravotní péči od začátku opírala o dostupné odborné zdroje a výzkumy specializované na sociální práci. Hodnotu teoretického vzdělávání na školách ovlivnila vnucená koncepce a uchopení sociální práce v období 1948 – 1989, jež bylo v nesouladu s názory a požadavky nespočtu sociálních pracovníků, kteří se ani po tuto dobu nezřekli úsilí o obnovení odvětví od jeho původního pojetí. Uchopení sociální práce vstoupilo do ohrožení vždy s politickými změnami probíhajícími ve společnosti. Sociální pracovníci byly po roce 1948 přichystáni na praxi, avšak realita ovlivněná komunistickým myšlením je zavrhlá jako zbytečné povolání. Po roce 1989 byli sociální pracovníci připraveni na práci v institucionální péči, ale shledali se s přítomností nových, do tehdy tolik nevnímaných společenských jevů identifikujících možnost zavedení neziskového sektoru. Rovněž odstup mezi sociálními pracovníky a uživateli, jenž vystupoval na povrch z vynuceného prosazování nadvlády sociálních pracovníků jako zaměstnanců především národních výborů, ať už krajských či okresních, na které byla mnohdy ukládána povinnost kontroly a utužování tolik tehdy žádané disciplíny ze strany komunistické společnosti do běžného života uživatelů.

Vesměs lze konstatovat, že i přes politické změny a jejich odezvy na obor sociální práce byli sociální pracovníci odhodláni vždy hájit důležitost a smysluplnost této profese a při přípravě svých nástupců poskytovat nové názory, smýšlení i postupy, a to zavádět do praxe. To vše praktikovali i s ohledem na nejistotu, kterou přinášely společenské změny a s nimi ruku v ruce změny v sociálních problémech. Některé sociální situace se mohly zlepšovat, jiné zase

zhoršovat a také mohly vznikat nové sociální problémy. Na toto vše museli být sociální pracovní připraveni.

Jak již zmiňujeme v předchozích odstavcích, členky Sekce sociálních pracovníc opětovně usilovaly v době normalizace (1968 – 1989) o součinnost s Federálním ministerstvem práce a sociálních věcí o vzdělávání v sociální práci na vysokoškolské úrovni. Zavedení studia sociální práce se však podařilo až v roce 1989 na Karlově Univerzitě, a to zavedením pětiletého magisterského studia sociální práce. Později byly obdobné obory otevřeny i na univerzitě v Brně, Bratislavě aj. (Kodymová, 2017)

Náležitou oporou v těchto často nepřilíš jednoduchých dobách byl sociálním pracovníkům profesní spolek, a budou-li sociální pracovníci stále táhnout za jeden provaz při tvorbě odbornosti profese sociální práce, bude tak možné nadále odpovídat na skutečné potřeby společnosti v sociální oblasti a tím zkvalitňovat samotnou odbornost sociálních pracovníků.

Nicméně s příchodem politických změn v roce 1989 prošla profese sociálních pracovníků opět nejistotou, a to i přesto, že se v minulých desetiletích podařilo obor postupně uznávat a formovat. Sociální pracovníci byli vzdělávání pro praxi tehdejší doby, která s politickou změnou přinesla nové formy sociálních problémů, jež se dříve tolik neřešily, jako např. neskrývaná prostituce, lidé bez domova, drogově závislí, syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte či jiné sociálně patologické jevy nebo problémy nově naskytnuté, kupř. chudoba jako následek nezaměstnanosti, nebo zajištění uprchlíků na území našeho státu. Ve stejném roce byla znovu jmenována Společnost sociálních pracovníků, poté Profesní komora sociálních pracovníků a následně také Profesní svaz sociálních pracovníků v sociálních službách i Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, která je dnes největší nezávislou profesní organizací sdružující poskytovatele sociálních služeb v naší zemi.

Tehdejší Československo získalo zahraniční pomoc ze strany Holandska i USA či Velké Británie, což také přispělo k relativně rychlé obnově vzdělávání v sociální oblasti na středních i vysokých školách. Začalo docházet k rozvoji spolupráce mezi jednotlivými univerzitami a ke zpracovávání vědeckých textů i učebních textů.

Až s příchodem novely právního ukotvení sociální práce se začaly zpřísnovat požadavky na poskytovatele sociálních služeb. Nový zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., se především snaží o zajištění kvalitní sítě poskytovaných sociálních služeb, a to mimo jiné také formou povinného zaregistrování všech poskytovatelů sociálních služeb. Ruku v ruce s profesionálním poskytováním sociálních služeb jde také profesní úroveň zaměstnanců v sociálních službách, a proto nový zákon o sociálních službách vymezuje podmínky pro profesi sociálního pracovníka a požadavky na pracovníky v sociálních službách a také klade důraz na podporu při jejich dalším vzdělávání. Samotnou kvalitu poskytovaných služeb zajišťují standardy kvality sociálních služeb, jež spadají do kontrolní činnosti Inspekce kvality sociálních služeb vykonávané ze strany zřizovatele sociálních služeb. Asociace poskytovatelů sociálních služeb se opírá taktéž o standardy kvality sociálních služeb, a to při garanci odborné akreditace dalšího vzdělávání pracovníků v sociální sféře. (Matoušek, 2001)

Obecně lze říci, že je-li zájem o poskytování kvalitních sociálních služeb na profesionální úrovni, je ve veřejném zájmu, aby samotná praxe byla vykonávána kvalifikovaným personálem a ve shodě s platným právním ukotvením. Sociální práce je totiž dle úhlu pohledu odborníků v současné sociální sféře *„vykonávána kvalifikovanými sociálními pracovníky, a jako taková přináší zlepšování situace ohrožených osob a přispívá k jejich optimálnímu fungování ve společnosti“*. (Kodymová, 2017)

4. Právní ukotvení sociální sféry v naší zemi

Stát vytváří politiku a národní normy pro poskytování sociálních služeb. Na základě tohoto systému vytváří kontrolní soustavu. V případě sociální práce se jedná o standardy kvality sociálních služeb, které určují jisté měřítko v tomto právním rámci. To vše proto, že jakýkoliv velký systém, který má fungovat efektivně, je potřeba aby měl nastavená pravidla a hranice toho co je povoleno a co už ne. V naší zemi slouží k tomuto účelu právě zmíněné právní normy a v oblasti poskytování sociálních služeb tomu není jinak.

4.1 Sociální právní normy od poválečného období do přijetí zákona č. 108/2006 Sb.

Ze dvou elementárních důvodů se rok 1948 stal klíčovým v rozvoji sociálních služeb. Na straně jedné Organizace spojených národů vydává prohlášení o nových cílech sociální politiky státu, mezi které patřil zejména důstojný přístup k lidskému životu a právo každého na jeho ochranu. Těmto přístupům se uzpůsobuje pojetí státní sociální politiky dílčích států, avšak na straně druhé v naší zemi rok 1948 znamenal odklonění od rozvíjení programů v západní Evropě, tedy i od pojetí sociální politiky. (Matoušek, 2007)

V zemích západní Evropy je přístup k institucionální péči kritický. Upřednostňují a zavádějí se nové humanističtější formy jako terapeutické komunity pro osoby se závislostí či terénní péče opřené o kontakt s osobami v jejich přirozeném prostředí. Dále se zavádějí preventivní programy pro ohrožené děti z nefungujícího prostředí, ale také pro osoby propuštěné z vězení či pro osoby provozující prostituci. Vznikají komunitní centra na základě vlastního rozhodnutí a následného pečlivějšího odhodlání pro práci na sobě samém. Začínají vznikat první chráněná bydlení i pracovní místa, a také první asistenti pečující o mentálně a tělesně postižené. Jsou zaváděny ucelené projekty pro dobrovolníky, odborníky i sociální pracovníky. (Pipeková, 2006)

Rok 1948 přinesl díky politickým změnám také úpravy v pojetí sociální zabezpečení. Ihned v uvedeném roce došlo k anulování institutu domovského práva, jež nahradil zákon č. 174/1948 Sb., československé občanství.

Prostřednictvím této změny veškerá péče sociálního směru přešla na stát, což stvrdil zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Ten popsal nové uspořádání sociální péče. Jediná možnost, jak se mohly v rámci nového přístupu ze strany zákona zapojit nestátní organizace (církevní, dobrovolné, podniky či Jednotná zemědělská družstva) bylo formou institucionální péče. Avšak i nad touto formou sociální pomoci byl ze strany Státního úřadu sociálního zabezpečení vykonáván dohled. Systém vytvořený za první republiky po centralizaci sociální péče zaniknul.

Ve stejném roce jako došlo k otevření ústavu v Nových Zámčích byl přijat zákon č. 101/1964 Sb., zákon o sociálním zabezpečení, který rozděluje služby sociálního zabezpečení ve významu jejich priorit před finanční subvencí. Důraz je taktéž kladen na péči ze strany rodiny. „*Občané, kteří potřebují zvláštní pomoc*“ je nově zavedený pojem v zákoně, jež označuje osoby, které se ocitly bez ohledu na délku doby, v tíživé sociální situaci. Dochází k rozšiřování péče o osoby těžce poškozené na zdraví, kterým je poskytováno stravování, pečovatelské služby, zdravotní prostředky usnadňující život či finance na jejich obstarání. Specifické pomoci se dostalo osobám se změnou pracovní způsobilosti. Veškeré poskytování sociální péče měl ve svých rukách stát, neboť nově zavedená právní úprava již nedefinovala alternativní zřizovatele institucionální péče.

Regulační a dozorčí pravomoc spadala na Státní úřad sociálního zabezpečení. Realizaci řízení a kontroly prováděly komise sociálního zabezpečení zřízené národními výbory.

Po federalizaci státu byly nově rozvrženy i pravomoci týkající se sociální péče a tyto kompetence byly předány dílčím republikám. Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení nově objasnil pomoc osobám společensky neaklimatizovatelným. Povinností zaměstnavatele bylo na návrh národního výboru tuto osobu přijmout a pomoci mu zapojit se do běžné společnosti.

Další, zákonem upravující sociální zabezpečení a služby, byl právní předpis 10/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Sociální pomoc, ať už péče nebo služby byla pevně vedena státem, spravována z ústředí Ministerstva práce a sociálních věcí prostřednictvím okresních úřadů. Tímto došlo ke ztrátě možnosti upravit poskytování služeb dle skutečných potřeb osob a v konkrétních potřebných

oblastech. Uspořádání sociální pomoci bylo neaktivní. Osoby, jimž byla poskytována péče nebyly nijak podporovány k dělení pokroků.

Sociální služby, jež ve stejném období byly realizovány v západoevropských státech k nám pronikly opožděně, a ne v takové míře.

S polistopadovými politickými změnami v roce 1989 došlo k zásadním obměnám v životech lidí. Sociální sféra nebyla vynechána. Tehdejší tendence orientované zejména na služby komunitního typu a v terénu nekorespondovaly s institucionální péčí a postrádáním alternativních a terénních sociálních služeb. K aktualizaci této obsáhlé oblasti bylo však postrádáno právní uchopení, které by potřebné změny zastřešilo. Nebyl dostatek odborníků, ani nastavený řád pro vzdělávání sociálních pracovníků. I přes fungování občanských zásad přicházela ze strany lidí neochota dobrovolně pomáhat potřebným. Nejen proto bylo zřejmé, že musí následovat sociální reforma, jež upraví změny v jednotlivých částech systému sociální pomoci. Návrh změn byl vytvořen již v roce 1990, kde bylo uvažováno o aktualizaci systému sociální péče do podoby moderní sociální podpory. Docházelo také k vytvoření podoby tzv. „záchranné sociální sítě“, jež vznikla schválením zákonů o životním minimu a sociální potřebnosti. Tyto dva zmíněné právní předpisy byly až do roku 2006 jedinou zřetelnou změnou v oblasti sociální sféry. Z důvodu vzniku velkého počtu nestátních neziskových organizací, jež do značné míry poskytovaly sociální služby, se podoba sociální péče začala měnit. Podle možností legislativy započaly tyto organizace svoji činnosti jako občanská sdružení dle zákona č. 89/1990 Sb., o sdružování občanů, poté jako obecně prospěšné společnosti dle zákona č. 245/1997 Sb., o obecně prospěšných společnostech.

Tradici v sociální oblasti zaujímaly církve, které po přerušení pokračovaly ve svých činnostech. V rámci Charity a Diakonie začaly poskytovat z velké části institucionální péči jako domovy pro senior, hospice, azylové domy apod., na které opatřily materiální prostředky od zahraničních církví.

Na jedné straně politický převrat v roce 1989 přinesl v sociální oblasti patrné změny, avšak na straně druhé trvalo několik let, než se posunul vpřed navyklý styl řízení, poskytovaná péče i stereotypy v postojích k uživatelům. V 90. letech byla ze strany zahraniční odborné veřejnosti naše republika negativně souzena pro

formální a autoritativní styl řízení zejména velkokapacitních ústavů pro osoby s mentálním postižením.

V roce 2002 bylo vymezením Standardů kvality sociálních služeb usilováno o obměnu, avšak ty až do přijetí zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách byly Ministerstvem práce a sociálních věcí jen jako doporučený návod a spousta organizací dle Standardů kvality příliš nepostupovala. Dále v této fázi vývoje se začínaly ozývat značné potíže s peněžitými prostředky pro nestátní organizace poskytující sociální služby. Ty byly povětšinou funkční ze státních dotací, obecního rozpočtu, kde svoji činnost poskytovaly, a také z darů sponzorů jež byly spíše minimální.

Finanční podpora nestátním organizacím byla ze strany státu poskytována jednou ročně. Problémem byla několikaměsíční prodleva od konce roku k proplacení nové dotace na další rok, což u organizací představovalo nejistotu a s tím spojené materiální nedostatky.

Z nevhodného uchopení sociálních služeb z pohledu práva nadále přetrvávaly komplikace, jež byly důvodem, proč se zejména odborná veřejnost dožadovala posunů a zlepšení systému sociální sféry. (Matoušek, 2007)

4.1.1 Kategorizace institucionální péče před vznikem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Odborná literatura uvádí, že dlouhodobé setrvání v ústavní péči má z důvodu nepřehlédnutelného množství rizik zásadní dopad na následný život osob, které si institucionální péčí prošly. Však ihned po svém narození jsme si institucionální péči prožili každý, a to v porodnici. Ač mnohdy krátkodobý, měl dříve tento pobyt nepříliš pozitivní vliv na matku, jež byla po většinu času odloučena od svého narozeného dítěte. Díky větší informovanosti o dopadech stresu, jež si v té době prožívali jak matka, tak nově narozené dítě, je v současné době v případě, že to zdravotní stav obou hospitalizovaných umožňuje, přístup mnohem humánnější a v mnoha porodnicích rodinnější. Ne každé dítě však má možnost vyrůst v rodinném prostředí. Ústavní péče pro děti byla zajišťována v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Nedostatek citů od rodičů, které

děti v ústavní péči zažívají, vede u nich k deprivacnímu syndromu. U těchto jedinců může v budoucnosti docházet k viditelným následkům v chování, nedůvěře i ke složitějšímu navazování trvalejších vztahů. Pro dospívající byla zřízena tato ústavní zařízení: diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy pro chlapce, pro dívky, ústavy sociální péče a vězení pro mladistvé. Uvedená zařízení pečovala o rizikovou mládež, která sem ve většině případů byla umístěna z kojeneckého ústavu či dětských domovů. Život v těchto zařízeních má dopad především na zdravý rozvoj osobnosti. Jedinci mají často problémy s kriminální činností a se začleněním do všedního života. (Matoušek, 1995)

Za institucionální zařízení můžeme považovat také nemocnice, kde dochází k pobytu zejména dospělých, který přináší řadu dopadů na psychiku člověka. I přesto, že pobyt všinou bývá krátkodobý, člověk je zde osamocen, bez svých blízkých, vypořádává se se svými zdravotními komplikacemi, žije v prostředí, které mu není známé a také zde chybí dostatečné soukromí. Dalšími typy ústavních zařízení pro dospělé byly psychiatrické léčebny, ústav zařízení pro léčbu alkoholové a jiných drogových závislostí, ústavy pro svobodné matky, pro ženy, pro matky s dětmi, vězení a ústavní péče o staré a zdravotně postižené. (Knausová, 2011)

Veškerá výše uvedená zařízení měla jednotné to, že jejich kapacity byly obsazené mnohdy až přeplněné, čímž docházelo ke ztrátě soukromí a získání návyků jež měly negativní dopad na život člověka v tehdejší běžné společnosti. (Matoušek, 1995)

4.1.2 Rizika institucionální péče

Orientovat se v omezeném prostoru ústavu bylo pro mnohé uživatele jednodušší, než čelit nástrahám vnějšího světa. Deprivacní projevy či psychosomatické odezvy mohly doprovázet život člověka v institucionální zařízení. Často se také u uživatelů objevoval tzv. hospitalismus, dobré přizpůsobení na život a podmínky v zařízení, kdy se člověk stal pasivním obyvatelem koncentrovaným na sebe se zřejmým záměrem setrvat v institucionální péči, i když tento způsob péče nebyl nutný. (Matoušek, 1995)

Dalším významným rizikem života v ústavu byl stereotyp. Na jeho základě mnohdy u uživatelů docházelo ke ztrátě optimismu a stabilnějších nálad, k nežádoucímu zklidnění, které mohlo vyústit v pasivitu ve všech směrech, nebo k nepřátelskému až agresivnímu jednání vůči sobě i svému okolí. (Matoušek, 1995)

Uživatelé v Nových Zámčích, p.o. byli rozděleni do skupin, o kterých je z psychologického hlediska známo rozdělení moci mezi členy skupiny. (Výrost a Slaměník, 2008)

Tímto se dostáváme k dalšímu riziku, kterou je šikana mezi uživateli. Šikana jako obecný pojem značí takové projevy jedince či skupiny, které mají za úmysl opakovaně fyzicky či psychicky ranit, ohrozit nebo zastrašit jiného většinou slabšího a často samostatného jedince. (Kolář, 2011)

Ne jinak tomu bylo ve skupinách v ústavní péči. Objektem šikany často byli uživatelé slabší, ne tolik se projevující či potýkající se s handicapem, který je odlišoval od ostatních. Napadajícími byli většinou uživatelé, kteří se s násilným jednáním setkali již dříve, kupříkladu v rodině nebo v ústavní péči pro děti. Předpokládá se, že pečující personál by měl tato rizika eliminovat, avšak neodpovídající trestání, urážky či záměrná nedostatečná péče mohli být právě v ústavech jednou z forem šikany ze strany zaměstnanců. (Matoušek, 1995)

Mnohdy však i přes uvedená rizika institucionální péče dojde k tomu, že rodina péči o osobu s mentálním postižením z fyzický, psychický, nebo jiných důvodů nezvládne. Současný zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., nabízí možnosti řešení situace poskytnutím sociální služby.

Zákon č. 108/2006 Sb., upravuje péči dle skutečné podpory, jež osoba s mentálním postižením potřebuje. Existují služby založené na denním nebo týdenním pobytu, tj. denní či týdenní stacionáře, jež umožňují pečujícím osobám pracovní uplatnění v plném rozsahu, adekvátní program pro rozvoj a péči o osobu s postižením a zároveň také víkendový čas pro společný čas s rodinou. Tento typ poskytovaných služeb je jakýmsi mezikrokem mezi domácí a institucionální péčí. (Švarcová Slabinová, 2000)

Nejstriktnějším řešením je institucionální péče s pobytem po celý rok, která zajišťuje kompletní poskytnutí péče, tedy zajištění bydlení, zdravotní péče,

volnočasových aktivit, ale také výchovu a vzdělávání dle individuálních možností a schopností každého jedince. Institucionální péče se může zdát jako ideální, když je osobě s postižením na jednom místě poskytnuto vše potřebné, ale takto komplexní péče má své výše zmíněné problémové oblasti.

4.2 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Tři nové právní normy – zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách společně se zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi přinesly očekávanou změnu v oblasti sociální sféry. Prostřednictvím těchto zákonů byla zajištěna změna samotného pojetí péče, ale i přesto se již v prvním roce praktikování zejména zákona č. 108/2006 Sb., začaly objevovat jisté nedostatky.

Nový koncept sociální pomoci byl zaměřený zejména na péči s individuálním přístupem. Na úsilí, aby osoba mohla zůstat v prostředí domova, odstranit rozdělení osob, jež mohou vyžadovat sociální služby, ale také zvětšit nabídku poskytovaných služeb a aktualizovat možnosti jejich finančního zajištění. Z výše uvedeného je zřejmé, že tuto celkovou charakteristiku primárních změn zákona č. 108/2006 Sb., lze vyjádřit principy, jež tvoří určitou posloupnost poskytované sociální péče. Od nejméně omezující, a to odborné poradenství provádějící osobu ke zvládnutí své nepříznivé sociální situace vlastními silami, přes sociální služby přizpůsobené individuálním potřebám dané osoby neschopné aktivního přístupu, ale za podpory směřující k samostatnému vyřešení nepříznivé situace a nastavení takových podmínek, aby se osoba do sociálních nesnází nedostávala opakovaně, až po institucionální péči, pokud není možné řešit situaci osoby jinak, méně omezujícím způsobem.

Nové sociální služby jsou poskytované v souladu se zachováním lidské důstojnosti a s důrazem na základní lidská práva.

Dále bylo rozhodnuto o dalším pojetí sociální pomoci, jež byly právně specifikovány taktéž v zákoně o sociálních službách. Jedná se o příspěvek na péči, nové rozřazení sociálních služeb na služby sociální péče, služby sociální prevence a sociální poradenství, ale také samotné financování sociálních služeb.

Dalšími novinkami v poskytování sociálních služeb patří uzavření smlouvy mezi osobou, jež je poskytována sociální služba a samotným poskytovatelem, nutnost registrovat sociální službu ze strany poskytovatele u příslušného krajského úřadu, centrální registr příjemců sociálních služeb a také norma určující standard pro vykonávání pozice sociálního pracovníka i určení kompetencí pracovní pozice pracovníka v sociálních službách.

V rámci zákona č. 108/2006 Sb., došlo v § 89 k úpravě opatření omezující pohyb osob. Není pochyb o tom, že tato problematika je zásadní, mají-li být v rámci poskytování sociálních služeb dodržována lidská práva. Díky zavedení zákona o sociálních službách zároveň došlo ke zrušení klecových a síťových lůžek, jež byla považována za omezující a jejich použití nebylo v novém zákoně nijak ošetřeno. Zákon dále přesně vymezuje možnosti, za kterých je možné omezit osoby na pohyb, neboť jak již bylo zmíněno tímto dochází k omezení jednoho ze základních práv člověka, a to svobody pohybu. K omezení pohybu může dojít pouze za předpokladu, že osoba přímo ohrožuje sebe nebo druhé na zdraví a životě. Než dojde k omezení pohybu musí být prokazatelně použita jiná opatření jako slovní zklidnění uživatele apod. Pokud dojde k omezení pohybu osoby, jež je poskytována sociální služba, musí tato událost být písemně zaznamenána. Tyto záznamy musí být evidovány a u osob omezených ve svéprávnosti, u kterých došlo k použití tohoto opatření je nezbytné ihned informovat opatrovníka. (Koldinská in Matoušek, 2007)

4.2.1 Kategorizace sociálních služeb dle zákona č. 108/2006 Sb.

Jak již bylo zmíněno výše, zákon č. 108/2006 Sb. uvádí v § 33 tyto tři oblasti sociální služeb: sociální poradenství, služby sociální prevence a služby sociální péče. Tyto tři varianty poskytovaných služeb se provádějí terénním, ambulantním nebo pobytovým způsobem. (§ 37 zákona č. 108/2006 Sb.)

V organizaci Nové Zámky, p.o. jsou poskytovány služby sociální péče, jež zákon č. 108/2006 Sb., definuje v § 38 takto: „*napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného*

života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. Každý má právo na poskytování služeb sociální péče v nejméně omezujícím prostředí.“ (§ 38 zákona č. 108/2006 Sb.)

Zákonem jsou stanoveny tyto služby:

- osobní asistence
- pečovatelská služba
- tísňová péče
- průvodcovské a předčitatelské služby
- podpora samostatného bydlení
- odlehčovací služby
- centra denních služeb
- denní stacionáře
- týdenní stacionáře
- domovy pro osoby se zdravotním postižením
- domovy pro seniory
- domovy se zvláštním režimem
- chráněné bydlení
- sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Uvedené druhy sociální služeb jsou sice formulovány zákonem č. 108/2006 Sb., avšak jednotlivé požadavky vůči poskytovatelům jsou definovány ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., která upravuje některé předpisy zákona č. 108/2006 Sb. Vyhláška také pojednává o jednotlivých standardech kvality sociálních služeb, které specifikují jednotlivé oblasti poskytování sociálních služeb.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že i přesto, že je nová právní norma realizována v souladu s Listinou základních práv a svobod, pojetí institucionální péče v zákoně přetrvává.

Do nabytí účinnosti nového zákona o sociálních službách byly ústavy sociální péče děleny dle § 61 vyhlášky č. 182/1991 Sb., na kategorie dle struktury uživatelů, stáří a rozsahu postižení. Zákon č. 108/2006 Sb., nabízí méně pobytových služeb obdobného typu. (Matoušek, 2011)

Po zavedení nově poskytovaných sociálních služeb se v Nových Zámkách, p.o. začala realizovat dle zákona č. 108/2006 Sb., pobytová sociální služba Domov pro osoby se zdravotním postižením a později, od roku 2013, služba Domov se zvláštním režimem. Dále, od roku 2017, v rámci transformace organizace Nové Zámky, p.o. začala být poskytována sociální služba Chráněné bydlení. Tématu transformace organizace Nové Zámky, p.o. bude věnována samostatná kapitola.

V rámci sociální služby Domov pro osoby se zdravotním postižením v Nových Zámkách, p.o. je uživatelům poskytována podpora, která je odůvodněna neblahým zdravotním stavem, za který je považováno mentální postižení, a osoba v tomto stavu potřebuje podporu v primárních životních nezbytnostech. Cílem sociální služby je zkvalitnit život uživatelů, jež jsou trvale závislí na podpoře druhé osoby. Tato sociální služba je mužům a ženám poskytována v Nových Zámkách a v Litovli. Sociální služba Domov se zvláštním režimem má svá specifika. V Nových zámkách je tato služba poskytována osobám s mentálním postižením nebo chybějícími sociálními dovednostmi, jež z mentálního postižení plynou. Služba je poskytována pouze mužům v prostorách budovy zámku v Nových Zámkách.

4.2.2 Novelu zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Ze strany Ministerstva práce a sociálních věcí byla od 1. 1. 2007, od nabytí účinnosti zákona č. 108/2006 Sb., monitorována jeho aplikace v praxi a vedeny v patrnosti kladné i záporné dopady, jež zákon měl. Postupem času došlo i s ohledem na další právní normy v zákoně č. 108/2006 Sb., k úpravám. Mezi hlavní lze zahrnout změny v souvislosti se zákonem č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, jež se stal základem pro novelu zákona č. 108/2006 Sb. Tato relativně široká novela č. 206/2009 Sb., kterou se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kdy některé změny mají různou dobu účinnosti, a to od 1. 8. 2009, dále od 1. 1. 2010 a také od 1. 1. 2012. Nakonec však k poslednímu nabytí účinnosti došlo až k 1. 1. 2014.

Záměrem celé této rozsáhlé novely bylo na základě zjištěných poznatků vyplynulých z praxe zaměřit se na způsoby práce, jež se projeví jako neúčinné a

neekonomické. Změny se týkaly zejména oblasti určení příspěvku na péči a jeho použití, tvrdšího způsobu dozoru nad užitím příspěvků i poskytovanými službami a také vymezení oblasti odborné kompetence pečujících. (Předpis 206/2009 Sb.)

4.3 Možnosti nových výhledů pro institucionální péči po roce 1989

Po revolučním roce 1989 vypukla v naší zemi etapa obměn, a to nejenom ve veřejné činnosti, hospodářství státu či vzdělávání, ale také ve sféře uskutečňování lidských práv. V tomto směru byly odkryty nepřijatelné poměry v péči o osoby v ústavech a ruku v ruce s politickými změnami a rozvolněním režimu bylo požadováno změn. Jak již bylo zmíněno výše, spustila se vlna vznikajících neziskových organizací, které nabízely služby s nižší kapacitou uživatelů, postavené na přiblížení se běžnému rodinnému způsobu života. Díky odchodu některých uživatelů z institucionální péče do bydlení v neziskovém sektoru došlo k poklesu uživatelů v ústavech s velkou kapacitou. To bylo jedním z řešení, jež vedlo ke zkvalitňování péče o uživatele v ústavech. Jak taktéž bylo zmíněno, většina ústavů vzniklých v době komunistické vlády byla provozována ve velkokapacitních budovách dřívějších zámků nebo klášterů a bylo nezbytné do těchto budov začít investovat, aby poskytované služby byly na žádoucí úrovni. Tento postup byl následně odsuzován ze strany zastánců deinstitucionalizace, které bude následně věnována samostatná kapitola. Stejně jako dnes, ani v době po revoluci neexistovalo sjednocené stanovisko a přístup k institucionální péči. Jedna skupina zastávající názor uzavřít velká ústavní zařízení ihned, druhá skupina volající po zvelebení ústavů a nutnosti ve většině případů velkých investic a úprav prostor pro institucionální péči. Tito zastánci se také ztotožňovali s názorem o potřebnosti těchto ústavů, kde je dle jejich úhlu pohledu postiženým nejlépe, když mohou být „mezi svými“.

Z obecného úhlu pohledu bylo financování za účelem humanizace prostředí ústavních zařízení opodstatněné. Nebylo reálné se domnívat, že osoby v institucionální péči by v mnohdy neakceptovatelných poměrech a prostředí měli ještě žít několik následujících let a doufat v deinstitucionalizaci. (Zemský archiv, zpráva z kontroly a doporučení ombudsmana)

Tento postoj k věci, a to neinvestovat do mnohdy zchátralých budov, byl podobně nereálný, stejně jako myšlenky okamžité transformace institucionální péče. Tyto úhly pohledu mohou působit jako kdyby jejich tvůrci nebrali v potaz stav, ve kterém se ocital po roce 1989 lid celého našeho státu. Zmínit se tehdy o možnosti, aby lidé z ústavní péče měli možnost žít, bydlet nebo uplatňovat se na trhu práce mezi lidmi z běžné populace bylo absolutně nereálné, neboť tehdejší mysl většinové společnosti byla silně zaujatá a ovlivněná bývalými komunistickými myšlenkami. Aby vůbec bylo možné realizovat deinstitucionalizaci sociálních služeb, oprávněně musela postupně společnost dospět k uvědomění a aktualizaci úhlu pohledu na lidi žijící v institucionální péči, a tak zařadit transformaci do nově vznikajících právních norem, tj. zákon č. 108/2006 Sb., a vyhláška č. 505/2006 zabývající se standardy kvality poskytovaných sociálních služeb. Stejně tak osoby žijící v ústavech a personál o tyto lidi pečující potřebovali čas na přijetí nového, naprosto odlišného stylu života, než jaký žili v předchozích desetiletích.

4.3.1 Institucionální péče v organizaci Nové Zámky, p.o.

Začátky porevolučního období nebyly v Nových Zámkách nikterak přívětivé. Přeplněný ústav odstrčený na okraj společnosti, byť do klidných lesů Litovelského Pomoraví, neměl v očích občanů nejbližšího města Litovel příliš dobrý ohlas. Avšak i tak v něm žilo svůj strohý život přes dvě stě uživatelů. Jak je možné se dočíst i v dokumentech uložených v Zemském archivu, po většinu let provozu ústav „bojoval“ s personálním nedostatkem. Zaměstnání ve starém zámku s opadávající fasádou a okny s mřížemi totiž nebylo příliš prestižní a vyhledávané. Neinformovanost společnosti o lidech s mentálním postižením mohla být jednou z příčin neustálých volných pracovních míst. V ústavu Nové Zámky však nepobývali jen lidé s mentálním postižením, ale i osoby s tělesnými vadami či osoby v běžném životě nepřizpůsobivé, a tudíž nezařaditelné do komunistických ideálů. I lidé řešící alkoholovou či drogovou závislost či jiné problémy, které bychom dnes mohli schovat pod pojem sociálně patologické jevy, pobývali v prostorách zámku mimo běžnou populaci. Pokud se uživatelé vydali ve většině případů za doprovodu pečovatelské společnosti, nebylo těžké je od běžné populace rozpoznat. Větší skupina jedinců, často uspořádaná ve dvojicích, mající

totožný sestřih vlasů a oděna do stejného šatu výrazně označeného značkou ústavu sociální péče, za doprovodu zdravotnický oděného personálu byla ve městě k nepřehlédnutí. Mimo prostory ústavu se dostali jen uživatelé schopní výchovy, uživatelé na vozíku a s kombinovanými postiženími pobývali většinu času v budově zámku nebo v prostorách parku kolem budovy. Přesažení kapacity v zařízení mělo za následek naprostou ztrátu soukromí uživatelů. Ať už v pokojích, kde byla také umístěna tehdy používaná klecová lůžka a mezi řadami postelí byly jen úzké průchody, tak mít svůj prostor pro osobní věci či vlastní oblečení prostě neexistovalo. Prostředí pokojů se nikterak nepodobalo útulnému domácímu bydlení, ale spíše nemocničnímu zastaralému a zašlému místu. Starý, často jednotnou barvou natřený nábytek pro všechny uživatele dohromady. Jak již bylo zmíněno z důvodu odvážení prádla do prádelny bylo veškeré, mnohdy zaprané a viditelně opravované oblečení uživatelů i povlečení postelí výrazně označeno značkou ÚSP. Potřebné pomůcky jako např. čisté látkové pleny byly uloženy u postelí nebo volně na stolech v pokojích uživatelů a útulnost bydlení byla tvořena pouze neosobními dekoracemi.

Návštěva takového zařízení byla pro veřejnost skutečně neobyčejnou zkušeností. Pomoc a podpora uživatelům, kteří byli po nástupu do institucionální péče většinou dle dříve platných právních norem zbaveni způsobilosti k právním úkonům (pozn. dnes omezení ve svéprávnosti) byla tehdy poskytována podle jasně stanového rozpisu denního řádu, jež stanovoval kdy se kdo má koupat, v kolik hodin mají uživatelé jíst a kdy půjdou spát. Většina činností probíhala hromadně, včetně docházení na toaletu nebo pohybu po budově zámku či venkovním areálu. Vzdělávací a výchovné aktivity byly taktéž realizovány dle rozpisu a uskutečňovaly se v početných skupinách, a to zhruba patnáct uživatelů v jedné skupině, do kterých byli uživatelé rozděleni. V případě nepřítomnosti pracovníka docházelo ke spojení skupin, a to bez zřetele na stanovené počty uživatelů na jednoho pracovníka. Těm uživatelům, kteří byli na základě svého omezení zařazeni do skupiny „nevychovatelní“, byla pouze poskytována nejnutnější péče jako nakrmení, přebalení nebo vykoupání, a to většinou na lůžku. Jak již bylo krátce zmíněno v předchozích kapitolách, personál se často setkával s agresivitou uživatelů. Z důvodu odborné neznalosti docházelo dříve ke zklidnění uživatelů naprosto nehumánními postupy. Byly často používány svěrací kazajky či

uvazování uživatelů k lůžkům. Z důvodu „bezpečnosti“ byly na většině oken přidělané mříže, byla používána klecová lůžka a uzavřené dveře, tj. dveře s „koulí“. Avšak i v těchto dnes hrůzných podmínkách, které byly bezpochyby výrazně ovlivněny politickým a společenským děním, se v tehdejší době našli takoví pečovatelé, kteří dokázali k uživatelům přistupovat empaticky a poskytnout jim největší možnou péči pro jejich spokojenost.

4.3.2 Humanizace poskytovaných sociálních služeb v Nových Zámkách, p.o. po roce 2006

Úsilí o změny v sociální sféře bylo vyvíjeno ihned po revoluci v roce 1989, nicméně k zásadnímu obratu nejen v institucionální péči, ale v celém sociálním systému došlo až se zavedením zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který nabyl platnosti 1. 1. 2007. I přesto, že v této dodnes platné právní normě jsou jisté nedostatky, měl zákon o sociálních službách zásadní dopad na zkvalitnění života osob v institucionální péči.

Ústav sociální péče Nové Zámky má od roku 1992 právní subjektivitu a do roku 2001 spadal pod Okresní úřad v Olomouci. Právě od tohoto roku je příspěvkovou organizací zřízenou Olomouckým krajem s názvem Nové Zámky – ústav sociální péče, příspěvková organizace a od roku 2009 s názvem Nové Zámky – poskytovatel sociálních služeb, p.o..

Kapacita ústavu s celoročním pobytem se do doby zapojení zařízení do projektu Ministerstva práce a sociálních věcí „Transformace sociálních služeb“ v roce 2013 pohybovala v nižších číslech, než tomu bylo dříve před revolučním rokem 1989, a to kolem sto osmdesáti míst.

V prostorách zámku byla uživatelům poskytována péče v pokojích o dvou až sedmi lůžkách ve čtyřech odděleních, nazvaných „bydlení“. Počet uživatelů na jednotlivých bydleních se pohybuje v rozmezí dvacet tři až třicet jedna osob. Výchovně-vzdělávací činnosti jsou realizovány jako vyplnění volného času uživatelů, kteří mohou navštěvovat keramickou, výtvarnou, košíkářskou, svíčkařskou i aranžérskou dílnu. S uživateli se pracuje individuálně i ve skupinách s maximálním počtem osm uživatelů. Nabízené programy jsou zaměřené na

rozvoj komunikace, sociálních dovedností či pracovní zručnosti. Veškeré činnosti vedou k rozvoji samostatnosti a motivují uživatele k aktivnímu trávení času. Uživatelé měli také možnost navštěvovat muzikoterapii, arteterapii i dramaterapie. Veškeré činnosti byly ze strany personálu zaměřeny na individuální potřeby každého uživatele. Organizace začala také úzce spolupracovat s rodiči uživatelů, jejich příbuznými či právními zástupci jednotlivých uživatelů, i s úřady či odbornými institucemi.

Pobočka v Litovli byla otevřena na podzim roku 1994 po rozlehlé rekonstrukci bývalého kláštera z roku 1903 jako bezbariérové moderní bydlení podobné penzionu. Na rozdíl od zámku měli uživatelé na pobočce v Litovli k dispozici dvou a třílůžkové pokoje, některé s vlastním kuchyňským koutem a sociálním zařízením. Náplň volného času uživatelů na pobočce v Litovli byla zaměřena na dílenskou pracovní terapii, arteterapii a osvojování si dovedností pro běžný život. Umístění budovy pobočky téměř v centru města prakticky vybízela k sociální integraci uživatelů.

Další pobočka komunitního typu organizace Nové Zámky, p.o. byla v roce 1996 otevřena v obci Bílsko. Pobytové sociální služby zde byly poskytovány mužům i ženám s mentálním postižením, a to v bezbariérové budově se zaměřením na komunitní a dílenskou pracovní terapii a ve cvičných bytech, kde byly poskytované služby specializovány na vedení uživatelů k osvojení si dovedností a zkušeností pro samostatnější život mimo institucionální zařízení.

Budova zámku a pobočky poskytovaly celoroční pobytové sociální služby pro muže s mentálním postižením. Po opravě budovy vedle pobočky v Litovli, přestěhování uživatelů z Bílska a následnému uzavření této budovy v Bílsku, byly sociální služby na pobočce v Litovli poskytovány mužům a ženám s mentálním postižením, dle platné právní normy. Konkrétně sociální služba Domov pro osoby se zdravotním postižením. V průběhu roku 2012 došlo také ke změně cílové skupiny, kdy v prostorách zámku byly poskytovány sociální služby mužům a ženám od 27 let, a na pobočce v Litovli byly sociální služby poskytovány mužům i ženám ve věku od 20 let namísto od 18 let, jak tomu bylo do té doby. Také došlo ke snížení kapacity celé organizace, a to na 163 míst. Od roku 2013 je v prostorách zámku nově poskytována sociální služba Domov se zvláštním

režimem. Tato služba je poskytována v Nových Zámkách, p.o. pro muže ve věku od 27 let, jejichž specifické potřeby vyžadují určitá režimová opatření.

Úkolem zařízení v Nových Zámkách p.o. bylo dle platné právní normy poskytování pobytových sociálních služeb osobám s mentálním a přidruženým postižením, a to v takové míře, jež uživatelé skutečně potřebují.

Uživatelům bylo a dodnes je poskytováno ubytování, strava, zdravotní a ošetřovatelská péče a podpora ve smysluplném využití volného času formou kulturních a zájmových aktivit. *„Zařízení se zaměřuje zejména na rozvíjení schopností a dovedností uživatelů služby, vytvoření podnětného a potřeby uspokojujícího prostředí s důrazem na aktivizaci uživatelů služby. U lidí s potřebou vyšší míry podpory či péče pak s důrazem na individuální přístup a podporu při volbě a uspokojování osobních potřeb a přání.“* (Výroční zpráva Nové Zámky, p.o., 2005, s. 4)

V roce 2013 prošla budova zámku velkou přestavbou, kdy došlo k výměně oken, dveří, opravě omítek, restaurování kamenných a kovových prvků na budově zámku a v závěru byla udělána nová fasáda.

Záměrem zařízení bylo poskytovat služby uživatelům v takovém rozsahu, jež vede k jejich klidu, samostatnosti, respektování důstojnosti a rozvoji uživatelů v prostředí podobající se běžnému způsobu života. (Výroční zprávy Nové Zámky, p.o., 2005 – 2012)

Dle výše uvedeného je tedy zřejmé, že postupně začalo docházet ke změnám v přístupu k uživatelům. Odklon od autoritativního stylu k partnerskému samozřejmě nebyl okamžitý. Nicméně krok po kroku začalo docházet k „převychování“ personálu, vystoupení ze zajetých kolejí a ukázání cesty k lidštějšímu přístupu k osobám s mentálním postižením. Postupně se začaly utvářet mezi personálem a uživateli spíše partnerské vztahy, začalo docházet k přirozenému vzdělávání, aktivizaci a vedení uživatelů k osvojení si dovednosti svobodného rozhodování.

Začalo se pracovat s alternativní komunikací jež přinesla některým běžným způsobem nekomunikujícím uživatelům cestu, jak sdělit personálu své potřeby.

Se zavedením zákona č. 108/2006 Sb., došlo ke zrušení klecových lůžek a k průběžnému vzdělávání personálu, kde docházelo k předávání odborných

informací, jež měly zásadní dopad na péči a podporu uživatelů. To celé vedlo ke zvyšování kvality života osob žijících v institucionální péči.

Zařízení Nové Zámky, p.o. postupně začalo pracovat na principech přirozenosti, bezpečnosti a individuálnosti, předcházení a zamezení sociálního vyloučení uživatelů žijících v institucionální péči, podpoře uživatelů v jejich samostatnosti, aktivizaci i sebeobsluhy a celkovému rozvoji uživatelů.

Dalším východiskem, na kterém si organizace zakládala, byl lidský přístup, práce v týmu a odbornost personálu. (Výroční zprávy Nové Zámky, p.o., 2005 – 2012)

4.3.3 Vývoj vztahu mezi uživateli a osobami poskytujícími péči a podporu v institucionálním zařízení po revolučním roce 1989

Pokud někomu poskytujeme péči, děláme mu průvodce směrem, který sami většinou určujeme. (Pozn. V této práci budou všechny osoby, které se podílejí na péči a podpoře osob v organizaci Nové Zámky, p.o. označeny jednotným pojmem „pečovatelé“).

Odlišný však je pohled na kvalitní život z hlediska osoby s mentálním postižením žijící v institucionální péči a člověka, jež o uživatele sociální služby pečuje a vychovává či vzdělává. Je podstatné, aby osoba, jíž je poskytována péče tento náš výchovný směr uznávala. Snaha pečující osoby může být zbytečná a bezvýsledná, nedojde-li k souladu a akceptaci těchto myšlenek a směrů ze strany osoby jíž je péče poskytována.

Je možné, že osoba, která péči poskytuje bude mít zásadně odlišný názor na určité skutečnosti v životě než osoba, které má být péče poskytována. V tomto případě je nutná skutečná profesionalita ze strany pečovatele, který nenásilnou formou bude vést uživatele sociální služby ke společnému určení cílů vedoucích ke zkvalitnění života osoby v sociální službě.

Tak jako malé dítě potřebuje důvěřovat svým rodičům, nebo lidem, které o něj pečují, stejně tak uživatel sociální služby potřebuje mít důvěru a jistotu ke svému pečovateli. Bez bezpečného vztahu by spolupráce pečovatele a uživatele sociální služby byla jen prováděním předaných kompetencí. Uživatel by pak byl

jen předmětem edukace, ve které by jeho požadavky nebyly brány v potaz a jeho kvalita života by byla stanovena kritérii pečovatele. Pokud by pečovatel nepřikládal váhu tomu, co si uživatel skutečně přeje, co vnímá a pociťuje a poskytoval uživateli péči dle vlastního uvážení a vnucoval mu názor, co si uživatel má myslet a cítit, došlo by tak k tomu, že by pečovatel namísto skutečného zájmu uživatele o jeho niterní svět vykonával práci dle klasifikačních postupů. V tomto případě je potřeba zamyslet se nad otázkami, na které zajisté existují nesouladné odpovědi a to, zda je poskytovaná institucionální péče pomocí, nebo manipulací? Z čehož také vychází otázka k zamyšlení: je uživatel, ať už je či není omezený ve svéprávnosti, „všemocný“, platí-li si poskytování služby, nebo součástí systému, kterému se musí absolutně podřídit? Na tyto otázky zajisté není možné odpovědět jednoznačně, a každý člověk může mít na ně svůj názor, svoji odpověď.

Pravděpodobně bychom se ale mohli shodnout v tom, že v životě musíme všichni dodržovat jistá pravidla, díky kterým fungujeme ve společnosti, a tudíž jsme jistým způsobem omezováni v naprosté svobodě. Nicméně existují situace, ve kterých se můžeme rozhodnout naprosto individuálně. A takto podobně, by to mohlo být realizováno i v sociálních službách. Samotným přístupem a vztahem mezi pečovatelem a uživatelem sociální služby se dotýkáme stylů výchovy. Psycholog Kurt Lewis definoval tyto základní styly výchovy: autoritářský styl, liberální a demokratický. (Čáp, 1990)

Každý z těchto stylů má v přístupu k vychovávanému jiné mínění. V sociálních službách je však nutné nahlížet na vychovávaného jako na součást výchovy, na článek, který je našim společníkem na cestě za kvalitním životem, a tedy vydat se po cestě demokratického stylu výchovy. Je podstatné, aby sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách brali tuto skutečnost v potaz a o kvalitní život, zvláště v případě dospělých uživatelů, usilovali společně s osobami, o které pečují.

Samotní pečovatelé se často dostávají do stavů, kdy jejich odpovědi na potřeby uživatelů by měly být v souladu s etickými všeobecně závaznými pravidly. Mnohdy se proto sami sebe musejí tázat, co je normální a zároveň etické? Tyto pohledy taktéž patří k naprostým individuálním přístupům člověka k životu, pohledu na něj a na morální hodnoty každého z nás. Možné východisko při objasnění nám může poskytnout Henriksen a Vetlesen (2000), kteří zaujímají

názor, že etika je reakcí na to, jak bychom měli postupovat nebo z jakého důvodu je vhodné jednat takovým nebo jiným stylem. Pokud tedy pochybujeme o tom, co je dobře a co ne, zabýváme se etickou otázkou. Těmi se tedy zaobíráme, nevíme-li zřejmou nebo uspokojivou odpověď. Jde o rozvážnost, prozíravost i uvážlivost závěru. (Henriksen a Vetlesen, 2000)

Etika je subjektivní výzvou k zaujetí postoje a přístupu. Je neustálým učením se. Velmi podstatnou stránkou pro etiku je svědomí člověka, které nás směřuje ke konečnému zaujetí stanoviska. Tato mravní odpovědnost však není tím samým jako morální chování. Vystupovat dle vlastního svědomí značí jednání v souladu se vzory, ideály, kterými pocítujeme být zavázáni a které zastáváme. (Henriksen a Vetlesen, 2000)

A nyní se nabízí podstatná otázka, zda osoby s mentálním postižením, které jsou uživateli sociální služby v Nových Zámčích, p.o. mají svědomí. Z praxe, nikoliv z odborné literatury, si dovoluji zaujmout stanovisko, že na úrovni jako tzv. běžná a kultivovaná osoba se neovládají, ale vykazují osvojené chování a vyjadřování, a když nejednají v souladu s ním, vnímají rozpor s osvojeným. Pro pečovatele je nicméně nejzásadnější myšlenka, že uživatelé nejsou jen předměty, ale osobami, jež svojí existencí kladou důraz na humánnost v nás samých.

U pečovatelů není možné rozčlenit soukromý a pracovní aspekt. To, jaký člověk skutečně je, se odráží jak v soukromé, tak profesní rovině. Dle Henriksena a Vetlesena (2000) je dospělý člověk utvořený jedinec a držitel morální uvážlivosti a dárce pomoci.

Nepostradatelnou vlastností pečovatele při jeho spolupráci s uživatelem sociální služby je vnímání pocitů a potřeb druhé osoby. Pečovatel s empatickými mezerami není dobrým vzorem pro uživatele. V normálním významu můžeme empatii vnímat jako slitování se nad někým, kdo nežije dobrý život. V případě pečovatele je tento úhel pohledu nedostatečný a v případě poskytování péče je nutné, aby pečující osoba byla aktivní, nezaujatá a všímavá vůči uživateli, vnímala jeho rozdílnosti od normy a tyto brala jako podstatné.

K vytvoření takového vztahu je nutný empatický pečovatel usilující o podporu a důvěřivý uživatel. Je však zapotřebí udržet odlišnost mezi pečujícím a uživatelem, kdy základním principem pečovatele je možnost chápat pocity a postoje uživatele, bez toho, aby pečovatel sám pocítoval totéž. Kupříkladu uklidnit

druhé bez toho, aniž by pečovatel sám pociťoval potřebu zklidnit. Tedy provádět poskytovanou péči pro uživatele, nikoliv z toho důvodu, že má pečovatel podobný dojem.

Pro uživatele je podstatné přesvědčení o empatii pečovatele proto, aby mohl dospět dle svých možností ve vyrovnanou osobnost. Je-li však pečovatel skutečně profesionál, je si vědom toho, že má-li v sobě nějaké nevyřešené emocionální záležitosti může nastat problém, bude-li chtít uživatel stejné, či obdobné situace sám řešit a prožívat. Může dojít ke zcela přirozené situaci, která bude v kontrastu s našim vnitřním vnímáním. Vcítit se do druhých je podstatná vlastnost zvláště v pomáhající profesi, avšak pečovatel musí umět ovládnout svoji rozdílnost, nezávislost a určit si hranici, aby nedošlo ke vtažení do pocitů a prožívání uživatele. To by mohlo pečovatele zásadně ovlivnit při poskytování péče a pomoci, nebo by také mohlo ze strany uživatele začít docházet k manipulaci. (Henriksen a Vetlesen, 2000)

Pro poskytovatele péče je podstatný respekt ke každému člověku. Pečovatel na profesionální úrovni nemůže dovolit, aby uživatele zbavil jeho mravního chování a odpovědnosti za svůj život. Dovolíme-li uživateli mít vlastní moc, projevujeme mu úctu jako k mravní osobnosti. Neakceptování moci u uživatele vede k úpadku jeho váženosti.

Respektování odlišnosti a lidské důstojnosti je projevem uznání důležitosti každé živé bytosti. Je podstatné mít na vědomí, že každý uživatel sociální služby je držitelem váženosti a je hoden respektování. (Henriksen a Vetlesen, 2000)

S důrazem na lidskou důstojnost uživatelů jde ruku v ruce také význam bytí a naděje v jejich často bezvýchodné a zoufalé stavy. Možnost brát je takové, jací prostě jsou, neboť uživatelé sami svoji skutečnou podstatu přijímají mnohdy neúspěšně. V kontextu s důstojným přístupem k uživatelům je dostání základních lidských práv, způsob zacházení, oslovování a jednání s nimi. Pro profesionálního pečovatele by mělo být automatické a měl by brát v potaz, že i přesto, že dospělý uživatel může mít projevy na úrovni dítěte, je nutné k němu zaujmout postoj jako k dospělému jedinci.

Pečovatel, ať už sociální pracovník, pracovník v sociálních službách či speciální pedagog, se v sobě potýká s celoživotní kontroverzí a bilancí mezi zdůrazňováním sebe sama a nesobeckým způsobem cítění a myšlení, jež se

odráží od kritérií kvality jeho hodnot. Každý uživatel si v sobě tvoří vlastní hodnotový řád, jenž bude v životě dodržovat. Pečovatel má tak na vybranou. Buď pouze naplní povinnosti plynoucí z jeho profese, nebo zajde dál a bude pro uživatele společníkem, kolegou, partnerem. Z toho je zřejmé, že poskytovaná péče a směřování ze strany pečovatele může být buď jednostranné, neosobní a nevěcné, nebo poskytovaná péče může mít přesah do rovnocenného partnerského vztahu. Ať už je cesta poskytované péče jakákoliv, pokaždé je jejím přístupem zásadně ovlivňována kvalita života jak uživatele, tak pečující osoby.

4.4. Předpoklady a požadavky na pracovníky dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole zabývající se zaměstnanci, existují povolání, jež můžeme zahrnout pod jednotný pojem pomáhající profese. Jsou to lidé, kteří nějakým způsobem pečují o znevýhodněné osoby, které se mnohdy nejsou schopné zapojit do ekonomiky státu a mohou být na pokraji společenského vyloučení. Mezi tyto profese můžeme bezpochyby zařadit i zaměstnance poskytující péči a podporu v sociálních službách.

Matoušek (2003) definuje jisté předpoklady pro pracovníky v pomáhající profesi, a to tělesnou odolnost, inteligenci, přitažlivost ve smyslu vzhledu a stylu projevoování či odbornosti pracovníka, komunikační způsoby i důvěryhodnost, s níž úzce souvisí ohleduplnost, poctivost, oddanost i pochopení. Důležitým faktorem je také schopnost naslouchání, vyhodnocení situací a empatie. (Gulová, 2011)

Matoušek (2003) je přesvědčen, že celková osobnost má podstatný vliv na vykonávanou sociální práci. Vzhledem k odlišnosti situací, které zaměstnanci poskytující péči a podporu v sociálních službách řeší, je potřebný kompletní přehled, individuální přístup a odbornost v mnoha směrech. To vše jde ruku v ruce s neustálým vzděláváním těchto pracovníků. (Matoušek, 2013)

Zákon č. 108/2006 Sb., uvádí podmínky pro výkon povolání sociálního pracovníka a pracovníka v sociálních službách a také se zmiňuje o odlišnosti těchto dvou profesí.

Sociální pracovník dle § 109 zákona č. 108/2006 Sb.: „vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb“. (§ 109 zákona č. 108/2006 Sb.)

Namísto toho pracovník v sociálních službách dle § 116 zákona č. 108/2006 Sb., vykonává:

- a) „přímoú obslužnou péči o osoby v ambulantních nebo pobytových zařízeních sociálních služeb spočívající v nácviku jednoduchých denních činností, pomoci při osobní hygieně a oblékání, manipulaci s přístroji, pomůckami, prádlem, udržování čistoty a osobní hygieny, podporu soběstačnosti, posilování životní aktivizace, vytváření základních sociálních a společenských kontaktů a uspokojování psychosociálních potřeb,
- b) základní výchovnou nepedagogickou činnost spočívající v prohlubování a upevňování základních hygienických a společenských návyků, působení na vytváření a rozvíjení pracovních návyků, manuální zručnosti a pracovní aktivity, provádění volnočasových aktivit zaměřených na rozvíjení osobnosti, zájmů, znalostí a tvořivých schopností formou výtvarné, hudební a pohybové výchovy, zabezpečování zájmové a kulturní činnosti,
- c) pečovatelskou činnost v domácnosti osoby spočívající ve vykonávání prací spojených s přímým stykem s osobami s fyzickými a psychickými obtížemi, komplexní péči o jejich domácnost, zajišťování sociální pomoci, provádění sociálních depistáží pod vedením sociálního pracovníka, poskytování pomoci při vytváření sociálních a společenských kontaktů a psychické aktivizaci, organizační zabezpečování a komplexní koordinování pečovatelské činnosti a provádění osobní asistence,
- d) pod dohledem sociálního pracovníka činnosti při základním sociálním poradenství, depistážní činnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, činnosti při zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, činnosti při poskytování pomoci při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí“. (§ 116 zákona č. 108/2006 Sb.)

Zaměříme-li se na pobytové sociální služby, o kterých pojednává tato práce, pracovník v sociálních službách může kromě poskytování obslužné péče a podpory při nácviku těchto běžných činností provádět základní výchovnou nepedagogickou činnost vedoucí k osvojení a udržení hygienických a společenských návyků, k rozvoji manuální zručnosti a pracovní činnosti zejména ve volnočasových a zájmových aktivitách vedoucích k rozvoji osobnosti. Za dohledu sociálního pracovníka dovoluje platná právní norma pracovníkům v sociálních službách provádět primární poradenství, depistáže, a také vzdělávací aktivity za účelem umožnit uživateli kontakt se společností. (§ 116 zákona č. 108/2006 Sb.)

Pro obě profese je vyžadována plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost, jež je dále zákonem definována. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Jak uvádí Tomeš (2009) účinná právní norma očekává od sociálního pracovníka určité požadavky, pro které je potřeba vyšší profesní kvalifikace, a právě odborná způsobilost vytváří odlišnost a následné kompetence těchto dvou pomáhajících profesí v sociálních službách.

Odborná způsobilost sociálního pracovníka vyžaduje vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání v bakalářském, magisterském nebo doktorandském studiu v odvětví sociální, humanitární nebo charitativní práce, sociální pedagogiky, sociálně právní činnosti či obdobném oboru, nebo dokončení kurzu akreditovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí. Za odborně způsobilého je považován také vysokoškolsky vzdělaný sociální pracovník nikoliv ve výše uvedených oborech, který však dokončil akreditovaný kurz v počtu alespoň dvě stě hodin ve výše zmíněných odvětvích a disponuje nejméně pětiletou praxí v profesi sociálního pracovníka. Na pozici sociálního pracovníka může být také zaměstnána osoba se středoškolským vzděláním, nejpozději ukončeným na konci roku 1998, v sociálně právním oboru s desetiletou praxí sociálního pracovníka mající absolvovaný akreditovaný kurz na vyšší odborné nebo vysoké škole ve výše zmíněných oborech. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Na rozdíl od sociálního pracovníka nevyžaduje výkon povolání pracovníka v sociálních službách tolik odbornosti. Pro výkon této profese nejen v organizaci Nové Zámky, p.o., ať už v přímé obslužné péči či základní výchovné činnosti je nutné základní nebo střední vzdělání, buď zakončené výučním listem či maturitní

zkouškou a absolvování kvalifikačního kurzu akreditovaného u Ministerstva práce a sociálních věcí. I zde existují jisté výjimky, kdy není kurz potřebný, a to v případě, že osoba chtějící vykonávat práci na pozici pracovníka v sociálních službách má způsobilost k výkonu zdravotnického povolání v oboru ošetrovatelství dle platné právní normy č. 96/2004 Sb., nebo k výkonu povolání sociálního pracovníka dle zákona č. 108/2006 Sb. Dále akreditovaný kurz nemusí podstoupit fyzické osoby způsobilé k povolání ergoterapeut. V těchto případech není akreditovaný kurz vyžadován, neboť se předpokládá základní znalost informací, které jsou předávány v rámci akreditovaného kvalifikačního kurzu Pracovník v sociálních službách. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Veškeré podmínky kvalifikačního kurzu pro pracovníky v sociálních službách jsou objasněny a ukotveny ve vyhlášce č. 505/2006 Sb. Celkové rozmezí kurzu činí sto padesát hodin, z čehož minimálně osmdesát hodin musí být výukových. (vyhláška č. 505/2006 Sb.)

Nesplňuje-li osoba nastupující na pozici pracovník v sociálních službách žádnou z výše uvedených výjimek a nemá splněný kvalifikační kurz, je nutné jej absolvovat do osmnácti měsíců od nástupu do zaměstnání. Než takový zaměstnanec kvalifikační kurz dokončí, je nutný nad výkonem jeho činností dohled odborně způsobilého pracovníka v sociálních službách. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Z výše uvedených informací je zřejmé, že osoby vykonávající pečovatelskou činnost, a zároveň ty které nesplňovaly po zavedení nové právní normy od 1. 1. 2007 některou z uvedených výjimek, si musely postupně doplnit své vzdělání. Kupříkladu někteří pomocní zdravotničtí pracovníci nebo instruktoři výchovných skupin v Nových Zámčích, p.o. museli projít kvalifikačním kurzem pro výkon povolání pracovník v sociálních službách a doplnit si tak své vzdělání.

Obecně na pojem vzdělávání lze nahlédnout například jako na vedení osoby nebo skupin se záměrem utvářet jedince s ohledem na individualizaci společnosti. Vzdělávání je vyžadující pro začlenění jedince do společnosti. (Palán, 2002)

S ohledem na tuto definici je zřejmé, že vzdělávání v sociálních službách je prostředek vedoucí ke zkvalitňování poskytované sociální práce. V naší republice docházelo k debatám o možné formě vzdělávání v sociální sféře již na počátku 90. let 20. století. Politické změny dovolily v oblasti sociální práce pracovat na prostředcích pro akreditaci vzdělávání. V roce 1993 došlo ke vzniku Asociace

vzdělavatelů v sociální práci, a ta se pokoušela prosadit Minimální standard vzdělávání v sociální práci, který se stal v sociálních službách primárním prostředkem vedoucí k hodnotnějšímu vzdělávání pracovníků. Dodržování metodických postupů a funkcí zajišťuje jakousi hranici kvality vzdělávání a zároveň umožňuje školám tvořit si zaměření, individuální cestu a přístup ke studiu sociální práce. (Matoušek, 2013)

Když na konci 20. století začal stoupat požadavek redukovat výdaje a snaha objevit efektivní služby, bylo cílem přimět sociální pracovníky vykonávat svoji práci opřenou o důkazy. Předpokladem bylo, že sociální pracovník bude schopen zvolit vhodné postupy při práci s uživatelem, bude znát účelné techniky v průběhu řešení situací a hledání možností, předchází pochybnostem a nerozhodnosti u uživatelů a bude způsobilý vycházet z možnosti zvolení vhodných vědeckých způsobů práce. (Matoušek, 2001, s. 510)

Samotný obor sociální práce se úzce dotýká velkého počtu dalších odvětví, z kterých získává informace a zároveň na ně zpětně působí. Kupříkladu z oblasti psychologie se zabývá jemnými rozdílnostmi v emočních pochodech, teoretické formulace získává ze sociologie. Díky právu čerpá, jak podstatné je věci chápat, jak přímo je nutné dělat rozdíly a dělat rozhodnutí ve stavech, ke kterým se zákon formuluje, tedy, že samotné zákony jsou nestálé a transformují se. Vůči tomu sociální práce nabízí blízkým oborům definovat jejich prameny či postavení. Neustálá práce s běžnou populací naviguje odborníky zabývající se psychologii k reflexi nad posláním a významem samotného oboru psychologie a vede je k objevování dalších možností intervence. Následkem je souhrn znalostí o tom, že při práci s některými jedinci můžou být účinnější terapeutické postupy, oproti postupům stavěným na psychologických poznatcích. (Úlehla, 2005)

Díky výše zmíněným teoretickým znalostem právě z oblastí psychologie, sociologie, práva, ale i pedagogiky aj. věd, dochází k výkonu sociální práce mnohem snadněji. Proto je vhodné, aby sociální pracovníci ve své praxi uplatňovali teoretické znalosti z různých zdrojů zároveň, a právě z tohoto důvodu je nezbytně nutné, aby se sociální pracovníci vyvíjeli, informace si ověřovali, aktualizovali a doplňovali. (Gulová, 2011)

Nové informace mohou sociální pracovníci získávat na různých kurzech, seminářích, konferencích k aktuálním tématům dotýkajících se dění ve

společnosti. Kromě výše uvedeného potřebného studia pro výkon povolání sociálního pracovníka je potřebné další vzdělávání, které je v případě profesionálního provádění povolání realizovat celoživotně.

Kalnický (2007) definuje celoživotní vzdělávání a působení na osobnost jedince jako účelně a vědomě vedený výchovně vzdělávací proces probíhající u člověka během jeho života. Tento proces zahrnuje jak formální, tak neformální učení ať ve škole, nebo mimo ni a nevyjímá vedeného sebevzdělávání.

Stýblo (2003) nahlíží na celoživotní vzdělávání jako na možnost, jak se naučit učit, ale také s ohledem na vývoj společnosti jako na cestu k nejnovějším informacím a vědomostem, k porozumění a praktikování změn a uplatnění teorie do praxe.

Aktuálně je spíše pojem celoživotní vzdělávání zaměňován za celoživotní učení, jenž dává člověku možnost získávat zkušenosti, vědomosti a dovednosti v různých životních etapách a tím jej rozvíjet až do hranice jeho schopností v souladu s jeho zálibami, plány i nároky. (Malach, Zapletal, 2005, s. 37)

Celoživotní učení je velice individuální, i přesto, že je tolik potřebné pro vývoj osobnosti každého jedince, pro utužování jeho občanského postavení i pro profesní přípravu, ne každý člověk je nakloněn vzdělávání po celý život. (Palán, Langer, 2008)

Pravidla chování a celkový přístup k životu si člověk osvojuje během života dědičností, která je nejběžnější cestou k formulaci lidské osobnosti, nebo cestou učení, kterým se zděděné vlastnosti rozšiřují o schopnosti, jež člověk nabývá vědomím osvojování a dochází tak k rozvoji jeho osobnosti. Život jednoho jedince je však odlišný od života jiného člověka, různé generace mají různé pohledy na situace, které se ve společnosti postupně mění, a proto dědičnost nemusí být dostačující formou k osvojování si vzorců chování. Už jen díky tomu je zřejmé, že celoživotní učení je pro člověka cestou ke kladnému reagování na vznikající potíže, ze kterých se můžeme poučit, nebo k nim nemusí ani dojít v případě dostatečného rozvoje člověka. (Plamínek, 2010)

Je zřejmé, že profesní rozvoj člověka ovlivňuje promyšlený a dobře uchopený celoživotní proces vzdělávání, ale i to, jakou osobností jedinec je. V případě zaměstnání v sociální sféře jsou kromě obecných rozumových schopností podstatné také specifické schopnosti jako empatie, nebo umění jednat

s lidmi, avšak významnou část tvoří také etické přístupy člověka k životu, emoční stabilita i dovednosti osvojené učením, tj. psychologické a pedagogické znalosti, komunikační prostředky či znalost právních norem aj. Není možné opomenout, že jisté zdroje člověka se mohou jevit jako zvenčí nepřeměnitelné, ale správným působením, tj. vzděláváním je možné dojít k transformaci. (Plamínek, 2010)

V dnešní době, která se vyvíjí velice rychle je nemyslitelné, aby některá povolání byla vykonávána bez patřičných teoretických znalostí a sociální práci bezpochyby do této skupiny povolání můžeme zajisté zařadit. V sociální oblasti je nutné pružné reagování na aktuální dění ve společnosti, protože mnoho uživatelů sociálních služeb není schopno v tomto společenském vývoji bez pomoci zkušených pracovníků bezpečně žít.

S odkazem na vzdělávání je záměrem poskytovatelů sociálních služeb celoživotním učením v zařízení obstarat pro své zaměstnance takové nástroje, díky kterým získají jisté schopnosti vedoucí ke splnění žádoucích pracovních povinností. Jde zejména o získávání znalostí a dovedností za provozu v praxi, umění reagovat na zvláštní a nestandardní situace, nacházení nových řešení, ale také učení se vzájemně jeden od druhého. Důležitým přístupem každé organizace, která vede k otevřenosti a dobrovolnému učení zaměstnanců je otevřenost podnětům zevnitř i zvenčí, vytvoření pozitivního klimatu bez zábran a byrokratických překážek mezi vedením a zaměstnanci. (Hroník, 2007)

Tímto se lehce dotýkáme podstatného tématu, a to vztahů na pracovišti. Často, a zvláště ve velkých institucích, se setkáváme s byrokratickým vedením. Tento úřednický a formální styl vedení, nebo alespoň prvky tohoto vedení, jsou ve většině případů následkem dřívějšího režimu, kdy politické ukotvení v podstatě nedovolovalo jiného přístupu. Takové vedení je mnohdy založeno na rozdělení funkcí, pozic a hierarchii, kdy níže postavený „poslouchá“ výše jmenovaného. Sekera (2002) zastává názor, že v případě institucionální péče je nejvyšším bodem byrokratického modelu totální typ ústavů. Totální zařízení definoval Goffman (in Keller, 1996) jako „... *místo, které slouží současně jako bydliště i pracoviště a v němž větší počet podobně situovaných jedinců odříznutých na delší dobu od vnější společnosti vede navenek uzavřený a formálně spravovaný způsob života*“. Goffman řadí ústav mezi pět kategorií totálních institucí. S ohledem na klima v takových zařízeních se mohou vážně vyostřit situace zamezující

znovuzačlenění jedinců do společnosti. K rysům, ke kterým zařízení často tíhnou bývají tyto:

- většina denních aktivit probíhá na jednom místě (např. bydlení), a to i přesto, že v běžném životě se tyto činnosti provádí na různých místech (např. odpočinek, stravování, volnočasové aktivity aj.),
- většina činností je vykonávána za přítomnosti dalších osob (není možné zachování soukromí, ani intimity),
- chybí pojetí rodinného života (žijí zvláště muži a ženy), kde je postrádáno oboustranné vcítění se do pocitů druhých,
- personál má tendence přebírat za uživatele všechnu zodpovědnost,
- výchova a vzdělávání uživatelů je prováděno tak, že uživatel je s personálem v autoritativním, někdy až v nepřátelském vztahu,
- uživatel nemá příliš možností, jak získat informace od personálu, na straně druhé jsou však zpracovány metodické postupy pro provoz zařízení, včetně získávání informací o uživateli,
- v institucionální péči je především s nástupem uživatele (před jeho „začleněním“) často utvořeno takové klima, které může vést k chronickým úzkostem uživatele.

Často ze strany vedení organizací a personálu můžeme slyšet, že různá obecná pravidla platící pro uživatele v zařízení jsou zavedena pro ochranu uživatelů před vnějším životem, nebo třeba řízení jejich volnočasových aktivit je organizováno z důvodu malého prostoru a velkého počtu uživatelů. (Keller, 1996)

Na opačné straně těchto striktně vedených ústavních zařízení však stojí alternativa komunitního řízení. Kratochvíl (1979) definuje, že základní princip je „... *přechod od tradičně autoritativně hierarchické organizace k organizaci, kde se klade důraz na všestrannou otevřenou komunikaci a spoluúčast všech nižších složek, a to i pacientů na spolurozhodování i léčbě*“. (Kratochvíl, 1979, s. 12)

Při obou zmiňovaných stylech vedení vznikají na pracovišti pracovní skupiny, jejichž vývojové etapy jsou sledovány nejen v odvětvích obchodu či výrobě, ale i v oblasti pomáhajících profesí.

V podstatě jde o to, že při vzájemném působení dvou lidí vznikají mezilidské vazby, jež mohou být kladného, neutrálního či negativního směru. V zařízeních, kde jsou poskytovány sociální služby jsou pozitivní vztahy zaměstnanců zvláště důležité, neboť se odrážejí do celkového klimatu, a tak

ovlivňují i samotné uživatele, jímž jsou sociální služby poskytovány. Vztahy mohou být ovlivňovány dodržováním různých pravidel, což vede spíše k formálním vztahům zejména mezi nadřízenými a podřízenými zaměstnanci. Mezi pracovníky na stejných pozicích vznikají vztahy spíše neformálního charakteru, které jsou často odrazem osobnosti jednotlivých jedinců. Kromě těchto dvou zmíněných však dochází také ke vzniku tzv. reálných vztahů, jež vznikají spojením formálních a neformálních vztahů. (Bednář, 2013)

V kterékoliv firmě či organizaci přirozeně panuje jistá atmosféra, která je odrazem vztahů mezi pracovníky v ní figurujícími. Odráží jak přístupy managementu i pracovníků, a to vše vytváří pracovní vztahy, způsoby chování a přístupu k vykonávané práci, a také ke vzdělávání, jež je součástí pracovních povinností všech zaměstnanců v zařízeních poskytující sociální služby.

Při negativním rozpoložení pracovníka, a to nemusí jít o dopad klimatu na pracovníka, ale příčinou může být negativita jeho vnitřního nastavení a přístup k životu, se může stát, že pracovník se bude k dalšímu vzdělávání stavět taktéž negativně a jeho cílem bude pouze splnit požadovaný počet hodin určených zákonem. Tento přístup se může stát „nakažlivým“ a takový pracovník může na tuto cestu svést další, méně stabilní pracovníky. Zde je velice podstatný vedoucí těchto pracovníků, který je dokáže namotivovat, najít ve vykonávané práci smysl a dokázat s pracovníky nalézt směr profesního rozvoje.

V rámci nabídky profesního vzdělávání by organizace měla reagovat na aktuální, případně se opakující problémové situace, a předat tak pracovníkům informace, jak situace zvládat. Vzdělávání může být zaměřeno na několik oblastí, jako třeba organizační záležitosti (krátkodobé či dlouhodobé cíle a provoz organizace), vzdělávání zaměřené na uživatele (oblasti péče a podpory uživatelů), na zaměstnance (přístupy zaměstnanců k uživatelům, psychohygiena apod.), ale také vzdělávání pro zvládnutí specifických situací jako třeba zvládnutí agresivních projevů uživatelů aj. záležitostí, které se v každé organizaci mohou lišit. Jedním z cílů vzdělávání by také mělo být předávání si zkušeností a nalézání nových možností v přístupech.

V zákoně č. 108/2006 Sb., je oblast dalšího vzdělávání v sociálních službách blíže specifikována v Hlavě II. Úsek tohoto zákona kromě dalších informací předkládá, že povinností sociálního pracovníka i pracovníka v sociálních službách je účast na dalším vzdělávání, které obnovuje, utužuje a obohacuje jeho

vzdělání, a to v rozsahu minimálně 24 hodin za daný kalendářní rok. Dle §230 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce se další vzdělávání považuje jako zdokonalování kvalifikace. (zákon č. 108/2006 Sb.; zákon č. 262/2006 Sb.)

V §111 zákona č. 108/2006 Sb., jsou uvedeny způsoby, kterými může být další vzdělávání v sociálních službách realizováno. Těmi jsou: „*specializační vzdělávání zajišťované vysokými školami a vyššími odbornými školami navazující na získanou odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka, účast v kurzech s akreditovaným programem, odborné stáže, účast na školicích akcích a účast na konferencích*“. (zákon č. 108/2006 Sb.).

V organizaci Nové Zámky, p.o. je nejčastější formou vzdělávání účast na akreditovaných kurzech, školicí akce a odborné stáže. Ministerstvo práce a sociálních věcí uděluje vzdělávacím institucím, ať už jsou to vysoké školy, vyšší odborné školy nebo vzdělávací zařízení zřizovaná právnickou či fyzickou osobou, akreditaci vzdělávacího programu, proto po absolvování takového vzdělávání je pracovníkům zpravidla předáváno osvědčení o absolvování akreditovaného kurzu s uvedením počtu akreditovaných hodin. Odborné stáže jsou realizovány na základě většinou vzájemné smlouvy sepsané mezi zařízeními na daný kalendářní rok. Cílem tohoto druhu dalšího vzdělávání pracovníků je získání povědomí a informací o provozu a činnostech v jiných zařízeních podobného typu, kdy v závěru pracovník obdrží potvrzení o absolvování odborné stáže vydané zařízením, kde byla stáž realizována. Organizace může zajišťovat vzdělávání pro své pracovníky sama, nebo ve spolupráci s odbornou organizací. Tato forma vzdělávání však může být v rozsahu maximálně 8 hodin ročně a potvrzením o absolvovaném vzdělávání může být doklad vystavený organizací, nebo podpis prezenční listiny ze školicí akce. Časová dotace 8 hodin ročně je také stanovena pro účast na konferencích. (zákon č. 106/2008 Sb.)

Z praxe je mi známo, že pracovníci projevují největší zájem o semináře a kurzy s odborníky přímo z praxe sociální práce, protože právě ti jsou schopni jim zodpovědět otázky, na které případně pracovníci hledají odpovědi. Pokud jde o přednášející z praxe, jsou to většinou lidé, kteří mají aktuální informace o dění v sociální sféře, a to je jeden z důvodů proč jsou tyto vzdělávací akce pro většinu pracovníků přínosem a dokáží u nich udržet pozornost. Oblíbenými a zároveň tolik potřebnými vzdělávacími kurzy jsou ty, se zaměřením na zvládnutí stresových situací, asertivitu, psychohygienu apod. S ohledem na situace, do kterých se

pracovníci při výkonu svého povolání často dostávají je vhodné, možná i nutné umět ovládat své emoce a pracovat se stresem. Tímto může docházet ke zmírnění důsledků práce v sociálních službách na psychickou stránku pracovníků, což může ovlivňovat délku jejich výkonu povolání a celkový přístup k sociální práci.

Vzdělávání pracovníků v organizaci je vybíráno na základě plánu profesního rozvoje, který by dle standardu pojednávajícím o profesním rozvoji zaměstnanců, měli všichni pracovníci mít zpracovaný, a každý rok jej za podpory svého vedoucího vyhodnocovat v souvislosti s hodnocením pracovníků.

Do zmíněného hodnocení pracovníka, které by mělo být realizováno ze strany jeho přímého nadřízeného pravidelně, nejméně jednou ročně je vhodné zařadit také výběr oblastí pro profesní vzdělávání a rozvoj. Vyjma požadované odborné kvalifikace je pro pracovníka pracujícího v zařízení poskytující sociální služby podstatné pracovat na osobnostním rozvoji. (Krutilová, 2008)

Každá organizace může mít tento dokument nazvaný jinak, např. Plán dalšího rozvoje, nebo Individuální plán apod., avšak všechny popisují vzdělávací směr každého pracovníka, který může být dle potřeb zaměstnanců odlišný, neboť každý pracovník je originál. Není však reálné pro každého pracovníka zajistit individuální školení, a proto by měl na konci zpracovávání plánu profesního rozvoje vzniknout soupis vzdělávacích činností nebo oblastí, kterými by se chtěl pracovník v daném roce zabývat. (Metodika vzdělávacích plánů, 2015)

Je-li v možnostech organizace vyjít vstříc co nejvíce pracovníkům s výběrem a zajištěním vzdělávání, mohou být tyto akce pro pracovníky dobrou motivací k další práci. (Krutilová, 2008)

V organizaci Nové Zámky, p.o. je další vzdělávání pracovníků realizováno obdobně dle výše uvedeného. Pracovníci si v rámci hodnocení zaměstnanců, které probíhá každý rok společně se svým přímým nadřízeným vyhodnocují oblasti, ve kterých by se chtěli vzdělávat, kde vnímají své rezervy, nebo obavy, případně o jaké oblasti by měli zájem v rámci seberozvoje. Následně, na základě těchto podnětů probíhá výběr a realizace dalšího vzdělávání.

Vzdělávání v organizaci by mělo být zacíleno na vybavení pracovníků takovými znalostmi, díky kterým budou schopni v dostatečné kvalitě vykonávat své pracovní povinnosti a zároveň přispívat k vytvoření příjemné pracovní atmosféry.

5. Hodnota života osob s mentálním postižením žijících v institucionální péči

Kvalita života je v přímé hranici se smyslem lidského života, jež obsahuje dva rozměry – fyzický a duševní. Fyzično je zaměřeno na projevy našeho těla, naproti tomu duševno zase na emoce, poznávání a tím si tvoření žebříčku hodnot.

Kromě naplnění fyzických potřeb pro naše tělo jsou pro člověka a jeho život podstatná také duševní uspokojení, která získáváme žitím života samotného. Jak se zmiňuje Machovec (2002) kromě práce existuje další možnost, jak se může každý člověk vyvíjet a tím je právě setkávání se s lidmi a kladná či záporná kooperace, tedy pomoc, podpora či konflikt mezi nimi. Kontakt s lidmi je chápán jako prostředek k duševnímu rozvoji člověka. I přesto, že člověk může být v životě šťastný, nemusí vnímat, že jeho život má smysl. Řešením tohoto tématu se zabývá především filosofie. Ta se ve své historii vždy zaobírala podstatou života a pyramidou hodnot, a z jiného úhlu pohledu také psychologii či pedagogikou. Téma smysluplného života je opět protkáno několika humanitními obory. Neexistuje však dodnes přesná definice, jež by vystihovala, co lze považovat za kvalitní smysluplný život. Tento pojem je natolik subjektivní, že vytvořit jednotnou definici je zcela nemožné. Z toho je však zřejmé, že pro každého člověka může být hodnotné něco jiného.

Úhel pohledu na kvalitu života může být také z pojetí objektivního a subjektivního. Objektivní uchopení vyznačuje kvalitu života, kde se nachází zdraví, materiální zajištění a dobré sociální pozice pro život. Naproti tomu subjektivní náhled na kvalitu života považuje za podstatné celkové uspokojení pozice člověk v souvislosti s jeho utvořenými hodnotami. Dle Vymětala (2003) je spokojenost člověka podmíněna jeho záměry, nadějemi, výsledky i zájmy.

V souvislosti s tématem této práce vyvstává otázka, jaké jsou cíle a zájmy osob s mentálním postižením žijících v institucionální péči? Jelikož pro „běžnou“ populaci, tedy i pro pečující personál, tvoří mentální postižení jistou bariéru v chápání niterního prožívání těchto lidí, není jiné cesty než na potřeby jedinců s mentálním postižením nahlížet dle jejich projevů chování. Ano, často se může jednat o domněnky, které si personál vytváří, ale je to jisté hledání cest, variant a možností, jak naplnit a udělat život lidem s mentálním postižením smysluplnější.

5.1 Dopad institucionální péče na kvalitu života

Již výše se zamýšlíme nad riziky institucionální péče. Jaké dopady však mají nejen tato rizika na kvalitu života lidí s mentálním postižením žijící v instituci Nové Zámky, p.o.?

Vnější svět nabízí nespočet možností, které mohou náš život zkvalitňovat. Lidé s mentálním postižením žijící v institucionální péči, kterými se tato práce zabývá, jsou omezeni prostorem instituce, méně častým kontaktem se společnostmi, čímž jsou ochuzeni o podněty vedoucí k utváření hodnot, jež by mohly vytvářet smysluplný život. Většina lidí dlouho žijících v instituci si na základě tohoto omezeného života vytvoří svůj vlastní hodnotový žebříček, který je pro ně pak natolik pohodlný a přijatelný, že cesta vedoucí ke svobodnějšímu životu pro ně není zajímavá a ba naopak může způsobovat strach. Větší svoboda může u uživatelů vést ke ztrátě jistoty a domněnky o potřebě pevně vymezených hranic.

Stereotyp často vedoucí k pasivnímu přístupu k životu a neřešení záležitostí nutných pro život, neboť v instituci se o tyto činnosti staral personál, je dalším dopadem institucionální péče. Pro většinu uživatelů je představa převzetí alespoň částečné zodpovědnosti za svůj život naprosto nepředstavitelná. V Nových Zámkách, p.o. žije mnoho uživatelů, kteří jsou schopni si zajistit, nebo alespoň částečně se podílet na uspokojení svých základních potřeb. Příprava stravy, namazání chleba si máslem je pro běžného člověka naprosto automatickou záležitostí, pro člověka žijícího v instituci to může být něco vyčnívajícího ze stereotypního života, kdy stravu zajišťuje několik, i třeba desítek let, kuchyň a následně pečující personál. Ano, i takto běžné záležitosti jako je příprava jídla, ustlání si postele, nebo vynesení odpadků, mohou být pro lidi z institucionální péče něčím výjimečným.

Neméně důležitou součástí života člověka je jeho individualita, o které se v institucionální péči dá těžko smýšlet. Při naplňování přání může nastat problém, kdy personál není schopen porozumět člověku s mentálním postižením, který zase není schopen dostatečně dobře vyjádřit své potřeby. A to, ať už se jedná o fyzické či emocionální uspokojování potřeb. Pro personál se péče o takového uživatele stává velmi komplikovanou, neboť jedinou možností, jak u uživatele zjistit, zda došlo k naplnění jeho potřeby je pozorovat reakci uživatele. Pokud dojde k projevům neklidu či agrese je jasné, že pracovník dostatečně dobře nepochopil

vyjádření uživatele. Tato péče založená na postupu pokus – omyl, je i pro odborně vzdělaného pracovníka velmi náročná, a to nejen fyzicky, ale zejména psychicky. Je zde nutné, aby pracovník byl smířen s tím, že není v jeho silách vždy uživateli vyhovět a porozumět. Na stranu druhou, aby pracovník nevzdával předčasně možnost porozumění. Také je v tomto případě velice podstatná komunikace v týmu. Je důležité, aby si pracovníci předávali informace a poznatky o spolupráci s konkrétním uživatelem, a tím předcházeli případnému neklidu z jeho strany. Kvalitu života a jeho smysl ovlivňuje vlastní pohled člověka na sebe samého, jeho sebepojetí. Ucelená představa o sobě samém je tvořena přístupem k vlastní osobě, tedy sebehodnocením, důvěrou a láskou k sobě samému. (Vágnerová, 2004) Sebeobraz je však také odrazem vlastních zkušeností vytvořených na základě prožitého, výchovy i toho, jak se k nám chovají lidé kolem nás. (Kusák a Dařílek in Koluchová, 1989) Je tedy nezbytné, aby pečující personál byl trpělivý a v případě nepochopení si s uživatelem udržel své emoce a nedával najevo případné pocity vzteku z komplikované komunikace.

Pohyb a fungování ve skupinách byl dříve na denním pořádku, a proto je pro uživatele zvláště s mentálním postižením obtížně pochopit změny v těchto přístupech a přijmout, že pokud to mentální stav uživatele dovoluje, uživatel se může bez doprovodu personálu či dalších uživatelů pohybovat samostatně nejen po prostorách zámku, ale také v parku, docházet samostatně do dílen, případně opustit areál instituce a zajít si do města. Strach z přijmutí zodpovědnosti sám za sebe je mnohdy u uživatelů silnější, a proto se touto cestou nevydávají. Zde je potřeba vhodné podpory ze strany personálu, který může být pro uživatele partnerem k překonávání vlastních strachů.

Výše uvedený výčet je pouze strohým náznakem toho, jaké důsledky může mít institucionální péče. Jako podstatné vnímám, že se poskytovaná péče vyvíjí a využívá možností, které jsou jí v souladu s právními normami umožněny.

5.2 Současné trendy v poskytovaných sociálních službách

Lidé s mentálním postižením, jimiž se tato práce zabývá vykazují jisté specifické projevy, které mohou být vyjadřovány kupř. intenzivnějšími vazbami na svých blízkých, ať už jsou to rodiče či jiní příbuzní, dětinské projevy osobnosti,

tíhnutí k častějším projevům úzkosti, pasivitě či infantilnímu jednání. Také k naprostému přizpůsobení se skupině, nepružné chování, velká ovlivnitelnost druhými lidmi, proces vnímání i náhled na sebe sama, zpožděný vývoj v oblasti psychiky i sexuality, labilní projevy, nálady i snadné citové rozrušení. Na druhou stranu impulzivní či zrychlené projevy, výrazná potřeba utvrzení jistot, nevyrovnanost mezi snahou a vykonanými činnostmi, nesrovnalosti ve vztazích a dorozumívání, nepřizpůsobivost sociálním potřebám, ale také vady v získávání znalostí, primitivní náhledy na věci, lpění na činnostech či věcech či omezená paměť nebo koordinace pohybu. (Renotierová a Ludíková, 2004)

Z těchto uvedených odlišností je zřejmé, že naplňování potřeb osob s mentálním postižením je mnohem komplikovanější než u lidí z běžné populace. Existují různá dělení naplňování lidských potřeb dle kritérií a náhledů na danou problematiku. Lidské potřeby můžeme hodnotit kupř. z pohledu ekonomiky, dle času, ale také dle významnosti pro člověka. (Šamánková, 2011)

Právě psycholog amerického původu A. H. Maslow (in Adair, 2004) specifikoval pět oblastí, které seřadil dle smyslu potřebnosti pro člověka. Mezi tyto patří fyziologické potřeby jako uspokojení hladu, žízně a spánku, následně po uspokojení těchto potřeb se objeví potřeba jistoty, kdy jedinec prahne po bezpečí a opatrováním před ohrožením. Následně po uspokojení těchto dvou potřeb člověk vyžaduje uspokojení potřeby společenské, která se projevuje potřebou být uznáván, kamsi se začlenit. Z naplnění této potřeby vyplývá požadavek být v kontaktu s lidmi, nalézání smysluplných vztahů založených na pozitivním citu, upřímné lásce, vybudování a udržení si svého místa ve skupině lidí, se kterými se daný jedinec stýká. Naplnění této potřeby zvláště v institucionálních zařízeních je na velmi nízké úrovni. Uživatelé žijící v těchto zařízeních jsou mnohdy emočně neuspokojení, nemají naplněn pocit jistoty a bezpečí. Jsou-li v kontaktu s rodinou, nebo svými skutečnými, nikoliv účelovými přáteli, pak tyto přirozené vazby u nich naplňují společenskou potřebu. Ta vyplývá v potřeby uznání, kdy každý člověk prahne po pocitu zažít úspěch, vnímat tak svoje schopnosti, ale zároveň tímto získat kladné hodnocení ze strany druhých. Pro jedince s mentálním postižením žijících v institucionální péči je naplňování potřeb ještě složitější. Nicméně vše je odvislé od míry postižení, stáří jedince, jeho činností, které v životě uskutečňuje i kontaktu s přirozeným prostředím, tj. rodinou, přáteli. Snahou personálu je

uspokojování potřeb jedinců v zařízeních. Nicméně měla by existovat jistá hranice, kterou si personál udrží od uživatele odstup, což je znakem poskytování služby na profesionální úrovni. Ve špici pomyslné Maslowovy pyramidy se nachází potřeba seberealizace, která je pro člověka motorem k uspokojení jeho vnitřních pocitů naplněnosti, smysluplného žití života, neboť člověku je zřejmé, proč a pro co žije. (Adair, 2004)

Nedochází-li dlouhodobě k naplňování potřeb, může to mít dopad na duševní či tělesné projevy člověka jako např. zvýšený neklid, neschopnost udržet pozornost či výrazná pasivita. Dále také problémy při základních fyziologických potřebách, jako poruchy spánku, poruchy příjmu potravy i vylučování, ale i závažnější onemocnění jako je porucha srdečního rytmu či dýchací problémy, ekzémy aj. Častým vyjadřováním člověka s nenaplněnými potřebami může být jakýkoliv extrém v chování, tedy agresivní projevy, ať už fyzické či verbální, nebo naopak pasivita či zatrpklost. (Šamánková, 2011)

Při poskytování sociálních služeb je ze strany personálu dbáno na naplňování potřeb klientů na obecně uznávané úrovni. Může však docházet ke vzniku překážek, které naplňování potřeb osob v institucionální péči umožňují v omezené až minimální míře, a to např. z důvodu neschopnosti klienta vyjádřit své potřeby, malé důvěry vůči personálu, pochybnosti z nevhodné reakce, strachu projevit intimní potřeby, nepřijetí pomoci druhé osoby při naplňování potřeb, fyzické neschopnosti člověka, nevhodného prostředí či atmosféra a v neposlední řadě může být příčinou bariéra v komunikaci, a to ať už je uživatel schopen běžného způsobu dorozumívání či používá alternativní formu. (Šamánková, 2011)

Právě u uživatelů, jež jsou součástí instituce a je o ně pečováno ze strany personálu je komunikace zásadním prostředkem k naplňování jejich potřeb. Tak jak uvádí Šamánková (2011), komunikační schopnosti personálu jsou podstatné, ale ne méně důležité jako sdělovací projevy uživatele, jemuž má být služba poskytována. Je důležité držet se principů rozhovoru, poslouchat co uživatel sděluje a v případě nejasnosti si ověřit správnost porozumění.

Bezpochyby je možné napsat, že zákon č. 108/2006 Sb., ač má jisté nedokonalosti, byl velkým krokem ke svobodnějšímu poskytování sociálních služeb, a to i těch institucionálních. Přinesl možnosti, jak naplňovat skutečné potřeby uživatelů dle jejich přání a požadavků. Potřeby každého uživatele jsou ovlivněny zejména jeho temperamentními rysy, zdravotním a mentálním stavem i životními

podmínkami a okolím, ve kterém se delší dobu pohybuje nebo pohyboval v případě života v rodině a následného přestěhování do pobytové sociální služby. (Šamánková, 2011)

Postupné rozvolňování zavedeného režimu a pravidel mělo pro většinu uživatelů pozitivní vliv na svobodnější život v instituci. Jelikož institucionální péče funguje jako spolupráce uživatele a pracovníka, mělo toto rozvolňování dopad i na samotnou práci, tedy poskytování péče a podpory ze strany personálu. Jistým nasměrováním v tomto ohledu bylo ze standardu vycházející individuální plánování pro účastníky provozu, můžeme-li takto obecně nazvat pečující personál a uživatele služby.

Individuální plánování je „*proces, kontrakt, dialog, ve kterém se setkává uživatel služby na jedné straně a klíčový pracovník jako zástupce poskytovatele na straně druhé*“. (Kolektiv autorů, 2011, s 17)

Již při prvotních rozhovorech a při podpisu smlouvy o poskytování sociálních služeb jsou ze strany zařízení zjišťovány osobní cíle a potřeby uživatele. Děje se tak z toho důvodu, aby služba mohla navázat co nejvíce a s co nejmenším omezením na dosavadní přirozený styl života uživatele. Zde je velmi podstatné, aby osobní cíle byly opravdu záměrem uživatele, nikoliv pečujícího personálu, který by např. chtěl, aby uživatel dělal takovou či jinou činnost. Individuální plán v organizaci Nové Zámky, p.o. je vytvořen po nástupu uživatele do zařízení, avšak s ohledem na aklimatizaci nového uživatele je měněn a doplňován. Jedním ze záměrů celého individuálního plánování je začlenění uživatele do sociální služby, ale zároveň i podpora jeho samostatnosti a zamezení vytvoření závislosti uživatele na sociální službě. Smyslem tedy je poskytovat uživateli pouze takovou podporu, jakou skutečně potřebuje. (§ 2 zákona č. 108/2006 Sb.)

Zjištění osobních cílů a potřeb uživatele je prvním krokem vytvoření individuálního plánu, který by se dal nazvat shrnutím plánování průběhu sociální služby, ve kterém jsou uvedeny cíle a následné postupy jež povedou k naplnění stanoveného cíle. Jak je již zmíněno výše, někteří uživatelé mohou mít problém ve vyjadřování, a proto je podstatné, aby uživatel důvěřoval pracovníkovi, kterému má sdělovat svá přání a potřeby. Proto každý uživatel v sociální službě Nové Zámky, p.o. má svého klíčového pracovníka a tým dalších pracovníků, kteří se společně s uživatelem podílí na tvorbě individuálního plánu. Klíčový pracovník by

měl mít jisté dispozice, které jej dělají dobrým koordinátorem, důvěrným partnerem, ale i administrativním pracovníkem pro individuální plánování s uživatelem. (Nakonečný, 2009; Matoušek, 2001)

Jelikož individuální plánování je procesem poměrně složitým, a především není procesem opakujícím se u každého uživatele stejně, je potřeba dbát na skutečné potřeby každého uživatele. Jsou tací, kteří jsou schopni jasně sdělit svá přání, potřeby a komunikují běžným způsobem, tudíž klíčový pracovník jen dopomáhá uživateli formulovat potřebné sdělení, následně uvedené v písemném individuálním plánu. V případě uživatelů, kteří nejsou schopni na základě svého mentálního postižení vyjádřit nebo formulovat svá přání a potřeby, jsou jejich osobní cíle stanovovány v pracovním týmu, jehož součástí mohou být nejen pracovníci, kteří uživatele znají a vědí, jaké má potřeby, ale také rodinní příslušníci či další osoby, které jsou v kontaktu s uživatelem a jsou schopny sdělit své poznatky o zkušenostech, zájmech či schopnostech uživatele.

Právě zmíněná administrativní činnost, které přibylo, je ze strany pečujícího personálu vnímána jako jeden z negativních dopadů novely zákona č. 108/2006 Sb. Podíváme-li se na tuto oblast z jiného úhlu pohledu je písmenná dokumentace velmi podstatná pro následné hodnocení celkového poskytování sociální služby a také pro činnost inspekce. Jak je uvedeno v kapitole 4.4. o předpokladech a požadavcích na pracovníky dle zákona č. 108/2006 Sb., pracovníci v sociálních službách nemusejí splňovat střední či vyšší odborné vzdělání, tudíž mohou mít omezené znalosti v oblasti počítačové gramotnosti. V organizaci Nové Zámky, p.o. mají však pracovníci možnost metodické podpory ze strany sociálních pracovníků, se kterými mohou konzultovat své postupy, rozhodnutí a následné administrativní zpracování dokumentů.

Mimo přání uživatele jsou v individuálním plánu také zpracovány činnosti, které by uživatel rád v rámci poskytované sociální služby navštěvoval a ve kterých by se chtěl zlepšovat. V organizaci Nové Zámky p.o. můžeme tyto činnosti nazvat pojmem aktivizační programy. Ty jsou právě nabízeny nejen na základě vzniku z minulosti, ale také vycházejí z individuálního plánování uživatelů. Podobně jako člověk žijící běžným způsobem života, tak i lidé s postižením a v pobytové sociální službě potřebují rozvíjet své tělesné i duševní potřeby a trávit čas smysluplně. Nabídka aktivizačních programů vychází ze zájmů, ale také z věkové hranice cílové skupiny, které jsou služby poskytovány i materiálních, finančních a

dispozičních možností samotné organizace. Většina aktivit se dotýká kulturní či zájmové činnosti, na kterou jsou pozitivní ohlasy ze strany uživatelů a zároveň tyto činnosti udržují uživatele v pohybu a při aktivním způsobu života. V Nových Zámkách, p.o. jsou nabízeny zejména rukodělné činnosti jako keramická, svíčkařská či tvořivá dílna, skleník a práce na zahradě, a to s ohledem na vyšší věkový průměr a fyzické i psychické možnosti uživatelů, jimž je sociální služba poskytována. Uživatelé, kterým to jejich zdravotní a duševní stav dovoluje, mají možnost se na základě smlouvy za peněžitou odměnu podílet na pomocném hospodářství, úklidu i provozních záležitostech v organizaci, nebo taktéž na základě smluvního vztahu být zaměstnání nejen v chráněných dílnách, ale i na běžných pracovních místech s podporou asistenta, kde dochází mj. k rozvoji a upevňování pracovních dovedností uživatelů. (Králová a Rážová, 2003; Matoušek, 2001)

Starší uživatelé, nebo ti, kteří nejsou již s ohledem na svůj stav schopni se aktivně zapojovat do rukodělných činností a tvořit tak celkové výrobky, navštěvují dílny nebo jiné akce za účelem setkávání se s ostatními uživateli či poslechu hudby nebo jiných jim přizpůsobených činností kupř. na podporu jemné motoriky apod.

Podstatným záměrem aktivizace je také předcházení dlouhodobého neuspokojování oblastí základních lidských potřeb, mezi které můžeme zařadit i nedostatek smyslových podnětů. I u uživatelů, kteří nejsou z jakéhokoliv důvodu schopni účastnit se skupinových činností je dbáno na aktivizaci jejich smyslů, maximální naplnění jejich života a omezení psychické deprivace. Těmto, často imobilním uživatelům, kteří se bez pomoci druhé osoby nejsou schopni samostatně pohybovat, a proto tráví většinu času na lůžku, nebo na bydlení, kde žijí, je poskytována především individuální aktivizace, a to formou bazální stimulace. Rovněž i terapiemi, které pracují s představivostí klienta, jako jsou četba knih, muzikoterapie, metoda snoezelen v rámci, které mohou uživatelé praktikovat aromaterapii aj. další činnosti, které jsou uživatelům nabízeny na základě jejich přání a možností organizace. U uživatelů je v případě realizace aktivizačních programů možné pozorovat duševní pohodu, zklidnění i projevy radost, vitalitu. (výroční zprávy Nové Zámky, p.o., 2012 – 2018)

Kromě zájmových a kulturních činností, které jsou většinou nabízeny poskytovatelem na základě zájmu uživatelů, jsou to zkrátka dlouholeté aktivity, na

kteře jsou uživatelé zvyklí a jež se přizpůsobují aktuálnímu dění. Je však možné do individuálního plánu uživatele také zahrnout činnosti, které jsou individuálním projevem zájmu jednoho uživatele. Může jít o individuální aktivity jako samostatné procházky po okolí bydlení, samostatné nákupy či výlety za přáteli, rodinou prostřednictvím hromadné dopravy. Při těchto činnostech, ale i při aktivitách poskytovaných ze strany zařízení je nutné brát v potaz otázku rizik, do kterých se může uživatel dostat. Jak je popsáno v kapitole výše a dříve před změnami v právní normě o sociálních službách, bylo realizováno skupinové procházení, výlety. Nakupování uživatelů v běžném obchodě bylo spíše výjimečnou událostí a mimo areál zámku, později pobočky, se uživatelé s těžším postižením prakticky nepodívali. Poskytování služeb ze strany personálu bylo realizováno s absolutní ochranou uživatele před možnými riziky. S platností nového zákona č. 108/2006 Sb., přišla jistá humanizace a náhled na uživatele sociálních služeb jako na osoby mající, stejně jako běžný člověk, právo žít život co nejbližší běžné populaci. Není však reálné uvést do praxe nový zákon a absolutně změnit poskytování služeb, zvláště pro osoby s mentálním postižením, kterým jejich znevýhodnění přináší mnohdy větší rizika. Uživatelé nejsou schopni často domyslet spoustu následků, které mohou při konkrétních činnostech vzniknout. Novela zákona č. 108/2006 Sb., s sebou přinesla v poskytování sociálních služeb pro uživatele kupř. svobodu volného pohybu, možnosti výběru stravy, aktivit, kterými se chtějí uživatelé zabývat ve svém volném čase. Dále pak možnost samostatného, nikoliv skupinového nakupování v běžném obchodě, individuální, nikoliv jen skupinové výlety dle výběru místa uživatele, možnost mít své osobní věci ve svém pokoji, mít u sebe část svých financí, ne tak striktní domácí řád pro provoz sociálních služeb, nebo také návštěvy služeb jako např. kadeřnictví či pedikúra v blízkém městě, nikoliv poskytování těchto služeb v místě zařízení, nebo také zabývání se otázkou pro běžného člověka přirozených sexuálních projevů při zachování intimity uživatele.

V rámci individuálního plánování při opouštění striktního poskytování sociálních služeb bylo nutné v organizaci Nové Zámky, p.o. začít pracovat s otázkou rizika. Rizikové plány jsou součástí individuálního plánování a jsou zpracovávány pouze pro ty uživatele, kteří se v rámci činností, jež realizují ve svém životě dostávají do rizikových situací. Rizikový plán slouží především jako předcházení vzniku nebo pro případné dokázání zvládnutí rizikové situace, do

keré se uživatel při činnosti může dostat. Většina „svobodných“ činností, které sociální služby po novelizaci právních norem umožňují, je pro uživatele neznámá, a tak je nutné uživatele zvládnání těchto činností a situací naučit. K tomu právě slouží individuální plánování, v rámci kterého, jsou zpracovány postupy, jednotlivé kroky s nácviky dovedností uživatele, jak dosáhnout toho, že se uživatel při činnosti nedostane do rizika, a nebo jak toto riziko co nejvíce minimalizovat. V případě, že se uživatel při nějaké činnosti může do rizika dostat, je zpracován krizový plán, který je přílohou rizikového plánu a který sděluje, jak postupovat, když se uživatel do rizika dostane.

Organizace Nové Zámky, p.o. je nakloněna spolupráci s externími odborníky, kteří předávají sociálním pracovníkům i pracovníkům v sociálních službách své zkušenosti a metodické kroky k vytvoření co nejefektivnějších dokumentů potřebných k poskytování sociálních služeb v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Záměrem veškerých změn za účelem zlepšení systému sociálních služeb poskytovaných zdravotně znevýhodněným lidem bylo naplnit skutečné potřeby uživatelů služeb, nikoliv potřeby systému a dát tak uživatelům možnost žít kvalitní život mající smysl. Ruku v ruce s tímto uchopením sociální služeb jde budování důvěry a po pečlivé a dlouhodobé přípravě umožnění uživatelům uplatňování svých způsobilostí, díky kterým se budou moci s ohledem na zdravotní a intelektuální stav samostatně či za minimální podpory rozhodovat o vykonávání činností každodenního života. Tímto přístupem, jistou výchovou a přípravou na život se opět navracíme k uznávání potřeb všech osob bez ohledu, zda mají či nemají postižení. Tento proces uvedení potřeb všech osob bez ohledu na jejich způsob života a tělesnou či mentální úroveň na stejnou rovinu s přijatými, všeobecně uznávanými pravidly můžeme obecně nazvat procesem normalizace. Návrhy pro uchopení sociálních služeb pro mentálně postižené v zemích demokracie specifikoval v několika bodech O. Brien (1987). Ten ve svých principech normalizace uvádí, že pro uživatele sociálních služeb je potřebné žít v běžném prostředí obce, nikoliv ve velkých ústavech na okraji společnosti. Také mít informace o skutečnostech každodenního života i složitých životních situacích a na základě nich mít možnost se rozhodnout, mít možnost pracovat na svých kompetencích nutných k provádění smysluplných činností, být respektován takový jaký jsem a mít možnost zažít pozitivní hodnocení vlastní sociální role, a také

prožívat život v síti sociálních kontaktů. (Bartoňová a Vítková, 2007) Tímto postupně směřujeme ke změnám usilujícím o opuštění institucionální péče směřující k poskytování sociálních služeb založených na péči, jež dovolí uživatelům žít život v přirozeném prostředí – tzv. procesu deinstitucionalizace. Tato idea se v západní Evropě začala objevovat již po 2. polovině 20. století, zatímco v naší republice našla místo až po revolučním roce 1989. Obecný pojem deinstitucionalizace je v procesu změn sociálních služeb zúžen na pojem transformace, tedy přeměna konkrétního hromadného institucionálního zařízení pro osoby s postižením. Z tohoto úhlu pohledu není možné na transformaci nahlížet jako na cíl, ale na proces konkrétní instituce mající za cíl kvalitní poskytování sociálních služeb přiblížených co nejvíce běžnému způsobu života.

Cílem veškerých aktivizačních programů poskytovaných ze strany organizace Nové Zámky p.o. je podpora aktivního života, udržování kontaktů, komunikačních dovedností a snaha co nejvíce život uživatelů v zařízení přiblížit životu běžného člověka.

6. Projekt nové budoucnosti organizace Nové Zámky, p.o.

Jaké jsou vyhlídky pro zařízení poskytující sociální služby od roku 1964 se bude věnovat poslední kapitola.

6.1 Tvorba nového směru poskytování sociálních služeb organizace Nové Zámky, p.o.

Pojmy deinstitutionalizace a s ní spojená transformace sociálních služeb byly zmíněny již v předchozí kapitole. Poslední kapitola se proto bude věnovat tomuto procesu majícímu za cíl posunout poskytování sociálních služeb blíže k životu běžného člověka.

Organizace Nové Zámky, p.o. nebyla prvním zařízením v Olomouckém kraji, které bylo do procesu transformace zapojeno. Tím se stalo zařízení Vincentinum – poskytovatel sociálních služeb Šternberk, p.o., jehož historie sahá až do konce 80. let 19. století.

Přeměna sociálních služeb, zejména těch pobytových vykresluje příležitost k realizaci pozitivních obměn pro osoby s postižením žijících doposud ve velkokapacitních zařízeních.

Tento směr se v České republice týká jen několika zařízení, není tedy automatické, že by všechny velkokapacitní ústavy přecházely do procesu transformace.

Veškeré přednosti procesu obměňujícího způsoby poskytování pobytových sociálních služeb jsou shrnuty a přijaty na základě usnesení vlády č. 127 ze dne 21. 2. 2007 v materiálu s názvem „Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti“. Záměrem tohoto dokumentu je pomoc a podpora poskytovatelům sociálních služeb v cestě za humanizací sociálních služeb. *„Materiál reaguje na vývoj v oblasti sociálních služeb a je jedním z nástrojů implementace zákona o sociálních službách. Podporuje poskytovatele a zřizovatele sociálních služeb v zajištění dostupné péče a podpory osobám v nepříznivé sociální situaci takovou formou, která v co nejvyšší míře odpovídá životu jejich vrstevníků v přirozeném*

prostředí běžné společnosti a vytváří podmínky pro posílení efektivní sítě sociálních služeb.“ (Konceptce podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007, s. 3)

Dokument se opírá o poznatky a dlouhodobé záměry v oblasti sociálních služeb v naší republice jako jsou Národní akční plán sociálního začleňování na období 2004 – 2006 či Bílá kniha v sociálních službách, zejména pak právní dokumenty jako jsou zákon č. 108/2006 Sb., Listina základních práv a svobod, cíle Lisabonské strategie či Národní rozvojový plán. (Konceptce podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007)

Již několikrát zmínění zákon č. 108/2006 Sb., svojí platností k 1. 1. 2007 odstartoval svůj přední záměr, a to začleňování osob žijících na okraji společnosti. Neméně podstatná je v tomto směru příloha č. 2 tohoto zákona, Vyhláška č. 505/2006, která popisuje mimo jiné Standardy kvality sociálních služeb, jež jsou jistým prostředkem vedoucím ke změnám v poskytování péče a podpory osobám v sociálních službách.

Ne jinak se začalo dít v organizaci Nové Zámky, p.o. S řadou změn, které uvedený zákon s sebou přinesl bylo nutností naprosto obměnit i systém poskytování sociálních služeb.

V roce 2013 byla organizace Nové Zámky, p.o. zapojena do projektu „Transformace sociálních služeb“ pod záštitou Olomouckého kraje, který je zřizovatelem této organizace a zároveň za finanční podpory Evropských sociálních fondů. Během dvou let v organizaci probíhal sběr informací z různých oblastí a pracovalo se na tvorbě transformačního plánu, jež byl Radou Olomouckého kraje dne 23. 7. 2015 schválen.

Smyslem toho plánu bylo písemně definovat aktuální stav organizace poskytujících pobytové sociální služby institucionálního charakteru a vytvořit koncepci následných změn v poskytování sociálních služeb blíže společnosti.

Jak docházelo k vývoji situace, transformační plán byl upravován a ze strany organizace ještě dvakrát předložen a Radou Olomouckého kraje vždy schválen.

Dále uvedené informace jsou zpracovány z transformačních plánů schválených Radou Olomouckého kraje z let 2016, 2017 a 2019 a následně z dalších dostupných zdrojů organizace zejména z výročních zpráv.

Záměrem transformace sociálních služeb poskytovaných v Nových Zámcích, p.o. je přestěhování uživatelů z velkokapacitního zařízení, tj. prostor zámku, do nově postavených nebo zrekonstruovaných domů v běžné zástavbě v obcích či městech v blízkosti nynějšího zámku, místa současného poskytování sociálních služeb. Prostory litovelské pobočky v rámci transformace taktéž projdou výraznou rekonstrukcí a služby zde budou uživatelům poskytovány nadále.

Tak jak s příchodem novely zákona č. 108/2006 Sb., docházelo k motivaci a učení uživatelů novým znalostem a schopnostem, taktéž po zapojení organizace do procesu transformace započalo ze strany pracovníků učení uživatelů novým dovednostem potřebným k následnému a pečlivě připravovanému posunu sociálních služeb. Uživatelé si začali osvojovat, formou pozorování a následně nácviku sebeobslužné činnosti, jako např. přípravu jídla, schopnost praní prádla, žehlení, nakupování běžných potravin pro uvaření si oběda apod. Na proces transformace museli začít postupně reagovat všichni pracovníci. Tedy i ti, kteří pečují o uživatelé s těžším postižením, a kteří nejsou sebeobslužných činností schopní a potřebují celodenní péči jiné osoby. I tito klienti začali být motivováni ke změnám vedoucím k poskytování pobytových služeb na komunitní úrovni. Mnoho pracovníků si pravděpodobně v začátcích tohoto procesu nebylo schopno uvědomit, jaké změny s sebou nový směr poskytování sociálních služeb přinese. Primární podstatou nebylo prostředí domů, ve kterých uživatelé budou nově bydlet, ale smysl života a možnosti, které uživatelům toto přestěhování nabídne.

Podstatnou změnou pozvednutí kvality života uživatelů není jen jejich přestěhování do osobnějšího typu bydlení mezi domy běžných lidí, ale změna úhlu pohledu běžné populace na lidi s mentálním postižením, což je úkol, který by se dal nazvat během na dlouhou trať. Není možné, aby lidé ze dne na den změnili přístup a domněnky o mentálně postižených lidech. Je však reálné na základě vlastních zkušeností širokou veřejnost přesvědčit, že jejich mnohdy xenofobní názory o lidech s mentálním postižením nejsou úplně opodstatněné. Je-li lidem s mentálním postižením poskytována taková péče a podpora jakou skutečně potřebují, pak tito lidé nejsou pro běžnou populaci hrozbou či nebezpečím. Ba

naopak. A právě další podstatou transformace může být objevení smysluplného života těchto lidí s postižením a jejich uplatnění na trhu práce, tak aby byli co nejméně finančně závislí na společnosti.

Nicméně objevené strachy, nejistoty i pochybnosti pracovníků při představě naprosté změny poskytování sociálních služeb bylo nutné začít krok za krokem zpracovávat. Pomocí byla nejen postupně se měnící každodenní praxe, ale také stáže pracovníků v již transformovaných zařízeních po celé České republice i odborná vzdělávání v rámci projektu transformace. To bylo a nadále je motivací i podporou právě pro pracovníky plnící nelehký úkol, a to připravit osoby s mentálním postižením, navyklé na jistý stereotyp a prostor pro bydlení, na zásadní změnu v jejich životech.

6.1.1 Cíle a zásady poskytovaných služeb v Nových Zámkách, p.o.

Již v počátečních myšlenkách o transformaci organizace Nové Zámky, p.o. vše nasvědčovalo tomu, že původní budova zámku v obci Nové Zámky nebude pro následné poskytování sociálních služeb v souladu s požadavky transformace. Ty jsou určeny doporučeným postupem s názvem Materiálně technický standard vydaným MPSV určující podmínky pro možnost zapojení do výzev z Integrovaného regionálního operačního programu pro Deinstitucionalizaci sociálních služeb za účelem sociálního začleňování a již výše zmíněným dokumentem s názvem Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti.

Dokument popisuje nejen současný stav poskytování sociálních služeb tohoto typu, ale také zahraniční zkušenosti a samotné pojetí pomoci a subvence transformace sociálních služeb. Koncepce se zabývá deinstitucionalizací sociálních služeb pro seniory a pro osoby se zdravotním postižením a do této sekce lze začlenit i organizaci Nové Zámky, p.o.

Dle tohoto dokumentu je zřejmé, že záměrem celé změny, a to nejen v zařízení Nové Zámky, p.o. je nahradit doteď upřednostňovaný styl institucionálního poskytování sociálních služeb komplexem služeb

zprostředkovávajících adekvátní individuální pomoc a podporu lidem se zdravotním postižením v přirozeném prostředí. Tento pokrok s sebou nese zároveň i obměnu v oblasti financí a investic. Namísto rekonstruování starých budov a tvoření míst pro institucionální péči, podporovat investice do rozvíjení terénních a ambulantních služeb, a humanizovat stávající velkokapacitní pobytové služby jejich přetvářením do sítě služeb v komunitě. *„Přesměrování investic by mělo vycházet z principu podpory takových sociálních služeb, které umožní lidem dosud užívajícím institucionalizovanou ústavní péči cestu do přirozených komunit a navazovat na regionální plány rozvoje sociálních služeb.“* (Koncepte podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007, s. 13) Hlavním zdrojem v případě tvoření tohoto nového stylu poskytování sociálních služeb jsou finance z evropských fondů. (Koncepte podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007)

Po zapojení organizace Nové Zámky, p.o. do samotného procesu transformace vznikl, nejen za účelem tvorby transformačního plánu, transformační tým, který byl tvořen jak pracovníky z přímé péče, tak dalšími zaměstnanci v organizaci na různých pozicích, ale také zaměstnanci Krajského úřadu Olomouckého kraje, jakožto zástupci zřizovatele organizace Nové Zámky, p.o. a v neposlední řadě také konzultantkou za Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.

S ohledem na cíl humanizace institucionálních služeb začal tým tvořit takový plán, který by nahlížel na uživatele sociálních služeb jako na jedince a vedl k poskytování skutečně potřebné podpory. Předtím však bylo nutné zjistit informace vedoucí k tvorbě samotného transformačního plánu. Proto byl stanoven harmonogram činností.

Transformační tým si postupně definoval ty činnosti, které vnímá jako podstatné pro tvorbu transformačního plánu. V první řadě je to prvotní a průběžná informovanost pracovníků i opatrovníků, tvorba vzdělávacího plánu s ohledem na proces transformace nebo stanovení vizí a cílů organizace v procesu transformace. Za podstatné vnímal transformační tým také naučit pracovníky používat dotazník k vyhodnocení potřebné míry podpory, předložení vizí a cílů zřizovateli organizace i veřejnosti. Dále bylo také nutné nastavit si komunikační strategie, provést analýzu komunitních služeb v regionu a také zpracování

dotazníku pro zjištění potřebné míry podpory uživatelů. Dalšími kroky mělo být vytvoření plánu změn v organizaci a plánu přípravy uživatelů na samotný proces transformace, vytvoření prvotní analýzy personálního zajištění nově vzniklých sociálních služeb a také zjišťování možností spolupráce. Následně po provedení těchto kroků navrhnout nové sociální služby poskytované organizací Nové Zámky, p.o., informovat o těchto návrzích zřizovatele a zjistit využití stávajícího materiálního vybavení. Součástí této velké změny bylo také zpracovat plány vzniku nových služeb, plán personálního zajištění těchto služeb i plán pro finanční zajištění. Následně bylo nutno zpracovat plán pro přípravu k přechodu uživatelů a vytvořit samotný transformační plán obsahující veškeré podstatné informace vycházející zejména z výše uvedených kroků. Následně bylo zamýšleno tento transformační plán předložit zřizovateli ke schválení a po té celý plán zveřejnit.

Představou zařízení Nové Zámky, p.o. je poskytovat takové sociální služby, které dávají lidem žijícím v současné institucionální péči možnost být jedním z části ve společnosti, nežít jen v domě, ale žít opravdový život. V rozsahu svých schopností a dovedností mít možnost se rozhodovat, prosazovat svá práva, ale zároveň nést za svoje činy zodpovědnost a v neposlední řadě minimalizovat prvky ústavní výchovy a mít možnost žít běžným způsobem života.

Součástí transformačního plánu jsou cíle samotného procesu transformace zařízení Nové Zámky, p.o., a to:

- zjistit skutečnou míru potřebné podpory stávajících uživatelů a najít pro ně odpovídající druh sociální služby,
- snižovat kapacitu zařízení a zamezit tak dalšímu přijímání osob do velkokapacitních ústavních služeb,
- opustit budovu zámku,
- poskytovat sociální služby komunitního typu na základě potřeb uživatelů,
- stávající budovu v Litovli využít pro poskytování sociální služby komunitního typu a pro zázemí organizace,
- spolupracovat se sociálními a veřejnými službami v regionu a využít jiné druhy sociálních služeb – zejména chráněné bydlení (dále jen CHB) a podporu samostatného bydlení v kombinaci s ambulantními a terénními službami jako jsou sociálně terapeutické dílny, sociálně aktivizační služby, sociální rehabilitace, osobní asistence a pečovatelská služba,

- zajistit uživatelům dostatečnou podporu při přechodu do jiných druhů sociálních služeb, reagovat na jejich potřeby v procesu změny, zaměřit se na získání nových dovedností,
- podpořit kvalitu, profesionalitu a připravenost pracovníků prostřednictvím školení a vizitací,
- poskytovat informace opatrovníkům, rodinným příslušníkům a veřejnosti o zamýšlených změnách.

(Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2016)

Některé cíle byly naplněny ještě před vznikem transformačního plánu, o jiných pojednává právě samotný transformační plán.

V transformačním plánu schváleném v roce 2016 byl celý proces transformace organizace Nové Zámky, p.o. rozdělen do čtyř etap. V první šlo o vznik dvou nových sociálních služeb, a to chráněné bydlení a sociálně terapeutických dílen. Tyto dvě služby měly mít kapacitu padesát jedna míst a měly být poskytovány celkem v jedenácti objektech. Také se počítalo s tím, že dva až deset uživatelů přejde do jiných sociálních služeb. V etapě druhé mělo dojít k humanizaci pobočky pro následné bydlení třiceti dvou osob a k výstavbě nového objektu pro osmnáct osob potřebujících sociální službu domov pro osoby se zdravotním postižením. Ve třetí, bylo plánováno pro deset osob využití služby podpory samostatného bydlení, nebo případný odchod klientů do jiných sociálních služeb, přestěhování klientů do služby chráněné bydlení a také vznik dalších tří domů pro sedmnáct uživatelů chráněného bydlení. V poslední, čtvrté etapě se počítalo s výstavbou domů pro službu domov se zvláštním režimem pro dvacet sedm osob.

Ve druhé aktualizaci transformačního plánu, který byl po předložení Radou Olomouckého kraje taktéž schválen se vize, ani cíle celého procesu transformace nezměnily. Došlo s ohledem na vývoj celého procesu k doplnění nových informací o změnách v jednotlivých etapách transformace a o přípravě projektové dokumentace v souvislosti s výzvami č. 7 a 49 Integrovaného regionálního operačního programu s názvem Deinstitutionalizace sociálních služeb za účelem začleňování.

S důrazem na rozbor dotazníků zjišťujících potřebnou míru podpory uživatelů a následným projednáním situace každého uživatele, jak s uživatelem

samotným, tak s pracovníky i případnými opatrovníky, byl ze strany organizace doporučen nejvhodnější typ sociální služby, jež v maximální míře dokáže zajistit skutečně potřebnou pomoc a podporu daného uživatele.

„Projekt transformace byl rozdělen na čtyři etapy. V první etapě došlo k zakoupení domů pro poskytování sociální služby chráněné bydlení. Ve druhé a třetí etapě v první fázi dojde k rekonstrukci domů určených pro službu chráněné bydlení. Ve druhé fázi dojde k výstavbě nového domu pro službu domov se zvláštním režimem, a k výstavbě dalších dvou domů pro službu domov pro osoby se zdravotním postižením pro klienty zejména se střední mírou podpory. Následně dojde k přestěhování klientů z pobočky do prostor zámku v Nových Zámkách. Ve třetí fázi by měla probíhat rekonstrukce domů pro služby domov pro osoby se zdravotním postižením a rekonstrukce prostor pobočky, včetně prostorů určených pro technicko-hospodářské pracovníky. Ve čtvrté etapě dojde k výstavbě domů pro službu domov pro osoby se zdravotním postižením pro zbývající klienty, zejména s vysokou mírou podpory“. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2017, s. 31)

TR plán k 1. 3. 2017 byl konkrétně takový: v první etapě, po důsledné přípravě uživatelů dojde ke změně poskytování sociální služby u uživatelů, kterým bude nově poskytována sociální služba chráněné bydlení, a to v obci Červenka, Uničov a Drahanovice. Druhá a třetí fáze jsou propojené a dalo by se říci, že na sobě závislé. Nejprve by mělo dojít k přestěhování dalších uživatelů z pobočky v Litovli do zrekonstruovaných domů s poskytovanou sociální službou chráněné bydlení v Července a Litovli. Současně k přestěhování jednoho uživatele z pobočky v Litovli a dalších uživatelů z Nových Zámek do sociální služby domov se zvláštním režimem v Luké a Července. Během tohoto období také dojde k výstavbě dvou nových domů v Drahanovicích a Měrotíně, kam se následně přestěhují další uživatelé z pobočky i Nových Zámek. V rámci této etapy by mělo dojít také k rekonstrukci domu v Litovli pro další uživatele především z pobočky. Zbývající uživatelé z pobočky v Litovli se přestěhují přechodně do objektu v Nových Zámkách a dojde k rozsáhlé rekonstrukci pobočky, kde bude zároveň vybudováno i zázemí pro technicko-hospodářské pracovníky a administrativu. Po přestěhování uživatelů zpět do opravené budovy pobočky následuje čtvrtá etapa. V rámci té se plánuje výstavba nebo rekonstrukce domů pro zhruba čtyřicet

uživatelů potřebujících sociálních službu domov pro osoby se zdravotním postižením. Pro tyto domy není prozatím uvedena konkrétní lokalita, tudíž nejsou jasná přesná místa pobytu uživatelů. Zároveň se v rámci tohoto plánu předpokládá ukončení smlouvy o poskytování sociální služby u sedmi uživatelů. Ani v následujícím transformačním plánu, který byl aktualizován a Radou Olomouckého kraje opět schválen, nebyla zmíněna místa, kde by měla být poskytována sociální služba domov pro osoby se zdravotním postižením pro zbývajících čtyřicet dva uživatelů. V rámci této aktualizace došlo ke změně výstavby domu pro službu domov se zvláštním režimem, kdy jedno místo pro poskytování služby bude v rámci druhé etapy rekonstruováno, a to v obci Červenka, a druhé místo se přesunulo do čtvrté etapy z důvodu neznámého místa poskytování sociální služby.

Místa pro realizaci čtvrté etapy jsou uvedena v poslední verzi transformačního plánu z roku 2019 zveřejněného ze strany organizace Nové Zámky, p.o. Mělo by dojít v rámci této poslední fáze k výstavbě domů v Zábřehu na Moravě a Náměšti na Hané, a to pro službu domov pro osoby se zdravotním postižením a k výstavbě domu v obci Králová pro sociální službu domov se zvláštním režimem. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Je zřejmé, že jednou z cest vedoucích ke kladnému procesu transformace sociálních služeb je bezpochyby předávání informací nejen uživatelům, jejich případným opatrovníkům či pracovníkům, ale také veřejnosti o plánovaných výstavbách v obcích. S nedostatečnou osvětou široké veřejnosti může nastat až xenofobní vyjádření založené na pochybnostech, negativismu až rezistenci k neznámému. Tato podoba strachu, kdo budou moji sousedé po výstavbě nové nemovitosti pro poskytování sociální služby, může také pramenit z domněnek vytvořených u běžné populace z minulosti. Často se ještě dnes, v době, kdy informovanost oproti minulému režimu výrazně vzrostla, můžeme setkat se zápornými, hanebnými až vulgárními názory na zdravotně, zvláště pak mentálně, postižené jedince.

Z transformačního plánu vyplývá, že při výběru lokalit pro transformaci sociálních služeb organizace Nové Zámky, p.o., byl v co nejvíce možném rozsahu brán zřetel na vyjádření uživatelů. K naplnění prvního výše uvedeného cíle procesu transformace organizace Nové Zámky, p.o., tedy zjistit skutečnou míru

potřebné podpory stávajících uživatelů a najít pro ně odpovídající druh sociální služby, využila organizace dle Národního centra podpory transformace sociálních služeb Doporučeného postupu MPSV č. 1/2010, a to Posuzování míry nezbytné podpory uživatelů, jehož součástí je i samotný dotazník. Uživatelé mohli v rámci tohoto dotazování vyjádřit svoje přání kde a s kým by chtěli sdílet a zároveň je v dalším vývoji počítáno, že uživatelé budou participovat na materiálním vybavení nového prostředí pro jejich život. Jelikož není však možné vyjít vstříc všem a všemu, docházelo při hledání vhodných lokalit ke kompromisům mezi možnostmi projektového plánování a sdělenými přáními uživatelů.

Zhodnocení aktuální a skutečné situace každého uživatele byl odrazový můstek pro následující plánování samotného transformačního procesu a následných služeb. Ne každý uživatel v organizaci Nové Zámky, p.o. je však mentálně schopný se k těmto obtížným záležitostem vyjádřit. Vždyť mnohdy běžný člověk sám neví, kde by chtěl žít svůj život, zvláště při omezené představě o současném světě. V případě, že uživatel má představu o možnostech bydlení, pak byl dotazník vyplňován uživatelem za potřebné podpory pracovníka. V situaci, kdy uživatel není schopen vytvořit si představu o svém žití mimo institucionální péči, zpracoval dotazník pracovní tým vedený klíčovým pracovníkem uživatele. Při zpracování dotazníku bylo vycházeno z individuálního plánu a plánu potřebné péče uživatele a byly důkladně brány v potaz veškeré potřeby a požadavky uživatele. I přes pečlivost pracovníků při vyhodnocování dotazníků došlo v průběhu procesu transformace u některých uživatelů ke změnám. Důvodem byly například zásadní změny ve schopnostech a dovednostech uživatele, nebo ve zdravotním stavu či psychických projevech uživatele.

Informovanost veřejnosti, ale i uživatelů, opatrovníků či pracovníků byla a do ukončení procesu transformace bude realizována v rámci setkávání se všemi účastníky zapojenými do náročného a dlouhodobého procesu transformace, jež je plánován na období zhruba pěti až deseti let.

Dlouhodobými komunikačními prostředky k předávání informací nejen z jednání transformačního týmu, ale také aktuálních informací na vyšší úrovni, kupř. z porad a jednání vedení organizace se zřizovatelem apod. byly zvoleny pravidelné porady v úrovni celé organizace, spojení a získávání informací z Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, od zástupců

transformačního týmu z jednání s konzultanty pro projektovou dokumentaci, komunikace prostřednictvím vnitřní sítě organizace, ale také setkání u kulatého stolu s veřejnými opatrovníky, výbory uživatelů i rodičů a přátel organizace. Uživatelé zejména z pobočky v Litovli mohou získávat informace z interního časopisu vydávaného jednou za půlroku ze strany organizace. Široká veřejnost zas v rámci veřejných akcí jako jsou den otevřených dveří, nebo rockové či folkové odpoledne. Pracovníkům jsou informace předávány zejména v rámci pravidelných porad, ale také při vzdělávání, a to jak při akreditovaných či neakreditovaných školeních, tak i při stážích v organizacích, které již procesem transformace prošly. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Jak se dalo očekávat někteří zaměstnanci našli v procesu transformace cestu ke svobodnějšímu a humánnějšímu poskytování sociálních služeb, část druhá však pro zásadní změnu v poskytování sociálních služeb nenašla jistý entuziasmus a projevuje jisté zábrany až negativismus vůči novým postupům v poskytování sociálních služeb. Vedení organizace však usiluje o dostatečné předávání informací a osvěty v tomto směru tak, aby většina zaměstnanců našla cestu k novému, připravovanému směru. Vedení organizace Nové Zámky, p.o. si je vědomo, že je potřeba vést pracovníky k myšlence, že nový systém nevylučuje fungující systémy, ale vede k realizaci základních hodnot v sociálních službách. Cesta, která směřuje ke kvalitě a odbornosti poskytovaných služeb je založená zejména na skutečné péči, kterou individuálně každý uživatel potřebuje. Směr, který minimalizuje závislost uživatelů na službě a vede k podporujícímu přístupu v poskytované pomoci a podpoře uživatelů. Vyhodnocení skutečných potřeb uživatele vychází z míry jeho psychomotorického vývoje, osobnosti a celkové diagnostiky uživatele. To vše vede k nastavení cílů individuálního plánu a plánu péče. (Koncepte podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007)

Transformační tým organizace Nové Zámky, p.o. si stanovil pět cílových skupin, kterých se transformace organizace nejvíce dotýká, a kterým je podstatné předávat dostatek informací, podpory a motivace k úspěšnému zvládnutí celého procesu. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Zřizovateli jakožto vedení organizace a finanční podpoře celého procesu jsou předávány informace o veškerém dění o transformaci u kulatých stolů, ze záznamů nebo přímo při účasti na setkání transformačního týmu, jak na úrovni

organizace, tak regionálního transformačního týmu. Další podstatnou součástí procesu transformace je veřejnost, která potřebuje mít ze strany organizace Nové Zámky, p.o. informace o negativních stránkách institucionální péče, pozitivních dopadech transformace a také o samotných uživateli se zdravotním postižením žijících právě v současném ústavním systému. Je podstatné předcházet nebo již usměrňovat domněnky veřejnosti o lidech s mentálním postižením a podporovat v nich důvěru v zachování jejich soukromí a klidu v okolí jejich obydlí či celé obce. Tyto informace jsou veřejnosti ze strany organizace předávány prostřednictvím kulatých stolů, ale také v rámci obecních besed, kulturních akcí či dnů otevřených dveří organizace. Dále z webových stránek organizace, letáků i článků v novinách. Opatrovníci, kteří jsou právními zástupci uživatelů omezených ve svéprávnosti, získávají informace o plánovaných změnách v poskytování sociálních služeb, nebo o průběhu transformace či o změnách v opatrovnictví po transformaci organizace Nové Zámky, p.o. písemným sdělením, při osobních i telefonických rozhovorech, ale také z webových stránek organizace, nebo při návštěvních dnech v organizaci. Samotným uživatelům sociálních služeb jsou předávány pouze takové informace, které jsou časově blízké, a sdělení jsou přizpůsobena mentální a psychické úrovni každého jedince. Uživatelům jsou objasňovány důvody celého procesu, plánované změny a také možnosti způsobu života v běžné společnosti prostřednictvím rozhovorů, nácviků běžných činností, návštěv v nových domech a také při kontaktu s uživateli žijícími v již transformovaných zařízeních. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Poslední vybranou skupinou jsou pracovníci poskytující pomoc a podporu uživatelům v organizaci Nové Zámky p.o. Těm jsou dávány na vědomí zejména plánované změny v poskytovaných službách, informace o místech, kde bude organizace po transformaci poskytovat sociální služby, o změnách v celkovém systému organizace a postupech jejich práce. Dále o novinkách, kterými se bude samotná péče inspirovat a také o možnostech vzdělávání, které lze považovat za podpůrné pro nově poskytované sociální služby.

Na pracovnících stojí nelehký úkol, a to připravit každého uživatele, individuálně s ohledem na jeho aktuální zdravotní a psychický stav, na přechod do nově poskytovaných služeb.

Pracovníci mohou nejvíce informací získat již zmiňovaným vzděláváním ať už formou akreditovaného semináře spojeného s tématem transformace, nebo na stáži v zařízení, které deinstitucionalizací sociálních služeb prošlo. Další možností pro předání informací o transformaci pracovníkům v sociálních službách je forma vzdělávání organizace. Tato může být realizována nejrůznějšími způsoby dle kreativity a dalších, zejména časových a personálních možností organizace. Toto vzdělávání je většinou v organizaci Nové Zámky, p.o. vedeno ze strany sociálního pracovníka, který předává pracovníkům sociálních služeb informace získané ze zdrojů, ke kterým se právě pracovníci z „provozu“ organizace příliš nedostanou. Mohou to být různé odborné konference, videa o transformaci, příklady dobré praxe z různých setkání sociálních pracovníků napříč nejen zařízeními v kraji, ale i celou republikou.

Jedná se nejen o motivaci a posouvání pracovníků jak v samotném poskytování péče, tak v přístupu k uživatelům jako k individualitám. V naší republice je totiž obvyklou tendencí v rámci institucionální péče neúčelné a nadbytečné omezování práv uživatelů, jimž jsou poskytovány sociální služby. Před změnou po roce 1989 a zvláště pak před zavedením zákona č. 108/2006 Sb., a zákona č. 89/2012 Sb., nového občanského zákoníku do praxe, docházelo k hromadnému zbavování svéprávnosti a ustanovení opatrovníkem samotnou instituci, jejichž služeb osoba využívala. Postupně dochází ke změnám vedoucím k většímu uplatňování práv osob se zdravotním postižením. V současné době se jedná o poměrně dlouhý proces zkoumání, kdy samotné omezení ve svéprávnosti se určuje na konkrétní právní úkoly a je časově omezen na dobu maximálně tří let. (Konceptce podpory transformace pobytových sociálních služeb, 2007; Nový občanský zákoník, 2014)

Vedení organizace vůči pracovníkům nese na svých bedrech nelehký úkol, a to předat jim základní ideu samotného procesu transformace a průběžně být pracovníkům k dispozici při objasňování otázek, které jim budou postupně přicházet na mysl. Nejistota a nedostatek informací negativně ovlivňuje i namotivované pracovníky ke změnám nejen v provozních postupech, ale i v myšlenkovém pojetí celého procesu. V rámci různých porad a setkání byli pracovníci nejen ze strany ředitele organizace, ale i ze strany jejich přímých nadřízených vedeni ke smýšlení o procesu transformace, postaveném na

poskytování sociálních služeb jako úměrné a skutečně vyžadující pomoci a podpoře uživatelům sociálních služeb organizace Nové Zámky, p.o. tak, aby tito lidé mohli žít saturovaný život v obvyklém prostředí jako další osoby v jejich věku.

Podstatnou informací pro pracovníky bylo to, že organizace Nové Zámky, p.o. bude nadále, i když v podobě komunitních služeb, poskytovat celoroční pobytové sociální služby, tedy ubytování, stravu, zdravotní péči i potřebnou pomoc či podporu při uplatňování práv uživatelů.

Pracovníků sociální aktivizace se změny připravující se v nově poskytovaných službách taktéž zásadně dotkly. S ohledem na prostorové možnosti běžných domácností nebude možné poskytovat aktivizační činnost přímo zaměřenou na pracovní terapii jako tomu bylo ve velkých prostorách zámku. Jelikož všichni aktivizační pracovníci jsou zároveň pracovníci v sociálních službách, bylo na jejich úvaze, zda chtějí ve spolupráci nadále pokračovat a podílet se na podpoře uživatelů v celodenním procesu a volnočasovou činnost s uživateli vykonávat v rámci komunitního typu služeb, i když třeba v omezené míře, nebo hledat jinou cestu svého pracovního uplatnění. Nicméně i po procesu transformace se počítá s poskytováním obvyklých všedních aktivit, na které jsou uživatelé navyklí a svým způsobem tyto činnosti vyžadují, neboť jim přináší kladné pocity a stabilnější emoční rozpoložení. Jak je však zřejmé z transformačního plánu, transformační tým považoval za podstatné ponechání individuální terapie s využitím metody snoezelen. Toto multisenzorické prostředí přinášející uživatelům pocit bezpečí, svobody výběru a zároveň rozvoj smyslového vnímání bude mít své místo v prostorách zrekonstruované pobočky v Litovli, kde bude uživatelům poskytována i rehabilitační péče.

6.2 Stav organizace k 1. 1. 2021

Proces transformace pobytových služeb v organizaci Nové Zámky, p.o. je zacílen na poskytování péče lidem s postižením na úrovni obdobného života jejich vrstevníků, kteří žijí smysluplný život v běžných podmínkách, nikoliv ve velkokapacitních obydlích. To vše za podmínek přizpůsobených specifickým

potřebám jedinců s postižením. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Organizace se v současné době snaží vytvářet pro své uživatele etické podmínky pro důstojný život dospělého člověka, jenž z důvodu svého zdravotního postižení vyžaduje pomoc či podporu, kterou není možné zajistit blízkou osobou, ani ambulantními či jinými než pobytovými sociálními službami.

Nové Zámky, p.o. poskytuje tyto tři pobytové sociální služby: Chráněné bydlení, Domov pro osoby se zdravotním postižením a Domov se zvláštním režimem. Některé služby již prošly procesem transformace a díky tomu se již někteří uživatelé mohli přestěhovat do nově postavených nebo zrekonstruovaných domů v běžné zástavbě obce a začít žít smysluplnější život.

Jak již bylo uvedeno výše, nově vzniklá služba chráněné bydlení byla první etapou procesu transformace tohoto velkokapacitního institucionálního zařízení. Tato služba začala být organizací Nové Zámky, p.o. poskytována v průběhu roku 2017, a to nejprve ve třech zrekonstruovaných domech v obci Červenka, Uničov a Drahanovice. Později začala být služba poskytována ještě v Litovli na dvou místech. Celková kapacita této služby je třicet tři míst pro dospělé obou pohlaví s mentálním postižením, kteří potřebují vést k nezávislosti a rozvíjet svoji obratnost a zručnost vedoucí k uchopení odpovědnosti za péči nejen o sebe samé, ale také o své bydlení i život celkově, a tak mít možnost být součástí obvyklé společnosti.

Služba chráněné bydlení je postavená na zásadě individuálním a demokratickým přístupem, kdy pracovník v sociální službě je spíše podporovatelem a partnerem pro celkový rozvoj každého uživatele zvlášť dle jeho skutečných potřeb. Zdravotní péče je v případě této poskytované sociální služby zajištěna u lékařů v daném městě, ke kterým uživatelé dochází do ordinace buď samostatně, nebo za podpory pracovníků. Tím, že tato služba je poskytována v běžných domácnostech jsou uživatelé zapojováni do obvyklých domácích prací, ale také mají větší možnosti najít uplatnění na trhu práce či navázat přirozené sociální kontakty.

S uživateli, jimž byla v rámci dotazníku vyhodnocena nízká míra podpory a kteří projeví zájem přestěhovat se do chráněného bydlení, bylo pracováno již delší čas před samotnou změnou sociální služby. Byl kladen důraz na nácvik

dovedností z běžných domácích činností. Uživatelé byli vedeni k pečování nejen o domácnost a vnitřní prostory svého bydlení, ale také o zahradu.

Obdobná příprava probíhala u uživatelů s vyhodnocením dotazníků se střední mírou podpory, kteří jsou schopní alespoň částečné sebeobsluhy a i v dalších hodnocených oblastech potřebují podporu pracovníka jen při některých úkonech. I tito uživatelé v rámci svých možností byli zapojeni do procesu nacvičování a trénování dovedností, které si byli schopni osvojit, anebo již tyto schopnosti znali a bylo pracováno na jejich upevnování.

I přesto, že u některých uživatelů byla vyhodnocena vysoká míra podpory, kterou jim organizace Nové Zámky, p.o. poskytuje tak, aby mohli žít důstojný život, nebylo ani u těchto uživatelů zapomínáno na možný nácvik dovedností v rámci individuálních schopností každého z nich.

Kdybychom nahlédli na přípravu uživatelů obecně, průběh byl zhruba takový: po vyplnění dotazníků byla zjištěna míra podpory, kterou uživatel potřebuje. Jelikož však proces transformace nelze považovat za krátkodobý, u některých uživatelů muselo dojít k přehodnocení tohoto dotazníku, a to zejména z důvodu zásadní změny ve zdravotním či psychickém stavu uživatele. Informace předávané uživatelům o procesu transformace byly uzpůsobeny jejich mentálním možnostem, stejně jako samotná motivace zvláště těch uživatelů, kteří s opuštěním budovy zámku zásadně nesouhlasili. V organizaci Nové Zámky, p.o. totiž žijí v současné době i uživatelé, kterým je sociální služba v prostorách zámku poskytována již od jejich útlého věku a představu stěhování nejsou schopni připustit. S ohledem na reakce uživatelů k procesu transformace byly do individuálních plánů po dohodě s uživateli samotnými, nebo v rámci pracovních týmů, o kterých je zmíněno v předchozí kapitole, zahrnuty činnosti související se změnami v poskytovaných službách po transformaci organizace Nové Zámky, p.o. Jedná se především o osvojování a upevnování činností potřebných k obstarání domácnosti a péče o sebe samotné.

Většina uživatelů uvítala návštěvu transformovaného zařízení, kde uživatelé již žijí životem přibližující se životu jejich vrstevníků. V domácnosti přibližující se skutečnému domovu. V rámci této aktivity začala pomalu vyvstávat otázka složení jednotlivých domácností. Tak jako v každé větší skupině je možno vypožorovat různé předem neurčené, ale přirozeně vytvořené sociální role. Stejně tak se děje

v organizaci Nové Zámky, p.o., a proto bylo podstatné komunikovat s uživateli i o tomto tématu. Někteří uživatelé si byli schopni samostatně říci, s kým by chtěli nadále sdílet společnou domácnost. U některých bylo nutné zvážit jejich specifika chování a v případě neschopnosti vyjádřit svůj názor v této oblasti, po důkladném zvážení, zapojit do domácnosti, jež by jim mohla přinášet klid a pohodový život.

Jakmile začalo docházet k rekonstrukcím nemovitostí, měli uživatelé před přestěhováním možnost svoje nové bydlení navštívit, případně si také vybrat svůj pokoj, pokud to jen trošku bylo možné. Bylo potřeba vytvořit plán, jak zajistit přesun uživatelů do nových domácností a také plán pro vybavení materiálního zabezpečení nových nemovitostí. Zároveň bylo nutné zajistit využitelnost současného materiálního zabezpečení.

Zamyslíme-li se nad složitostí celého tohoto procesu a specifickými vlastnostmi a projevy většiny osob s mentálním postižením, je zřejmé že uživatelé připravující se a následně přecházející do transformovaných sociálních služeb budou vyžadovat intenzivnější podporu ze strany personálu.

Veškerá tato činnost spadala do pracovní náplně všech pracovníků v sociálních službách, ale také sociálních pracovníků, tedy i vedoucích jednotlivých sociálních služeb. Jelikož se v krátké době od pracovníků očekávaly poměrně zásadní změny jak ve zpracovávání písemné dokumentace, tak i v přístupu k uživatelům, byla nutná a velice podstatná podpora samotných pracovníků v sociálních službách. Té se jim dostalo zejména ze strany již zmíněných vedoucích sociálních služeb, ale také ze strany sociálních pracovníků či při vzdělávání.

Přípravě pracovníků byla v rámci organizace věnována maximální možná míra pozornosti. Bylo využito projektu Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, v rámci kterého se mohla uskutečnit nejen akreditovaná vzdělávání zaměřená na efektivní trénink domácích prací nebo motivaci k aktivizaci uživatelů v transformovaných sociálních službách, ale také skupinové či individuální supervize nebo konzultace, jak zpracovat dotazníky zjišťující potřebnou míru podpory uživatelů. Následně také samotná úprava skutečně potřebné podpory, neboť většina zaměstnanců byla zvyklá poskytovat péči uživatelům spíše plošně. Dalšími konzultovanými tématy byla kupříkladu rizika v sociálních službách po transformaci nebo témata ze zákona č. 89/2012, Sb., nového občanského

zákoníku související s poskytováním sociálních služeb, či třeba nutné změny v individuálním plánování.

Základní východisko celého procesu transformace organizace Nové Zámky, p.o. vychází z obecných principů normality. Jde zejména o nastavení běžného režimu dne a týdne, umění oddělit víkend od běžného pracovního týdne, oddělit pracovní a volnočasovou část dne, vnímat střídání ročního období, umět se rozhodnout i vhodně prosadit svá práva, ale také svá běžná přání. Být člověkem, který je chápán a respektován i přes své postižení a běžný život je mu dostupný tak jako jeho vrstevníkům. (Transformační plán organizace Nové Zámky, p.o., 2019)

Jedná se nejen o zásadní změnu v poskytování sociálních služeb v organizaci Nové Zámky p.o., jako například bydlení uživatelů v menším počtu, více soukromí a prostoru na intimitu či celkovému procesu osamostatňování, ale jde ze strany personálu o zásadní změnu v přístupu k lidem s postižením.

6.3 Úhel pohledu pedagoga na vzdělanost sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách v soudobé společnosti

Zákon č. 106/2008 Sb., upravuje nároky na povolání jak sociálního pracovníka, tak pracovníka v sociálních službách, což by mělo být zárukou zajištění značné hodnoty poskytované péče v rámci sociálních služeb. Jelikož je na tyto pracovní pozice nahlíženo spíše méněcenně, jejich ukotvení v právní normě jim dává jistou významnost. (Tomeš, 2009)

Sociální pracovník je v organizaci Nové Zámky, p.o. jistým mostem mezi pracovníky v sociálních službách a vedením organizace. Kromě prováděné odborné činnosti specifikované v § 109 zákona o sociálních službách je sociální pracovník člověk, který je rádcem, podporou pracovníků při zvládnutí fyzicky a mnohdy i psychicky náročných okolností. Je pomocníkem při hledání náhledu na danou situaci z různých úhlů pohledu, je usměřovatelem emocí i manažerem pracovních povinností, s ohledem na požadované vzdělání by měl být demokratickým koordinátorem celého procesu jež je mu svěřen.

Pracovník v sociálních službách kromě přímé obslužné péče může také vykonávat základní výchovnou nepedagogickou činnost zakládající se zejména ve zdokonalování a posílení návyků v oblasti hygieny, práce, manuální dovednosti, aktivního trávení volného času, ale také v rozvíjení schopností z oblasti společenských zvyků a osobnosti člověka kompletně. (§ 116 zákona č. 108/2006 Sb.)

Matoušek (2003) pro výkon pomáhající profese, mezi které můžeme pracovníky v sociálních službách bezpochyby zahrnout, považuje za potřebné tělesnou a psychickou odolnost, inteligenci, která je jedním z předpokladů k dalšímu vzdělávání a získávání nových zkušeností, slušný vzhled, způsob chování a odbornost pracovníka, dále také poctivost, zodpovědnost za své jednání, ale také schopnost udělat rozhodnutí. V neposlední řadě spolehlivost a slušnost avšak asertivní komunikační dovednosti jsou nepostradatelnými předpoklady pro pracovníka pomáhající profese. (Matoušek, 2003)

Velmi podstatné okolnosti vytváří pro poskytování sociálních služeb celkové nastavení společnosti a systémů v ní.

Současná společnost je často označována jako postmoderní. Tento pojem je poměrně obtížné definovat. Můžeme na něj nahlédnout, jako na etapu časově navazující na moderní období, ale také jako na posun v náhledu na estetickou stránku věci, pohled na krásu a její účinek na člověka samotného. Další myšlenkové změny v soudobé společnosti je možné vnímat v náhledu na teorii společnosti samotné a poznávání světa a člověka v něm. (Petrušek, 2006; Šubrt, 2001)

V době postmodernismu není nic evidentní a patrné a o všem je možné pochybovat. Toto období je spojeno s demokracií, v níž je kladně uznávána rozmanitost. Postmodernismus tedy může být spojením rozporných pohledů na jednu věc. (Poláková, 1995)

S ohledem na možnosti získání informací vystupujeme z jednotného a „pravdivého“ pohledu na svět do tzv. informační společnosti. Toto pojetí je těsně spojeno s věděním a postindustriálním směrem. (Šubrt, 2001)

Názory sociologa Daniela Bella (in Šubrt, 2001), propagátora tohoto směru, jsou zaměřeny na budoucí pojetí společnosti, která má být orientována především

na rozmach vědeckých a teoretických znalostí. Univerzitní vzdělanost i nové právní normy, jež budou podstatou pro tvorbu ekonomiky i sociálního a politického ukotvení společnosti. Tento Bellův přístup ke společnosti je pokládán za zaštiťující uchopení přítomnosti. (Šubrt, 2001)

Častým označením pro tuto společnost je tzv. společnost vědění, jež přikládá významnou hodnotu vědomostem a vzdělání, nicméně neztrácí z paměti ani významnost prožitku, názorů a představ. Základní stavební jednotkou této společnosti je tedy vědění. (Veselý in Šubrt, 2008)

Nebylo by však správné se domnívat, že pro předešlé společnosti bylo vědění nepodstatné. Jakékoliv uskupení lidí je podloženo jistým typem vědění. Podstatným však zůstává to, jak je toto vědění tvoření, šířeno a používáno. Proto je s pojmem vědění úzce spjata celoživotní vzdělávání, jež je podstatou získávání vědomostí. (Petrušek, 2006)

Podstatnou oblastí vědění je to, které se dotýká ekonomiky. Jde o úsilí napomáhat takovým vědomostem, jež jsou žádoucí pro obchod a vedou k finančnímu zisku. Ruku v ruce s tímto by mělo jít vzdělávání zejména na středoškolské a vysokoškolské úrovni, které by mělo být odezvou na požadavky trhu. V případě dobře fungující země dochází k dostatečné finanční podpoře vzdělávání ze strany státu a tím může být zajištěna poptávka pracovního trhu. Trendem dnešní doby se stalo vysokoškolské vzdělání, problémem však je nedostatek pracovních míst pro takto vzdělanou populaci. Proto již dnes není možné říct, že vysokoškolské vzdělání je zajištěním následné pracovní pozice. S tímto se však dostáváme do stavu, kdy váha vysokoškolského vzdělání klesá. Je mnoho nových nejen státních, ale i soukromých škol, které nabízejí možnost získání vysokoškolského titulu, avšak znalosti a váženost takto vzdělaných lidí poměrně klesá. (Liessmann, 2008; Keller a Tvrdý, 2008)

Proto se tento vzdělávací a na něj navazující pracovní systém dostávají do jisté kolize. Dlouhodobě fungující podniky, ať už technického nebo jiného zaměření, se dostávají do situací, kdy požadavky pro obsazení pracovních pozic jsou mj. vysokoškolské vzdělání, nicméně to není zárukou kvalitní pracovní síly. Proto většina středních i vysokých škol reaguje na tyto požadavky trhu a tím zvyšuje možnost uplatnění absolventů. Podstatnou složku v tomto systému tvoří další vzdělávání, které umožňuje lidem bez vysokoškolského diplomu rozvíjet své

dovednosti, znalosti a vědomosti a tím případně rozšířit možnosti svého uplatnění na trhu práce, který se přizpůsobuje rozvoji celé společnosti.

Dochází ke vzniku nových životních stylů, kdy na místo shromažďování věcí a majetku se dostávají do popředí finance investované do zážitků a rozvoje osobnosti člověka.

Na společnost začínají mít velký vliv média a virtuální realita, které jsou právě jedním ze zdrojů informačního kanálu. Postupně začínají určovat hodnotový žebříček, jež značně ovlivňuje zaběhlé etické normy. Ty se kvůli trendům společnosti začínají značně měnit. Další zásadní změnou je vznik multikulturní společnosti a zájem o propojení světa v jednu velkou společnost, což zapříčinilo vznik nového stylu uvažování a tvorbu nových hmotných i nehmotných kvalit. (Petrusek, 2006)

Mladší generace lidí často zapomíná na minulost naší společnosti a nedoufá v příjemnější budoucnost. Žije přítomností a bez potřeby jistot nevěří, že vědomí lidí bude směřovat ke klidu, jež povede k ustání nesnází na celosvětové, ale i individuální úrovni.

Příroda nám lidem prostřednictvím sebe a svých přírodních pohrom ukazuje, jak jsme jemní, citliví a ovládnutelní. A i přesto lidstvo uvažuje konzumně a namáhavě se žene za životem naplněným hojností, uskutečněných prožitků a nekončící dychtivosti po něčem dalším a zdánlivě výhodnějším. Tím, že lidé mají více informací a mají možnost žít i ve světě mimo realitu, dostávají se čím dál více od sebe samých, ale také od svých přátel, rodin a žijí v omezeném světě nehmotného pozlátka a častých pocitů srovnávání. Tato technicky, ekonomicky i sociálně vyspělá doba nám kromě svých kladů také přinesla obrovské množství zkušeností z oblasti uchopení osobnosti člověka, které nemusí být zcela vždy považovány za kladné. Tím, že jsou nám, ať virtuálně, nebo i reálně sociálně patologické jevy jako násilí, alkohol, drogy, šikana či neetický přístup k sexualitě aj. mnohem blíže, postihuje veškeré sféry člověka. Tedy nejen širokou veřejnost, ale také osobní a blízké vztahy.

Člověk je zaměřený spíše sám na sebe, odmítá se adaptovat, a tedy není schopen mnohdy dojít k dohodě s druhou stranou. Požadavky na partnera jsou ze strany člověka mnohdy stěží naplnitelné. Lidé nevěnují tolik pozornosti nesnázím a překážkám ve společnosti, vzniká vůči jim jistá apatičnost a nevšímavost. Lidé

se snaží žít především sami za sebe. Snaží se žít v souladu se zdravým životním stylem, vypadat perfektně a mít prestižní a dobře ohodnocenou práci. Obor sociální práce je v naší společnosti považován spíše za méně prestižní pracovní odvětví. A to i přesto, že sféra sociální práce se neustále rozvíjí a je jako spousta další oborů přizpůsobována celospolečenským změnám. Na povrch vyplouvají ty sociální situace, kterým v bývalém režimu nebylo věnováno tolik pozornosti.

Pomocná činnost není kladně hodnocená, neboť převládá nadměra jistého nezájmu lidí o ostatní, zvláště tu část populace, jež nesplňuje uznávané ekonomické a sociální podmínky.

Dopad na sociální práci má vliv různých druhů médií, jež tento obor představují často předpojatě, vzdáleně od reality, dále také nedostatek financí a přetíženost pracovníků, což tomuto oboru jeho prestiž nezvyší.

Postavení a rovnováha společnosti jsou určeny jak úspěšným hospodařením státu, tak i sounáležitostí člověka a společnosti, čímž se dotýkáme sociálních poměrů. Podstatnou záležitostí v tomto směru jsou finanční zdroje, jež jsou ze strany státu uvolňovány pro řešení obtíží v sociální oblasti. Jedním z kroků je právě postupná deinstitucionalizace pobytových sociálních služeb v České republice, která v tomto procesu přikládá mj. velký význam na přístup personálu, jež poskytuje péči v těchto transformovaných zařízeních. Na pečující personál jsou kladeny čím dál větší požadavky, což vyžaduje jisté vzdělání a následné další vzdělávání v rámci pracovní pozice.

A i přesto, že finanční hodnocení zaměstnanců v sociální sféře sice vzrůstá, což posouvá tuto profesi na uznávanější příčky, oblast profese sociální práce je mimo to určována platnými zákonnými normami na vnitrostátní i mezinárodní úrovni mající dopad na percepce tohoto povolání, které je v současné době nadále neuznávané jako potřebné, žádoucí až nenahraditelné. (Kopřivová, 2010)

Okruh, ve kterém může absolvent oboru sociální práce najít uplatnění je velice široký. Nelehkým úkolem vzdělávacích institucí, ať už se jedná o vysoké školy, či vyšší odborné školy nebo další organizace poskytující vzdělání, je připravit studenty na tuto rozsáhlou oblast uplatnění.

Kromě sociálních služeb může sociální pracovník najít uplatnění také ve zdravotnických či školských zařízeních. Je potřeba zdůraznit, že oproti minulému

režimu je velkou změnou trend v poskytování sociální práce, takže sociální pracovník není pouze aktivní řešitel mnohdy bezvýchodné situace druhého člověka. Jedním ze zásadních přístupů sociálního pracovníka, který by si měl každý absolvent uvědomit je, že se od něj neočekává přímé řešení situace druhého člověka, ale podpora, zjišťování možností a definování možných cest k vyřešení obtížné sociální situace člověkem samotným. U osob, které jsou ve složité sociální situaci, ale nejsou dostatečně motivováni k jejímu vyřešení, nebo alespoň zmírnění, je velkým úkolem sociálního pracovníka hledat možnosti a poskytnou maximální možnou podporu člověku k posunutí a zmírnění sociálního problému.

Aby mohl pracovník svoji činnost v sociální sféře vykonávat na kvalitní úrovni, je nezbytné nejen dobré vzdělání, ale také získávání dalších vědomostí, zkušeností a rozvíjení celkové osobnosti člověka.

Možnosti uplatnění pracovníků v sociálních službách jsou více omezené, stanovené v platné legislativě. Pravděpodobně proto, že absolventem kurzu pracovník v sociálních službách může být každý, kdo vyhoví požadavkům ukončení tohoto vzdělávání. To vše bez ohledu na předchozí vzdělání či pracovní uplatnění.

Je tedy očividné, že pro vykonávání povolání sociálního pracovníka či pracovníka v sociálních službách, není nutné jen zákonem požadované vzdělání, ale zejména prvky osobnosti člověka charakteristické pro pomáhající profesi. Vztah těchto pracovníků k plnění pracovních povinností, jejich jednání, individuální životní cesta každého pracovníka i znalosti jsou to, co určuje úhel pohledu společnosti na samotnou oblast sociální práce.

Jelikož zaměstnanci v sociálních službách denně vykonávají potřebnou péči a setkávají se s různými neshodami, trápením či rizikovými záležitostmi uživatelů je toto povolání považováno za psychicky i fyzicky náročné. Není tedy pochyb, že na zaměstnance v sociálních službách jsou kladeny skutečně vysoké pracovní nároky. Ideální přístup pracovníka je ten, který je ucelený, zaměřený na spojitost v celém životním cyklu uživatele. Tento přístup je však svým způsobem nenaučitelný. Buď jej pracovník vnímá a chce aplikovat do praxe, či nikoliv. (Ševčíková a Navrátil, 2010)

Je zřejmé, že pro pracovníka v sociální oblasti nejsou dostačující pouze naučené vědomosti a postupy získané v rámci studia, ale neméně podstatným nástrojem ke kvalitnímu poskytování sociální práce je osobnost každého pracovníka, a to zejména jeho emoční stabilita a způsob dorozumívání. Tyto dovednosti jsou však taktéž formovatelné a dá se s nimi v rámci jistého „cvičení“ pracovat. Nicméně se jedná o vlastnost člověka, jež je poměrně ustáleným projevem osobnosti, nicméně je možné ji regulovat prostředím, prožitky i vedením.

K nezbytným schopnostem u pracovníků v sociální sféře patří zajisté snaha, kooperace, motivace k výkonu, tvořivost, vcítění se, komunikace, pružnost, schopnost sebereflexe, sebekontrola, zodpovědný přístup k zadaným úkolům, ale také nenásilné projevoování, respektování práv jak uživatelů, tak i svých, profesionální přístup k uživatelům i schopnost rozdělit pracovní povinnosti a soukromý život. (Mühleisen a Oberhuber, 2008)

I sociálně vyzrálá, inteligentní, etická, trpělivá, kreativní a improvizující by měla být osobnost pracovníka v sociální oblasti. Neméně podstatné jsou také smysl pro humor, ochota, srdečnost, shovívavost, stanovení si vhodné hranice, případně usměrňující postoj, ale také přívětivost, laskavost i pozitivní a aktivní přístup k dalšímu vzdělávání. (Žilová, 2005)

Banks (2001) však poukazuje na fakt, že mezi pracovníky v sociální sféře můžeme natrefit na několik přístupů k vykonávání této profese. I přesto že se tyto přístupy v mnohém vzájemně prolínají, rozděluje tyto postoje na radikální, angažované, byrokratické a profesionální. Radikální pracovník v sociální sféře funguje na principu spravedlnosti a rovného přístupu k individualitě i celé společnosti, angažovaný pracovník má vůči uživateli úctu, dokáže se vcítit do jeho situace a tím jej vést k produktivitě. Pevně řídit, ovládat a provádět pouze zadanou činnost se simulováním zájmu o individualitu je typické pro byrokratický postoj, za to pro pracovníka „profesionála“ je charakteristické přijímat uživatele takového jaký je, budovat osobitý vztah založený na důvěře a podporovat uživatele v uplatňování jeho práv i povinností. (Banks, 2001)

Výhrou pro sociální práci by tedy bylo mít co nejvíce pracovníků s profesionálním přístupem, což by zároveň mohlo i pozvednout uznání tohoto oboru.

Když v rámci projektu bylo zjišťováno, co činní směr sociální práce méně váženým, respektive co by mohlo posunout prestiž tohoto povolání, nejčastějšími odpověďmi bylo finanční podhodnocení, nepříliš šťastné legislativní ukotvení, převaha žen v této oblasti, stranění se široké společnosti a tím vznikající informační mezery, ale také celkový přístup společnosti k oblasti sociální práce.

Možným řešením těchto připomínek by mohla být reforma jak ve školství, kde dochází k přípravě následných pracovníků v sociální sféře, tak v samotné sociální práci, jež by se zaměřila na větší soulad sociální práce se současnou společností.

Avšak je otázkou, zda by vzdělávání budoucích pracovníků na špičkové úrovni zajistilo profesionalitu v sociální práci, když bude nadále docházet k tomu, že se v sociální práci objevují takoví pracovníci, jež vykonávají tuto profesi jen proto, aby našli uplatnění na trhu práce.

Závěr

Cílem této práce bylo shrnout podstatné informace o zařízení, které má v Olomouckém kraji dlouholetou tradici. Vytvořit soubor etnografický poznatků vypovídajících o „životě na zámku“ od jeho počátku až po současnost.

Jak je zřejmé ze zpracovaného textu, je nutné zajistit opravdu velké množství faktorů pro fungování pobytové sociální služby. Chce-li však vedení organizace, aby poskytované sociální služby byly na kvalitní úrovni, vyžaduje to několik dalších záležitostí navíc. Mezi ty zásadní bychom mohli zařadit prostředí, ve kterém jsou služby poskytovány. O kráse bývalého loveckého zámku Lichtenštejnů zasazeného do malebných lesů Litovelského Pomoraví není pochyb, nicméně je na zvážení, zda je vhodným místem pro poskytování sociálních služeb v současné společnosti. Na péči je nutné nahlížet v souvislosti s aktuálním společenským, politickým i ekonomickým uspořádáním. Proto, co bylo vhodné a vyhovující před 50 lety, nemusí být současnou společností bráno jako dostačující, nebo dokonce kvalitní. Ne jinak je tomu právě v oblasti sociální sféry, která si prošla tak jako téměř veškeré společenské oblasti obměnami a vývojem. Není tedy možné odtrhnout sociální práci o historie společnosti.

Za další podstatný faktor ovlivňující poskytování sociální služby je možné považovat platnou právní normu, dle které jsou sociální služby poskytovány a také cílovou skupinu, které je sociální služba poskytována.

V závěru je nutné zmínit nepostradatelný činitel v zajištění celého procesu a tím jsou pracovníci zajišťující pomoc a podporu uživatelům sociální služby.

Spojením těchto prvků vzniká systém, který je v naší společnosti nezbytný, a to zajištění pomoci těm lidem, kteří nejsou schopní bez podpory druhých žít svůj život.

Organizace Nové Zámky – poskytovatel sociálních služeb, příspěvková organizace je jedním ze zařízení, které již prošlo ruku v ruce se společenskými, politickými i ekonomickými změnami několika etapami svého fungování. Jelikož ale vývoj je nezastavitelný, v současné době si tato organizace opět prochází další, dalo by se říci nejzásadnější změnou ve svém vývoji.

V současné společnosti je skutečně žádoucí, aby i mentálně postižení lidé žili svůj život co nejvíce podobný životu běžného člověka. Zdá se, že kroky, které organizace uskutečňuje v rámci transformace poskytovaných služeb vedou nejen ke kvalitnějšímu poskytování těchto služeb, ale zejména k hodnotnějšímu životu uživatelů.

Posun služeb od institucionálního vedení ke komunitnímu bude mít také zásadní dopad na poskytovanou péči ze strany pracovníků. Celý koncept je nový a nelze očekávat, že všichni pracovníci přijmou změny okamžitě. V textu práce zaznívá, že k lidem s mentálním postižením je nutné přistupovat individuálně. domnívám se, že nejen k lidem s mentálním postižením, ale ke všem lidem. Tedy i pracovník je jedinečný člověk, který potřebuje pomoc a podporu při výkonu svého povolání. Nejde jen o počáteční vzdělání, ale také o to následné další vzdělávání, které pro pracovníka může být motivací k pozitivnímu přístupu ke své práci. Podstatnou záležitostí je přístup pracovníka k sobě samému a také ke svojí pracovní pozici v tomto nelehkém, a stále neprestížním, systému sociálních služeb.

Splynutí se svojí profesí a její vykonávání nejen jako zdroj obživy může být odrazovým můstkem pro pozvednutí prestiže sociální práce. Čímž zároveň může dojít ke zkvalitnění poskytovaných sociálních služeb. Být pracovníkem v sociální sféře vyžaduje uvědomění si podstaty skutečné pomoci. Práce v této oblasti je nejen zaměstnáním, ale především posláním.

Seznam použité literatury a dalších zdrojů:

- ADAIR, John Eric. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004, 178 s. ISBN 80-86851-00-1.
- AMERLING, Karel Slavoj. *Ernestinum Ústav idiotů Jednoty paní sv. Anny v Praze 1883*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 1998, 131 s.
- BANKS, Sarah. *Ethic and values in social work*. 2nd ed Houndmills, New York: Palgrave, 2001, xv, ISBN 0333947983.
- BARTOŇOVÁ, Miroslava a Marie VÍTKOVÁ. *Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007, 247 s. ISBN 978-80-7315-158-4.
- BEDNÁŘ, Vojtěch. *Sociální vztahy v organizaci a jejich management*. 1. vydání. Praha: Grada, 2013, 224 s.
- ČÁP, Jan. *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. Praha: SPN, 1990, ISBN 80-04-22967-0.
- ČECHOVÁ, Jana. *Determinanty kvality a účinnosti práce sociálního pracovníka*, In TOKÁROVÁ, Anna. *Sociální práce: kapitoly z dejín. Teórie a metodiky sociálnej práce*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovské univerzity, 2009, s. 275 – 282, ISBN 978-80-89295-16-6.
- DÝMA, Mojmír. *Buditelské a pedagogické činnost Karla Slavoj Amerlinga in Pedagogické dědictví K .S. Amerlinga. (Výběr z korespondence.)* Praha: SPN, 1960, 352 s.
- FEDIUK, Ladislav. *Z historie péče o slabomyslné*. Zábřeh: Družstvo knihtiskárny, 1911, 30 s.
- GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 208 s. ISBN 978-802-4733-791.
- HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-803-1.
- HENRIKSEN, Jan-Olav a Arne Johan VETLESEN. *Blízké a vzdálené*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2000, 211 s. ISBN 80-85834-85-5.
- HERFORT, Karel. *Soubor prací univ. prof. MUDr. Karla Herforta – uspořádal J. Zeman*, Praha: Spolek pro péči o slabomyslné v R. Č. S., 1932, 352 s.

- HUBLAR, Jaromír. Proměny kvality života osob s mentálním postižením na půdorysu Vincentina. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013.
- JŮN, Hynek. *Moc, pomoc a bezmoc v sociálních službách a ve zdravotnictví*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 141 s. ISBN 978-80-7367-590-5.
- IL'JINA, Tťjana Andrejevna. *Pedagogika: učebnice pro posluchače pedagogických institutů*. Praha: SPN, 1976, 600 s.
- KALINOVÁ, Lenka in RÁKOSNÍK, Jakub a Igor TOMEŠ. *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012, 144 s.
- KALNICKÝ, Juraj. *Metody práce s dospělými*. Ostrava: OU - servis, s.r.o., 2007. 50 s.
- KELLER, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-15-X.
- KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: SLON, 2008, 416 s. ISBN 978-80-86429-78-6.
- KNAUSOVÁ, Ivana. *Kapitoly z historie sociální politiky*. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta UP v Olomouci, 2011, 57 s. ISBN 978-80-244-2865-9.
- KNAUSOVÁ, Ivana. *Problematika procesu sociálního začleňování – možnosti pomoci vyloučeným lokalitám*. In recenzovaný sborník Akční pole sociální práce 2010. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-7315-211-6.
- KNOTOVÁ, Dana a kol. *Úvod do sociální pedagogiky: studijní texty pro studenty oboru sociální pedagogika*. Brno: Masarykova Univerzita, 2014, 115 s. ISBN 978-80-210-7077-6, 978-80-210-7078-3 (online: pdf)
- KODYMOVÁ, Pavla. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum, 2013, s. 47.
- KODYMOVÁ, Pavla. Spolek sociálních pracovníků a jeho cesta dějinami české sociální práce. In Listy sociální práce, roč. 5, č. 12, 2017, s. 18-19.
- KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, 333 S.
- Kolektiv autorů. *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2011. 272 s. ISBN 978-80-904-6681-4.

- KOLUCHOVÁ, Jarmila. *Přehled patopsychologie dítěte I*. Praha: SPN, 1989, 157 s.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-181-6.
- KOPŘIVOVÁ, Jana. *Vzdělávání, teorie a praxe jsou neoddělitelné součásti sociální práce*. In Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč. 10, č. 3, s. 18-21. ISSN 1213-6204.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Skupinová psychoterapie v praxi*. Praha: Galen, 2005. ISBN 80-7262-347-8.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Terapeutická komunita*. 1. vyd. Praha: Academia, 1979. 122 s.
- KRÁLOVÁ, Jarmila a Eva RÁŽOVÁ. *Zařízení sociální péče pro seniory a zdravotně postižené občany*. 2. vyd. Praha: ANAG, 2003, 303 s. ISBN 80-7263-168-3.
- KRUTILOVÁ, Dagmar. *Sociální služby: tvorba a zavádění Standardů kvality poskytovaných sociálních služeb*. Tábor: ABENA, 2008, 223 s. ISBN 978-80-254-3427-7.
- LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*, Praha: Academia, 2008, ISBN 978-80-200-1677-5.
- MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2002, 128 s. ISBN 80-7304-016-6.
- MALACH, Josef a Bedřich ZAPLETAL. *Vybrané problémy andragogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 807-36-8043-2.
- MALÍK HOLASOVÁ, Věra. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014, 160 s. ISBN 978-80-247-4315-8.
- MAREŠ, Jiří a kol. *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. Brno: MSD, 2006, 228 s. ISBN 80-86633-65-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. 194 s. ISBN 978-80-262-0041-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 138 s. ISBN 80-85850-08-7.

- MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce: metodologický nástroj výzkumu ve společenských vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 978-802-6203-667.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce: metodologický nástroj výzkumu ve společenských vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 379 s. ISBN 80-717-8548-2.
- MELKA, Václav. *Mladeč 650 let. Sborník příspěvků z historie a současnosti Mladče*. Mladeč: Obec Mladeč, 2000. 160 s., ISBN 80-238-5361-9.
- MICHALÍK, Jan. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-859-3.
- MÜHLEISEN, Stefan a Nadine OBERHUBER. *Komunikační a jiné měkké dovednosti: soft skills v praxi*. Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-2662-5.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680.
- PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje. Výkladový slovník: výkladový slovník*. 1.vyd. Praha: Academia, 2002, 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
- PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Ko-menského, 2008. ISBN 9788086723587.
- PAVELKOVÁ, Anna. *Další profesní vzdělávání pracovníků v sociálních službách*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 2017.
- PETRUSEK, Miloslav. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2006, ISBN 80-86429-63-6.
- PIPEKOVÁ, Jarmila. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. 1. vyd. Brno: MSD, 2006, 208 s. ISBN 80-86633-40-3.
- PLAMÍNEK, Jiří. *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. Praha: Grada, 2010. ISBN 9788024732350.
- POLÁKOVÁ, Jolana. *Perspektiva naděje: Hledání transcendence v postmoderní době*. Praha: Vyšehrad, 1995. ISBN 80-7021-150-4:68.00.
- POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 142 s. ISBN 80-85850-01.
- RENOTIÉROVÁ, Marie a Libuše LUDÍKOVÁ. *Speciální pedagogika: [teoretické základy a metodika]*. 2. vyd., dopl. a aktualiz. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, 313 s. Učebnice (UP Olomouc). ISBN 80-244-0873-2.

- SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-312-9.
- SKALKA, Jarolím. *Za vytváření a realizaci jednotného systému komunistické výchovy*. *Pedagogika*, č. 4, 1975, s. 387 – 391.
- STRAKA, Jan. *Aktivizační techniky pro osoby s těžkým kombinovaným postižením. Výukový materiál*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, 59. s.
- STÝBLO, Jiří. *Personální řízení v malých a středních podnicích*. Praha: Management Press, 2003. ISBN 807261097X.
- ŠAMÁNKOVÁ, Marie. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci aplikované v ošetrovatelském procesu: [teoretické základy a metodika]*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 134 s. ISBN 978-802-4732-237.
- ŠUBRT, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie: sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, ISBN 80-85866-77-3.
- ŠVARCOVÁ SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2006. 198 s. ISBN 80-7367-060-7.
- TOMEŠ, Igor. *Sociální správa: úvod do teorie a praxe*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2009, 304 s. ISBN 978-807-3674-830.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-36-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
- VESELÝ, Arnošt. *Společnost vědění*. In ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie III, Diagnózy soudobých společností*. Praha: Karolinum, 2008, s. 62 – 75. ISBN 978-80-246-1486-1.
- VYMĚTAL, Jan. *Úvod do psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2003, 262 s. ISBN 80-247-0253-3.
- VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2. rozšířené vyd. Praha: Grada, 2008, 416 s. ISBN 978-80-247-1428-8.
- WELSCH, Wolfgang. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994, ISBN 80-7113-104-0.

- ŽILOVÁ, Anna. *Úvod do teórie sociálnej práce*, Badín: Mentor, 2005, ISBN 80-968932-1-1.

Archivní prameny

- Národní památkový ústav, odborném pracovišti v Olomouci. Krajinná památková zóna Nové Zámky. Státní památkový ústav, 2002, registrační zn. D-549.
- Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc – uložené dokumenty.

Internetové zdroje

- CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH. Metodika vzdělávacích plánů. [online]. [cit. 2020-04-17].
Dostupné z: <http://www.hest.cz/cdn/public/001500.pdf>.
- KODYMOVÁ, Pavla. Historický náhled na odborné praxe při studiu sociální práce na území ČR. [online]. [cit. 2021-02-11].
Dostupné z: <https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/magazin/2017-2/>.
- KODYMOVÁ, Pavla. Dopad komunistické propagandy na profesi sociální práce v ČR v období IX. až XII. Sjezdu Komunistické strany Československa (1949 – 1962). [online]. [cit. 2021-02-11].
Dostupné z: <https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/magazin/2016-2/>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Bílá kniha v sociálních službách. [online]. [cit. 2020-12-03].
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/pravni-predpisy-pro-socialni-sluzby>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Vyhláška č. 505/2006 Sb., ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [online]. [cit. 2020-09-10].
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/pravni-predpisy-pro-socialni-sluzby>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ze dne 14. března 2006. [online]. [cit. 2020-09-10].
Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/pravni-predpisy-pro-socialni-sluzby>.

- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb. [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/koncepce-podpory-transformace-pobytovyh-socialnich-sluzeb>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Předpis č. 206/2009 Sb. zákon, kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony ze dne 17. června 2009. [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/pravni-predpisy-1>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce ze dne 21. dubna 2006. [online]. [cit. 2020-10 -02]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/zakony-1>.
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. Nový občanský zákoník. [online]. [cit. 2020-12-12]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/>.
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI ČR. Stručný průvodce zákonem o sociálních službách, 2006. [online]. [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/socialni-sluzby-1>.
- NÁRODNÍ CENTRUM PODPORY TRANSFORMACE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. Manuál transformace ústavů. [online]. [cit. 2020-12-03]. Dostupné z: <http://www.trass.cz/wp-content/uploads/2016/02/text.pdf>.
- NOVÉ ZÁMKY – POSKYTOVATEL SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, P.O. Výroční zpráva z let 2006 – 2020. [online]. [cit. 2020-06-03]. Dostupné z: <https://www.novezamky.cz/o-nas/dokumenty>.
- ŠIKLOVÁ, Jiřina. Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. [online]. [cit. 2021-01-12]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/>.
- ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR. Mezinárodní klasifikace nemocí. [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: https://www.uzis.cz/sites/default/files/knihovna/mkn_8_tabelarni_seznam.pdf.
- ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ NÁRODNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU. Zámek Nové Zámky. [online]. [cit. 2020-06-02]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/uop-olomouc/inspirujte-se/5754-zamek-nove-zamky>